

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра економічної теорії та конкурентної політики

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Розвиток конкурентного середовища на ринку електричної енергії в
Україні»

Студентка 2 курсу 12 м групи,
Спеціальності 073 «Менеджмент»,
Спеціалізації «Управління в сфері
економічної конкуренції»

Надточій Олени
Олегівни

Науковий керівник –
Доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри
економічної теорії та конкурентної політики

Лагутін Василь
Дмитрович

Гарант освітньої програми
Доктор економічних наук,
професор

Уманців Юрій
Миколайович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

1.1 Закономірності становлення ринку електричної енергії в Україні.....	6
1.2 Інституційно-правове середовище на ринку електричної енергії	18
1.3 Механізм державного регулювання ринку електричної енергії	27
Висновки до розділу 1.....	35

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз структури генерації та споживання електричної енергії в Україні....	38
2.2 Тарифна та цінова політика в умовах реформування ринку електричної енергії України.....	48
2.3. Конкурентне середовище на ринку електричної енергії України в умовах реалізації Енергетичної стратегії ЄС.....	59
Висновки до розділу 2.....	66

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНИ

3.1 Сучасний етап реформування ринку електроенергії в Україні	69
3.2 Трансформація антимонопольного регулювання ринку електричної енергії..	79
3.3. Удосконалення державного регулювання та поліпшення конкурентного середовища на ринку електричної енергії в Україні.....	91
Висновки до розділу 3.....	103

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Електроенергетика є базовою галуззю національної економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою стабілізації, структурних перетворень економіки, задоволення потреб населення та суспільного виробництва в електричній енергії. Від надійного і сталого функціонування галузі значною мірою залежать темпи виходу України із скрутного економічного становища та рівень енергетичної безпеки держави.

Реформування ринку електроенергії України належить до зобов'язань України перед Енергетичним Співтовариством, членом якого Україна стала в 2011 році. Однак досі так і не затверджено закону про засади функціонування ринку електричної енергії України, хоча розроблено кілька законопроектів. Основними причинами зволікання ухвалення закону переважно була відсутність політичної волі та розбіжність поглядів в уряді щодо принципів реформування[3].

Останнім часом в Україні докладаються все більш активні зусилля, спрямовані на забезпечення системного розвитку енергетичного права, національного законодавства, вдосконалення державного управління і регулювання в цій галузі, здійснення відповідних правових досліджень, а також ефективної участі України в міжнародній співпраці у зазначеній сфері.

Серед стратегічних завдань розвитку національної економіки України та зміцнення основ її економічного зростання має бути проведення глибоких якісних перетворень в енергетичному секторі економіки та ефективної енергетичної політики за допомогою відповідних інструментів.

Реформа законодавства у сфері енергетичних відносин має розвиватися на основі активізації міжнародної співпраці та укладення відповідних дво - і багатосторонніх

міжнародних угод, які варто спрямувати на реалізацію цілей енергетичної стратегії, забезпечення національних інтересів України, всього міжнародного співтовариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування підприємств – природних монополістів та підвищення ефективності їх діяльності досліджено в наукових працях вітчизняних економістів В. Д. Лагутіна, А. Г. Герасименко, Ю. М. Уманцева, Т.А. Щербакової, О.О. Касинець, А.Г. Косолапова, Г.М. Филюк Р.Р. Августина, В.Д. Базилевича, В.В. Венгера, В.І. Коновалюка, Є.Б. Квасюк, С.І. Кирєєва, О.О. Касинець, А.Г. Косолапова, Г.М. Филюк, та ін. Фундаментальний внесок у цей напрям зробили зарубіжні вчені Дж. Вільсон, К.Р. Макконнел, С.Л. Брю, Пол Л. Джосков, [9, 160-170], Дж. Робінсон, W.J. Baumol, W. Sharkey. Однак низка питань щодо трансформації та демонополізації природних монополістів у галузі електроенергетики є дискусійними і потребують додаткових досліджень, зокрема необхідно дослідити та уточнити переваги і недоліки діяльності монополій та, зокрема, природних монополій в економіці України.

В юридичній науці питання енергетики розглядають у своїх працях С. А. Свірков (цивільно-правовий аспект регулювання обігу енергії), С. Д. Білоцький (міжнародно-правовий аспект регулювання альтернативної енергетики), О. Ю. Битяк (господарсько-правове забезпечення функціонування електроенергетичного комплексу), О. Б. Кишко-Єрлі (екологічний аспект) та інші, однак питання реформування енергетичної системи України залишаються недостатньо дослідженими.

Монополістичні тенденції проявлялися на всіх етапах розвитку ринкових процесів. Англійський філософ Томас Гобс описує монополії, що були створені ще феодальною державою для зарубіжної торгівлі з метою збільшення прибутків шляхом монопольного права купівлі і продажу як вдома, так і за кордоном. В XIX ст. ці тенденції стали домінуючими.

З початком ринкових реформ в економіці України також посилюються монополістичні тенденції, що є наслідком дії закону максимізації прибутку та концентрації виробництва, що забезпечує окремим суб'єктам господарювання домінуюче положення на ринку. Американський економіст Дж. Кларк, у своїй праці «Розподіл багатства» (1899) монополію характеризує як тимчасове явище яке гальмує

процеси розвитку. Подальший розвиток світової економіки на початку ХХ ст. змінив погляди вчених на конкуренцію. У період 1916-1929 рр. у зв'язку з введенням антимонопольного законодавства в США, Німеччині, Англії та інших країнах заходу злиття компаній у різних галузях призводять вже не до господарювання монополії, а до олігополії, тобто до домінування невеликої кількості великих фірм. Злиття, частіше за все, мали горизонтальний характер, що збільшувало консолідацію ринків. Джордж Стиглер, економіст, лауреат нобелівської премії, протиставляє першу та другу хвилю злиття як переважно злиття в монополії та злиття в олігополії. Поширення та розвиток на даному етапі консолідації пояснювалось, перш за все, перевагами великого бізнесу.

Неможливість пояснити з допомогою цінової конкуренції сутність конкурентної діяльності змусила економістів шукати інші теоретичні підходи. Так, Дж. Робінсон у своїй роботі «Економічна теорія недосконалої конкуренції» (1933 р.), узагальнила дискусії про характер ціноутворення за умов монополії. Констатуючи, що в економіці не існує незалежних виробників, а об'єктивними є процеси концентрації, корпоратизації, зумовлені перевагами великого виробництва, вона підкреслює, що передумовою виникнення олігополії і недосконалої конкуренції є концентрація виробництва. Дж. Робінсон також вказує на те, що цінова конкуренція в олігополії не припиняється, а здійснюється за рахунок модифікації товару.

Мета роботи. Комплексний економічний аналіз трансформації та оцінка переваг демонополізації підприємств природної монополії енергетичної галузі, дослідження основних напрямів реформування ринку електричної енергії.

Завдання:

- розкриття теоретичних засад та моделей функціонування ринків електроенергії;
- аналіз інституційно – правового середовища на ринку електричної енергії в Україні;
- аналіз структури виробництва, тарифної та цінової політики на ринку електричної енергії;
- визначення факторів трансформації ринків електроенергії та можливих ризиків;

- дослідження теоретичних передумов європейської традиції конкурентної політики;
- визначення шляхів розвитку та підвищення ефективності трансформації ринку електричної енергії України.

Об'єктом виступає процес функціонування ринку електричної енергії України.

Предметом дослідження є господарсько - правові відносини суб'єктів господарювання на ринку електричної енергії України в умовах реформування та інтеграції з європейським ринком.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи: аналіз (розгляд функціонування ринку електроенергії), синтез, класифікація (розгляд основних моделей функціонування ринків), логічне узагальнення, порівняльний аналіз(ринки електричної енергії країн ЄС та України); спеціальні методи: витратної ефективності, логічного узагальнення, SWOT- аналіз, економічний аналіз (розгляд принципів ціноутворення), припущення.

Практичне значення випускної кваліфікаційної роботи полягає у розробці та обґрунтуванні методичних рекомендацій до визначення ризиків на ринку електричної енергії та оцінювання конкурентоспроможності підприємств, що використовують різні види традиційних та альтернативних технологій отримання енергії.

Найважливіші положення випускної кваліфікаційної роботи знайшли своє відображення у науковій статті О.О. Надточій «Розвиток конкурентного середовища на ринку електричної енергії в Україні» .У статті розглянуто особливості функціонування електроенергетичної системи України в умовах реформування. Визначені основні напрями змін на ринку електричної енергії, необхідні для інтеграції ринку України до європейського, а також з метою забезпечення енергетичної безпеки країни.

Структурні частини роботи. Робота складається з 3 розділів основної частини. Кількість таблиць – 8 , рисунків – 15. Список використаних джерел нараховує 95 найменувань.

1. ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

1.1 Закономірності становлення ринку електричної енергії

Електрична енергія – один з найважливіших видів енергії. В останні два десятиліття на ринках електроенергії в усьому світі відбуваються радикальні зміни у бік лібералізації та реорганізації основ функціонування ринку. Галузь, в якій колись переважали контрольовані державою монополії, піддається масштабній приватизації і лібералізації.

Ринок – це одна із найбільш часто використовуваних категорій в економічній науці. Сутність даної дефініції еволюціонувала відповідно до розвитку економіки. Так, ще У. Джевонс розумів дану категорію як двох або більше осіб, що займаються купівлею-продажем товарів, причому запаси цих товарів і наміри обміну відомі всім. Тобто ринок ототожнювався із реальним місцем торгівлі.

У свою чергу, А. Маршалл вказував на складність даної дефініції, акцентуючи увагу на тому, що організація ринків тісно пов'язана причинно-наслідковими зв'язками з грошима, кредитом і зовнішньою торгівлею. Трактують сучасних економістів враховує суперечливий характер взаємодії його основних елементів, викликаний ускладненням економічних процесів. Так, наприклад, актуальними є дослідження ефективного ринку [3].

У сучасній вітчизняній економічній літературі при визначенні сутності ринку першочерговою є система або певна сукупність економічних відносин; також робиться спроба пов'язати його з певними функціями (формування попиту й пропозиції, ціноутворення). За визначенням українського вченого С. Мочерного, «сучасний ринок – певна сукупність економічних відносин між домашніми господарствами, різними типами фірм та організацій (насамперед, великими компаніями) і державою (у тому числі наднаціональними органами) з приводу купівлі товарів та послуг у сфері обігу й

механізм забезпечення цього процесу відповідно до законів товарного виробництва і грошового обігу» [26, с. 159]. Водночас, В. Базилевич розглядає ринок як систему економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових і фінансово-кредитних механізмів [1, с. 189].

На думку дослідників із американського видавництва Macmillan Press, абсолютна монополія (коли компанія є єдиним постачальником однорідного продукту, що не має замінників, але має численних покупців) не зустрічається в реальному житті, а фактичні ринкові структури розташовані між двома екстремальними точками: майже досконалої конкуренції і майже абсолютної монополії [3].

Удосконалення основ державного регулювання з метою підтримки конкуренції представляється абсолютно необхідним у світлі розвитку ринку електричної енергії. До питань про цілі і завдання державного регулювання електроенергетики вчені підходять з різних позицій. Так, В.А. Євдокімов вважає, що метою регулювання є забезпечення державних інтересів на енергетичному ринку. Для запобігання великих ризиків повинні бути створені механізми активного регулювання економічних процесів з метою забезпечення державних інтересів при збереженні умов для розвитку та вдосконалення галузей енергетичного комплексу [15]. На думку В.А. Романенко, роль державного регулювання полягає у створенні правової та нормативної бази для гармонізації формування попиту на енергетичні ресурси з урахуванням енергозбереження та створення правильної мотивації для підприємницької діяльності у сфері виробництва, передачі і розподілу електричної енергії [41]. Як справедливо зазначає А. С. Завербний, держава виступає в двох основних ролях – як регулюючий суб'єкт, який здійснює правове, фінансове та інше регулювання, і як господарюючий суб'єкт, у тому числі великий власник [75]. По суті, необхідність державного регулювання ринку електричної енергії не викликає сумнівів – розбіжності спостерігаються в питаннях обсягу, сфери, меж державного втручання в діяльність підприємств електроенергетики, у розвиток і функціонування ринку електроенергетики. На думку Н. Е. Стрельбіцької, сьогодні в Україні здійснюється системна економічна реформа. У цей період особливо важливо враховувати, що рівень

розвитку енергетики справляє визначальний вплив на стан економіки в державі, вирішення проблем соціальної сфери та рівень життя людей.

Тому сьогодні, як ніколи, потрібне сприяння реформуванню енергетичної сфери з метою забезпечення стабілізації економіки та економічного розвитку. Орієнтація на такий результат передбачає використання певних засобів, механізмів та інструментарію державного регулювання економіки в цілому та ринку електричної енергії зокрема [75]. Державне регулювання енергетики Н. Е. Стрельбіцька визначає як вплив держави відповідними засобами на відтворювальні процеси в енергетиці та процеси споживання енергетичної продукції з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання й окремих громадян на досягнення цілей і пріоритетів державної політики суспільного розвитку. Державне регулювання – це майже всі функції держави, пов'язані з економічною та економіко-соціальною діяльністю, покликані забезпечити умови функціонування ринкової економічної системи [75]. Поряд з викладеним О. Стрельбіцька зазначає, що в умовах ринкового господарства державне регулювання є системою типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які здійснюють правомочні державні установи та суспільні організації з метою стабілізації та адаптації існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються. Наведене визначення певною мірою окреслює смислове наповнення категорії “державне регулювання ринку електричної енергії”, хоча воно і розроблене з економічних позицій. Поряд з цим, означена дефініція не враховує всіх ознак, які притаманні державному регулюванню в цілому та були окреслені нами вище. Ураховуючи те, що оптовий ринок електроенергії є явищем багатограним, комплексним і вивчається представниками різних наук (юридичних, економічних, соціальних, державного управління тощо), то розгляд його сутності, необхідно починати, з визначення більш загального поняття ринку.

Проблематика ринку досить ґрунтовно досліджується представниками економічних наук. Однак серед економістів не склалося єдиного підходу до тлумачення суті та змісту ринку. Його розуміють як спосіб організації суспільного виробництва, як спосіб поведінки господарюючих суб'єктів, як спосіб мислення, як механізм регулювання попиту і пропозиції, як сукупність потенційних і реальних

покупців тощо. Відзначається, що поняття “ринок” характеризує економічні відносини, що виникають, насамперед, з приводу обміну, а також пов’язані з ним відносини з виробництва та розподілу матеріальних благ

Отже, природна монополія виникає і функціонує як результат об’єктивного розвитку продуктивних сил у певних сферах економіки незалежно від зусиль держави та закону. Тому актуальним є вибір конкретних моделей реорганізації, що пов’язано з розглядом альтернативних моделей реформування та відповідних форм державного регулювання ринку електричної енергії, а також прогнозу наслідків реалізації моделі ринку електроенергетичної галузі України, та його розвитку щодо підвищення рівня енергозабезпечення національної економіки. Разом з тим, недостатньо вивченими залишаються проблеми комплексного оцінювання та співставлення ефективних напрямків трансформації і наслідків демонополізації на рівні галузі для визначення та оптимізації джерел формування, розвитку та досягнення стратегічних цілей.

На мою думку, ринок електричної енергії необхідно розглядати як сукупність взаємовідносин суб’єктів господарювання, які формуються і реалізуються у процесі здійснення торговельно-обмінних операцій з енергетичними ресурсами. Сутність ринку енергії більш повно розкривається у результаті виділення його функцій.

Виділяють шість функцій ринку електричної енергії: системоутворююча, регулююча, стимулююча, розподільча, інтегруюча, інформативна (див.Рис.1.1)

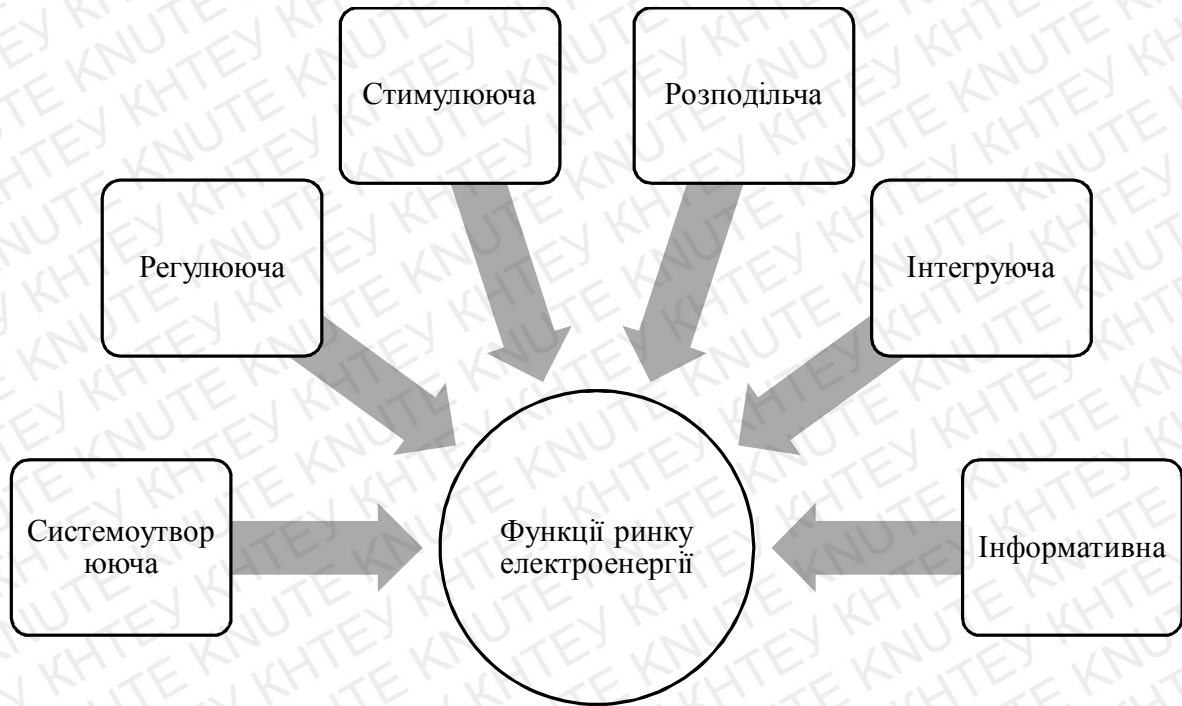

Рис.1.1 Функції ринку електричної енергії*

*Складено автором.

Для ринку енергії України характерною є реалізація повною мірою двох з них: системоутворюючої та розподільчої. Розподільча функція стосується розподілу/перерозподілу енергетичних ресурсів. Її реалізація пов'язана із практичним втіленням інших базових економічних категорій – попитом та пропозицією енергії, ціноутворенням тощо. Системоутворююча функція пов'язана із об'єктивно наявністю попиту на енергетичні ресурси. Її реалізація ґрунтується на врахуванні принципів співробітництва та економічних інтересів. Доцільно відмітити суперечливий характер реалізації регулюючої функції, яка, теоретично, повинна була б забезпечити оптимальність пропорцій у даній сфері, підвищення ефективності її функціонування у результаті цілеспрямованого впливу на діяльність суб'єктів господарювання. Щодо стимулюючої та інформативної функцій ринку енергії, то вони носять, переважно, теоретичний характер. Це пов'язано із специфікою функціонування ринку електричної енергії в Україні.

У той же час, варто зазначити, що ринок електричної енергії – складна система, яка має розгалужену структуру. Вона включає в себе сукупність елементів, завданням яких є створення передумов для стабільного функціонування ринків, опосередкування

процесів виробництва та товарно-грошових відносин. Сучасна економічна теорія нараховує більше двадцяти видів ринків за призначенням об'єктів ринкових відносин, які мають свою специфіку, особливості реалізації продукції [7].

Безліч проведених досліджень вітчизняної специфіки розвитку енергетичного ринку свідчить про його монополізацію. Найбільш розвиненим в Україні є оптовий ринок електричної енергії, метою функціонування якого є купівля-продаж даного виду енергії. Починаючи з 2014 року органи державної влади реалізують систему заходів, спрямовану на трансформацію ринку енергії України. До основних заходів даного процесу доцільно віднести: зміна підходів до ціноутворення на енергетичні ресурси; зміна (зниження) коефіцієнту «зеленого» тарифу; розробка нової моделі ринку електроенергії; упорядкування нормативно-правової бази з енергетичних питань.

Виходячи з класичного визначення ринку як сфери товарного обігу, де виникають і реалізуються відносини купівлі-продажу та здійснюється конкретна господарська діяльність щодо просування товару (у даному випадку – електроенергії) від їх виробників до споживачів, основними складовими механізму функціонування ринку електроенергії виступають попит, пропозиція та ціна.

Ринкові відносини в галузі електроенергетики формуються під впливом дії зовнішніх та внутрішніх факторів [9, с. 133]. Перша група факторів пов'язана зі зміною зовнішніх відносно до галузі умов господарювання.

Найважливішими факторами, які на це вплинули, є:

- наявність тісного господарського контакту між галуззю як постачальником електроенергії з усіма підприємствами, що вступили на шлях ринкових відносин;
- залежність галузі як споживача від стану та динаміки розвитку світових та національних ринків палива, сировини, матеріалів, обладнання;
- специфіка формування попиту, пропозиції та ціни на електроенергію як товар в умовах поширення ринкових відносин в економічній системі країни;
- необхідність формування адекватного світовим вимогам механізму забезпечення ринкових реформ в галузі; відповідність сучасних параметрів розвитку галузі стратегічним завданням реформування національної економіки та її регіональних складових, що мають базуватися на ринкових відносинах;

- недосконалість фінансово-кредитної системи країни, що вимагає розроблення нової схеми відносин суб'єктів національного ринку електроенергії, а також необхідність формування більш досконалої політики ціноутворення на електроенергію як товар та механізму формування тарифів [7].

Друга група факторів пов'язана із необхідністю ринкових реформ усередині галузі з метою підвищення ефективності виробництва й передачі електроенергії, забезпечення рентабельності підприємств галузі, створення умов для самостійного налагодження прямих договірних взаємовідносин зі своїми контрагентами.

Є і інші риси сучасного функціонування електроенергетики, що ускладнюють процеси ринкових перетворень в цій сфері, формують їх специфічний характер (див. рис.2).

по-перше, жорсткість зв'язку виробництва й споживання електроенергії, що зумовлює безальтернативність шляхів транспортування електроенергії, зв'язок електропостачальника й споживача з територіальною системою електропостачання (лініями електропередач). Тому в електроенергетиці суб'єкти підприємницької діяльності, які володіють магістральними та міждержавними чи місцевими електричними мережами, є «природними» монополістами, а їх діяльність регулюється державою;

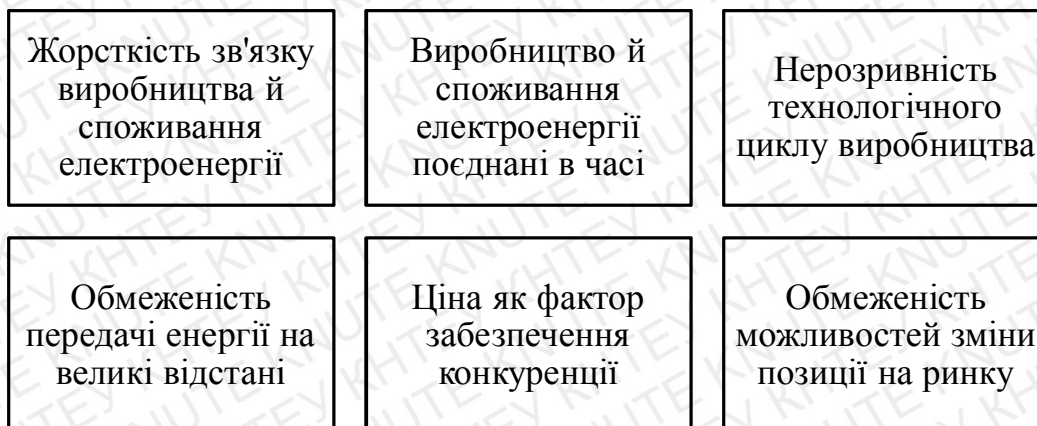

Рис.1.2 Основні риси сучасного функціонування ринку електричної енергії*

*Складено автором.

по-друге, виробництво й споживання електроенергії поєднані в часі, відповідно таку продукцію не можна виробити й закупити наперед, наприклад, в очікуванні покращання кон'юнктури ринку, збільшення цін на енергію чи перебоїв в електропостачанні.

по-третє, ринки електроенергії можуть формуватися і діяти лише за умови нерозривності технологічного циклу виробництва, передачі, розподілу й використання електроенергії[15].

Отже, об'єктивною необхідністю виступає формування об'єднаної мережі електропередач, досконалої системи технічного супроводу розвитку галузі та ринкових відносин (комерційних).

по-четверте, за сучасних умов розвитку технічні можливості передачі енергії на великі відстані (понад 1000 км) поки що залишаються обмеженими та економічно недоцільними;

по-п'яте, основними параметрами дослідження електроенергії як товару особливого роду поряд із фізичним обсягом електроенергії є потужність, час, режим споживання, якість (відповідність певним стандартам). Отже, за умов формування збалансованого ринку електроенергії (збалансування попиту і пропозиції) конкуренція між виробниками і постачальниками енергії може відбуватися лише за рахунок цінових факторів, пропозиції її за нижчими цінами;

по-шосте, підприємства галузі мають обмежені можливості щодо зміни позицій на ринку за рахунок диверсифікації виробництва (в асортименті продукції цієї галузі економіки – електроенергія як єдиний товар, надання окремих видів послуг не передбачене, що обмежує можливості їх розвитку та присутності на інших товарних ринках та ринках послуг).

Крім цього, слід відмітити і такі особливості формування ринку та ринкових відносин в сфері електричної енергії. Попит на електроенергію визначається такими факторами як: економічна динаміка розвитку економіки країни та її територіальних і галузевих структурних складових; структура електроспоживання (співвідношення промислового й комунально-побутового споживання, частка енергоємних галузей виробництва); масштаби, темпи енергоспоживання домогосподарств (в тому числі

споживання електроенергії); енергоефективність використання електроенергії споживачами; результативність політики енергозбереження; кліматичні особливості територій; загальна політика та механізми тарифоутворення на електроенергію.

Вивчення регіонального аспекту формування ринку електроенергії вимагає застосування прийомів та інструментів регіонального маркетингу. Такий прийом, як сегментація (інструмент регіонального маркетингу) дає змогу встановити різноманітність попиту та сукупність споживачів, що мають певні вимоги до якості електроенергії як товару; виявити основні споживчі групи, розробити маркетингову політику для кожного сегмента споживачів ринку електроенергії; визначити специфічність формування регіонального ринку електроенергії [10].

Отже, для вивчення специфіки формування та функціонування ринку електроенергії важливим є застосування підходу щодо його сегментації з позицій споживачів. Виділення груп споживачів електроенергії як не лише національного, а і регіонального продукту дає змогу встановити її окремі характеристики (як кількісні, так і якісні), що в умовах переходу на інноваційну модель розвитку країни та її регіонів є визначальними у формуванні валової доданої вартості, валового регіонального продукту (ВРП), перетворюються у вагомий фактор інноваційно-інвестиційної привабливості регіону.

В умовах глобалізації та автоматизації електрична енергія стає все більш важливим фактором економічного розвитку. Надійність постачання доступної електроенергії за прийнятних екологічних наслідків є досяжною лише за умови впровадження комплексної й ретельно збалансованої законодавчої політики з метою створення необхідної нормативної бази для стимулювання розвитку економіки. За оцінкою міжнародних енергетичних організацій, лібералізація ринків електроенергії – один з головних етапів розвитку, реалізований у різних формах та обсягах більшістю країн-членів ОЕСР, ЄС тощо. Подальше поглиблення конкуренції на лібералізованих ринках створює стимули для підвищення ефективності роботи електроенергетичних систем і прийнятних інвестиційних рішень у розрізі часу, розміру, місця й вибору технології.

Окремі лібералізовані ринки електроенергії існують уже понад десятки років і їхня діяльність може дати низку важливих уроків на прикладі реформування ринків електроенергії ряду країн і «регіонів-першопрохідців». Разом з тим, слід зазначити, що лібералізація виявилася не одномоментною подією, а тривалим процесом, який вимагає безперервної підтримки та в ряді випадків посилення систем регулювання на державному рівні. Ідеальних ринків не існує, вони продовжують розвиватися й еволюціонувати для більш повного забезпечення потреб діяльності електроенергетичних систем [14].

Головними причинами прийняття більшістю країн на державному рівні рішення про проведення серйозних реформ в електроенергетиці були низька ефективність і слабка конкурентоспроможність національної продукції на регіональних і світових ринках, а також відсутність інвестицій для розвитку енергетичного сектора. Основні цілі та завдання реформування електроенергетики залежали як у цілому від рівня економічного розвитку країни, так і від конкретних, багато в чому специфічних умов, за яких функціонувала електроенергетична галузь у тій чи іншій країні. У більшості країн, зокрема у Великобританії, Аргентині, Австралії основною метою реформування ринку електроенергії було заявлено зниження вартості електроенергії для споживачів за рахунок підвищення ефективності роботи галузі. У США і Норвегії головним завданням ставилося підвищення енергетичної ефективності і зменшення різниці в тарифах по регіонах країни, а в Бразилії та Аргентині – підвищення рівня конкуренції для надання споживачам можливості вибору найбільш вигідного постачальника й створення умов для залучення іноземних інвестицій у розвиток галузі [44].

У всіх країнах, де реформи дали позитивні результати, їхньому проведенню передувало прийняття відповідного законодавства, яким чітко визначалися цілі, права й обов'язки всіх зацікавлених сторін. Так, у Великобританії ще в 1989 році Парламентом було прийнято Закон про електроенергію (Electricity Act), який створив правове поле для приватизації державного енергетичного концерну «CEGB» і проведення ринкових реформ у секторі електроенергетики. У Норвегії після прийняття в 1989 році Закону про енергетику впродовж двох років впроваджувався ряд заходів з підготовки до проведення реформи у сфері виробництва і торгівлі електроенергією.

Головну спрямованість реформ в електроенергетиці за кордоном пов'язано з впровадженням конкуренції в галузі виробництва та постачання електроенергії. Однак підхід і темпи проведення лібералізації електроенергетики в різних країнах значно відрізнялися між собою. Сьогодні найбільш ефективно проведено реформування щодо створення конкурентного ринку електроенергії в Німеччині, Великобританії, Норвегії, Швеції, Фінляндії та Іспанії. Конкурентний ринок електроенергії функціонує в окремих штатах США, Японії, Бразилії, Аргентині та в ряді інших країн. У Китаї ще в 1998 р. також було прийнято довгострокову програму реструктуризації електроенергетики, яка передбачає зростання інвестицій і розвитку конкурентних засад. У ряді промислово розвинених країн конкуренція у сферах виробництва й збуту електроенергії привела до зниження цін. Якщо до початку реструктуризації енергетичної галузі монопольні ціни були завищеними, то згодом вони впали до економічно обґрунтованого рівня: у Німеччині – на 50 %, в Англії – на 25–30% (для різних груп споживачів), в Японії – на 15%. Однак у деяких країнах, які розвиваються, наприклад, у Бразилії, лібералізація ринку навпаки призвела до зростання цін на 10 %, що пояснювалося необхідністю знизити ступінь інвестиційного ризику й залучити інвестиції в розвиток електроенергетики [19].

Реформування та лібералізація діяльності світових енергетичних ринків у різних країнах провадиться з урахуванням національних особливостей. У країнах з ринковою економікою, як правило, здійснюється послідовне реформування ринків електроенергії з регульованою або вільною системою ціноутворення та відповідним рівнем конкуренції, що визначає стан ефективності виробництва, передачі та реалізації електроенергії, а також створення умов сприяння залученню інвестицій для подальшого розвитку галузі.

На основі багаторічної практики реформування електроенергетики в країнах світу запроваджено і діють 4 основні моделі ринку електроенергії з різним рівнем конкуренції та системи ціноутворення (див. Рис.1.3).

- 1) Регульована природна монополія. Це – в основному вертикальноінтегровані компанії (ВІК), усі сфери діяльності яких (виробництво, передавання, розподіл і збут електроенергії) в тій чи іншій формі регулюються державою.

При цьому сфера передавання (транспортування) електроенергії, як правило, практично у всіх формах ринку регулюється державою.

- 2) Єдиний покупець (закупівельне агентство, державне підприємство) – модель ринку з основами конкуренції, насамперед, незалежних (самостійних) генерувальних компаній, які конкурують між собою за обсяги продажу електроенергії єдиному закупівельному агентству (підприємству) з безпосередньою відповідальністю за надійність та якість електропостачання. Єдиний покупець має монополію на передавальні мережі і продаж електроенергії розподільним компаніям або кінцевим споживачам. Ціни (тарифи) на електроенергію (від закупівлі в генерувальних компаніях до розподілу споживачам) регулюються державою або спеціальним регулюючим органом країни.
- 3) Конкурентний оптовий ринок електроенергії з адміністратором торговельної системи (АТС), на якому конкурують енергогенерувальні компанії (ЕГК) та розподільно-збутові компанії (РЗК), транспортування (передавання) електроенергії здійснює самостійна (у більшості країн – державна) транспортноенергетична компанія (ТЕК). Незалежний системний оператор (СО) забезпечує оперативно-диспетчерське та режимне управління енергосистемою через балансуєчий ринок (БР) Припиняється регулювання оптових цін.

Рис.1.3 Моделі ринку електричної енергії*

*Складено автором.

4) Конкурентний оптовий і роздрібний ринки електроенергії (вільний ринок) з відокремленням сфери розподілу і збуту електроенергії. Створюються роздрібні ринки електроенергії з організацією конкуренції між збутовими компаніями, які купують електроенергію на оптовому ринку електроенергії. Повністю виключається регулювання оптових цін. Перші дві моделі – це ринки електроенергії з регульованими цінами (тарифами) – регульовані ринки, інші дві – конкурентні ринки з вільним ціноутворенням з відповідними наслідками для економіки та споживачів [15].

Нині практично в усіх країнах ЄС створено вільний ринок електроенергії, а всі споживачі мають право і можливість самостійно обирати постачальника. Україна не стала винятком, і вже зараз на вітчизняному ринку електроенергії впроваджуються реформи, спрямовані на формування прозорого конкурентного ринку.

На початку 90-х років ХХ століття енергосистема України являла собою вертикально інтегрований енергетичний комплекс, до складу якого входили 8 територіальних виробничих об'єднань (ВЕО) з циклом виробництва, передачі та розподілу електричної та теплової енергії кінцевим споживачам.

Фактична реорганізація вертикально інтегрованого енергетичного комплексу країни розпочалась з видання Указу Президента України про структурну перебудову в

електроенергетичному комплексі України. Реформування електроенергетики відбувалося поетапно. Як вважають дослідники, початок реформи припадає на 1994 р.

На Оптовому ринку електроенергії законодавчо забезпечено рівноправний доступ до ринку електроенергії та послуг електричних мереж усіх суб'єктів підприємницької діяльності, а також купівлю і продаж електроенергії за Учасники ОРЕ отримали належні їм кошти за електроенергію, поліпшили свій фінансовий стан, що дало змогу в останні роки спрямувати значні фінансові ресурси на розвиток і модернізацію енергетичних потужностей. Проте за час роботи ОРЕ окреслилися проблеми, що стримують його розвиток.

Передусім дана модель обмежує конкуренцію на ринку через відсутність прямих контрактів між виробниками та споживачами електроенергії. Через це кінцеві споживачі не в змозі змінювати постачальника, вимагати високої якості електроенергії, послуг енергопостачання тощо. Крім того, тарифи на електроенергію формуються за недосконалим механізмом, що сприяє недоотриманню виробниками електроенергії коштів за неї. Це ж спричинює проблему низького рівня модернізування виробничих потужностей генеруючих компаній [14].

1.2 Інституційно-правове середовище у сфері електричної енергії

В умовах реформування електроенергетичної галузі особливого значення набувають дослідження правового й організаційного механізмів державного регулювання. Ці механізми, як і будь-який інші, є формою функціонування системи державного управління. Зважаючи на те, що до складу системи останнього входять суб'єкти, об'єкти, засоби, методи, функції тощо, указані механізми також відзначаються їх сукупністю. Зазначені механізми державного регулювання розвитку електроенергетичної галузі покликані виконувати низку завдань економічного й соціального характеру, відповідаючи вимогам сучасності. Отже, не викликає жодних сумнівів значимість та актуальність здійснення аналізу сучасного стану дії правового й організаційного механізмів державного регулювання розвитку електроенергетичної галузі в Україні.

Правовий механізм державного регулювання електроенергетичної галузі передбачає закріплення статусу й надання влади суб'єктам державного регулювання, застосування ними правових методів і засобів у межах визначеної компетенції, правове закріплення прав і обов'язків суб'єктів господарювання у вказаній галузі. Організаційний механізм державного регулювання електроенергетичної галузі полягає у визначенні порядку взаємодії суб'єктів та об'єкту державного впливу, якому має передувати розподіл функцій між органами державної влади, здійснення належного кадрового, матеріально-технічного й інформаційного забезпечення державноуправлінської діяльності, розробку й затвердження правил електроенергетичного ринку, здійснення оцінювання за показниками стану функціонування такого ринку, прийняття державних програм, стратегій, концепцій, обґрунтування й установа ценової і тарифної політики в електроенергетиці, застосування пільг або санкцій до суб'єктів господарювання тощо. Щодо економічного механізму державного регулювання електроенергетичної галузі, то він характеризується системністю мети, завдань та засобів державного регулювання, а також акторів (державних і недержавних структурно-інституційних утворень) в електроенергетичній галузі, що забезпечує максимально дієве їх функціонування та раціональне використання природних енергоресурсів згідно з вітчизняними й міжнародними стандартами для забезпечення стабільного зростання економіки України та підвищення рівня життя її населення [8].

Ключовими елементами організаційного механізму державного управління є суб'єкти й об'єкти державного впливу. Організаційний механізм державного регулювання розвитку електроенергетичної галузі не є виключенням із правила – він представляє собою побудову організаційної системи державного управління електроенергетичною галуззю, яка (система) володіє внутрішньою впорядкованістю, узгодженістю взаємодії суб'єктів і об'єктів державного впливу, а також передбачає належний розподіл і послідовну реалізацію функцій державного управління, забезпечення ресурсами, раціональне й ефективне їх використання.

З часу проголошення незалежності України її організаційний механізм державного регулювання електроенергетичної галузі зазнав суттєвих структурно-

інституційних змін через прагнення забезпечити соціальноекономічний розвиток України. Наразі реалізація цього механізму покладена в певній мірі на таких суб'єктів державного регулювання:

- 1) Президента України, який визначає пріоритети розвитку всієї енергетичної галузі (підтвердженням останнього служать щорічні його послання суспільству та парламенту), здійснює кадрові призначення в ній;
- 2) Верховна Рада України шляхом прийняття законів і постанов щодо 78 функціонування електроенергетичної галузі та здійснення контролю їх виконання;
- 3) органи виконавчої влади, система яких разом із двома вищезазначеними суб'єктами сформували каркас організаційного механізму державного регулювання електроенергетичної галузі на початку 90-х років.

В ієрархії цих органів виконавчої влади Кабінет Міністрів України займає визначальне місце, оскільки він зобов'язаний забезпечувати реалізацію енергетичної політики за всіма напрямками, та координувати роботу міністерств, особливо Міністерства енергетики та вугільної промисловості України.

Рада національної безпеки та оборони України також має виконувати функцію координації, яка вимагає здійснення, по-перше, забезпечення енергетичної безпеки шляхом надання пропозицій Президенту України щодо реалізації внутрішньої та зовнішньої політик у сфері енергетики. А по-друге, контроль за діяльністю органів виконавчої гілки влади як у мирний, так і в особливий період з метою нейтралізації загроз національній безпеці нашої держави.

Центральний орган виконавчої влади – Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, яке формує та реалізує державну політику в паливно-енергетичному комплексі. Для цього воно здійснює прогнозний баланс Об'єднаної енергетичної системи України, проводить моніторинг ринку газу, нафти, альтернативних джерел енергії, забезпечує нормативноправову базу управління в ринкових умовах Державним підприємством, яке відповідальне за оперативно-технологічне управління (диспетчеризацію) Об'єднаною енергетичною системою України тощо та іншими суб'єктами енергетики, що становлять державну власність.

Державним колегіальним органом державного регулювання діяльності в енергетиці є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг [4].

З метою посилення контролю за режимами споживання електричної й теплової енергії була створена Державна інспекція з нагляду за режимами споживання електричної і теплової енергії у 1996 році. Маючи тривалу історію існування та трансформування своїх функцій, на сьогоднішній день цю інспекцію заново структурно відроджено у єдину і цілісну організацію, яка реалізує державний енергонагляд, і надає Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, висновки щодо технічного стану енергетичного устаткування й об'єктів електромереж для отримання ними ліцензій.

До складу Державної інспекції з енергетичного нагляду України входять Державна інспекція з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної і теплової енергії (Держенергонагляд) та Державна інспекція з експлуатації електричних станцій і мереж.

Основними завданнями та функціями Держенергонагляду є здійснення допоміжних заходів із забезпечення надійного і сталого функціонування об'єднаної енергетичної системи України відповідно до законодавства, контроль за дотриманням суб'єктами електроенергетики, суб'єктами відносин у сфері тепlopостачання і споживачами електричної енергії вимог нормативно-правових і нормативно-технічних актів у сфері виробництва, постачання та споживання енергії.

На регіональному рівні державну політику в електроенергетичній галузі впроваджують органи виконавчої влади загальної компетенції (управління, департаменти, відділи місцевих державних адміністрацій) та спеціальної, представлені територіальними управліннями вищевказаної Державної інспекції, яка здійснює держенергонагляд.

Суттєвий вплив на розвиток електроенергетичної галузі мають також міжнародні організації, дорадчі органи, створені при вітчизняних державних інституціях, і громадські організації, які залучаються до процесів державотворення та розвитку електроенергетичної галузі. Разом із тим, взаємодія громадських організацій і органів

державної влади вимагає активізації та формалізації у напрямку залучення до розробки державної енергетичної політики, підвищення її дієвості. Яскравим прикладом існування консультативно-дорадчого органу є Координаційний центр із забезпечення впровадження нової моделі ринку електричної енергії, створений при Кабінеті Міністрів України. Проте слід відзначити, що Координаційний центр, не сприяє швидкому прийняттю рішень тому фактично його робота протягом 2-х років не відбувалася [31].

Об'єкт електроенергетики включає: електричну станцію (крім ядерної частини атомної електричної станції), електричну підстанцію, електричну мережу, підключені до об'єднаної енергетичної системи України, а також котельні, підключені до магістральної теплової мережі, магістральну теплову мережу.

Крім того, електроенергетика як об'єкт державного управління може характеризуватися відставанням чи прискоренням у своєму розвитку через відсутність / наявність усієї необхідної кількості нормативно-правових актів.

Неабиякий вплив на стан електроенергетики має також соціальний аспект, який має розглядатися в єдності з економічним. У разі значного домінування соціального аспекту над економічним може уповільнюватися розвиток електроенергетики, підтвердження цього служить наявність перехресного субсидіювання.

Щодо ознак електроенергетики як об'єкта державного управління, то серед них можна виокремити (див. рис. 1.4):

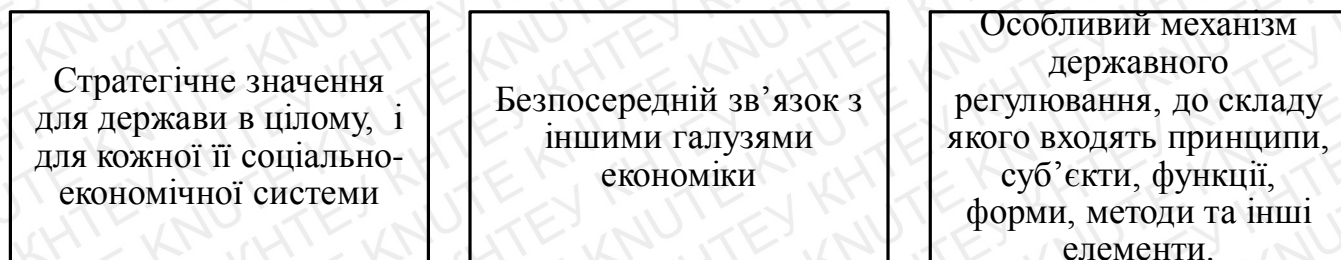

Рис.1.4 Основні ознаки електроенергетики як об'єкта державного управління*

*Складено автором.

Закон "Про ринок електроенергії" передбачає впровадження нової моделі ринку, що включає ряд сегментів: ринок двосторонніх договорів, ринок "на добу вперед",

внутрішньодобовий ринок, балансуючий ринок і ринок допоміжних послуг. При реалізації закону передбачається дворічний перехідний період.

Документ запроваджує норми Третього енергетичного пакета ЄС, в тому числі в питанні поділу компаній за напрямками розподілу і передачі електроенергії.

Відповідно до норм цього Закону дія нового ринку електричної енергії починається з 1 липня 2019 року [18].

Метою нового ринку електричної енергії є запровадження конкурентних механізмів функціонування ринку електричної енергії, вільний вибір контрагентів та забезпечення права споживача вільно обирати постачальника електричної енергії. Законом передбачені різні механізми купівлі-продажу електричної енергії – двосторонні договори, ринок «на добу наперед» та внутрішньодобовий ринок. Для забезпечення достатніх обсягів електричної енергії, необхідних для балансування в реальному часі обсягів виробництва та імпорту електричної енергії і споживання та експорту електричної енергії, врегулювання системних обмежень в об'єднаній енергетичній системі України, а також фінансового врегулювання небалансів електричної енергії, передбачений балансуючий ринок та ринок допоміжних послуг.

Прийняття закону є необхідною передумовою структурних змін в електроенергетиці України, підґрунтям для модернізації галузі та інтеграції ринку електричної енергії України до регіональних енергетичних ринків, з наступним входженням до загальноєвропейського енергетичного ринку.

Учасниками нового ринку є: виробники електроенергії, електропостачальник, оператор ринку, трейдер, споживач, гарантований покупець (на даний час ДП "Енергоринок"), оператор системи передачі (на даний час це ДП "НЕК "Укренерго") та оператор системи розподілу (на даний час це електропередавальні організації)[18].

У процесі впровадження нової моделі ринку електричної енергії провідна роль відведена двом ключовим операторам – ДП "НЕК "Укренерго" (у майбутньому – оператор системи передачі) та ДП "Енергоринок" (оператор ринку).

Важливим у новому законі є створення умов для конкуренції на роздрібному ринку, шляхом поділу мереж від поставки, що забирає монополію діючих обленерго постачати електроенергію споживачам. Буде дозволено створення нових

постачальників, що дасть можливість споживачам вільно обрати постачальника електроенергії залежно від того, який пакет послуг є найзручнішим для них, як це зараз вже є загальноприйнятою практикою з інтернет- і мобільними провайдерами. Досвід лібералізації ринків електроенергії країн ЄС показує, що в роздріб приходять нові постачальники, які борються за право постачати споживачам, починається конкуренція, що зрештою призводить до підвищення якості сервісу та наявності різних вигідних цінових пропозицій, залежно від особливостей споживання електроенергії.

Також новий закон визначає конкурентні правила для експорту/імпорту електроенергії, що має дати позитивний сигнал для приходу в Україну передових іноземних компаній-постачальників. Крім цього, в законі передбачені прозорі правила для приєднання до мереж, будівництва нових генеруючих потужностей, механізми стимулювання для інвестицій в генерацію та мережі.

Окремо слід відзначити, що закон створює регуляторну базу для подальшої реалізації стратегічного для України проекту – повної синхронізації енергетичної системи України з європейською континентальною енергетичною системою ENTSO-E, що дає можливість реалізувати весь експортний потенціал України і отримати гарантії від системних операторів ЄС щодо забезпечення безпеки роботи нашої енергосистеми.

Для перевірки забезпечення незалежності та вимог відокремлення оператора системи передачі Законом передбачено проведення сертифікації оператора системи передачі. Постановою від 10.08.2017 № 1016 НКРЕКП, затверджено Порядок здійснення сертифікації оператора системи передачі електричної енергії.

Ринок «на добу вперед» буде працювати як електронна біржа, виступаючи ключовою ареною для торгівлі електроенергією. Ціна на електроенергію на цьому сегменті буде формуватися на новій ІТ-платформі по годинно на підставі цінових заявок продавців і покупців, що таким чином буде враховувати реальний попит і пропозицію. Це буде рівноважна ринкова ціна, що слугуватиме індикативом на всьому ринку. Такий підхід є загальноприйнятим у всіх країнах ЄС, і це абсолютно справедливо й економічно обґрунтовано порівняно з чинним в Україні підходом ручного регулювання цін (тарифів) на електроенергію.

Для здійснення діяльності в якості виробників, постачальників, електропередавального підприємства та електророзподільних компаній, гарантованого покупця, а також оператора ринку на новому ринку електричної енергії, відповідно до діючого законодавства, необхідно(див.рис.1.5) :

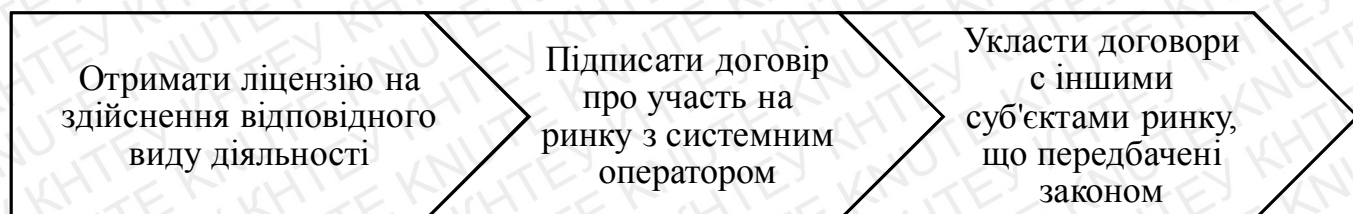

Рис.1.5. Основні кроки суб'єктів господарювання, що є необхідними для здійснення діяльності на новому ринку електричної енергії.

*Створено автором [31].

Державне регулювання діяльності в електроенергетиці провадиться шляхом надання ліцензій на здійснення окремих видів діяльності в електроенергетиці, формування тарифної політики, встановлення порядку здійснення контролю за діяльністю суб'єктів електроенергетики.

Відповідно до ст. 7 Закону про ліцензування, ліцензуванню підлягає господарська діяльність у сфері електроенергетики, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про електроенергетику". Діяльність з виробництва, передачі та постачання електричної енергії в Україні здійснюється за умови отримання відповідної ліцензії. Ліцензія на здійснення діяльності з виробництва, передачі та постачання електричної енергії видається НКРЕКП.

Діяльність з виробництва електричної енергії суб'єктів господарювання без ліцензії дозволяється, якщо величина встановленої потужності чи відпуск електричної енергії менші за показники, визначені в умовах і правилах здійснення господарської діяльності з виробництва електричної енергії [36].

Поширення європейських енергетичних стандартів на українське законодавство здатне істотно підвищити опірність України спробам політизувати міждержавні відносини у сфері енергетики, а долучення до загальноєвропейського ринку –

лібералізувати та демонополізувати внутрішні енергетичні ринки, зробити їх більш прозорими та конкурентоспроможними.

Основні функції, які забезпечують складові Нового ринку електричної енергії (див.рис.1.6):

Балансуючий ринок – забезпечення балансування в реальному часі обсягів виробництва/імпорту і споживання/експорту, врегулювання системних обмежень в ОЕС України, а також фінансового врегулювання небалансів електроенергії.

Ринок допоміжних послуг – придбання Оператором системи передачі допоміжних послуг у постачальників допоміжних послуг.

Ринок "на добу наперед" – купівля та продаж електроенергії на наступну за днем проведення торгів добу.

Внутрішньодобовий ринок – купівля та продаж електроенергії після завершення торгів на ринку "на добу наперед" та впродовж доби фізичного постачання електроенергії.

Двосторонні договори – купівля та продаж електроенергії між двома учасниками ринку поза організованими сегментами ринку, крім договору постачання електроенергії споживачу. Нова схема на малюнку нижче.

Рис.1.6 Функції нового ринку електричної енергії України*

*Джерело веб-сайт НЕК «Укренерго»

Трансформація та інтеграція ринків можлива лише за умови, коли одним із головних гравців стане споживач, як того вимагає ціль 7 програмної всеохоплюючої резолюції Організації Об'єднаних Націй 2015 року «Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року».

Стратегічним завданням є виведення держави на рівень максимальної енергетичної незалежності. При цьому до 2025 року головним фокусом має бути енергозбереження, утримання досягнутих обсягів видобутку вуглеводнів та максимальна диверсифікація постачання первинних енергоресурсів.

У результаті системної трансформації енергетична інфраструктура має стати гнучким інструментом системи енергетичної безпеки України, базисом надійного енергозабезпечення споживачів та ланкою системи безпеки постачань до ЄС зі східного напрямку.

Слід відмітити, що нова модель роздрібного ринку електричної енергії передбачає з грудня 2018 року:

- юридичне розділення функцій з розподілу та постачання електричної енергії, анулювання ліцензій з постачання електричної енергії за регульованим тарифом;
- здійснення постачання електричної енергії електропостачальником на підставі договору про постачання електричної енергії споживачу, та укладених з операторами системи розподілу (передачі) договорів електропостачальника про надання послуг з розподілу (передачі) електричної енергії.

Аналіз вивчення окресленої проблематики свідчить, що невирішеними залишаються питання ліквідації перешкод на шляху створення ефективної системи функціонування енергоринку, що обумовлює необхідність врахування всіх стратегічних завдань та особливостей внутрішнього середовища при формуванні інституційного підґрунтя електроенергетичного ринку, зокрема, діяльності його суб'єктів, використовуючи світові тенденції розвитку ринків електричної енергії.

1.3 Механізм державного регулювання ринку електричної енергії як природної монополії.

До 80-90-х рр. у більшості країн світу електроенергетика з вертикально-інтегрованою структурою розглядалася як природна монополія. Тарифи на послуги вертикально-інтегрованих компаній, які становили основу електроенергетичного комплексу, встановлювалися і жорстко контролювалися державою. Ця система функціонування галузі показала свою крайню неефективність в умовах подорожчання вуглеводневого палива, необхідності модернізації та введення нових генеруючих потужностей, а також забезпечення випереджаючого попиту на електроенергію. Це зумовило необхідність радикального перетворення всієї електроенергетичної галузі. У результаті наприкінці минулого сторіччя більшістю зарубіжних держав були

розроблені концепції і зроблені перші кроки з реалізації структурного реформування електроенергетичного сектора [26].

Предметом регулювання діяльності суб'єктів природних монополій є (див.рис.1.7):

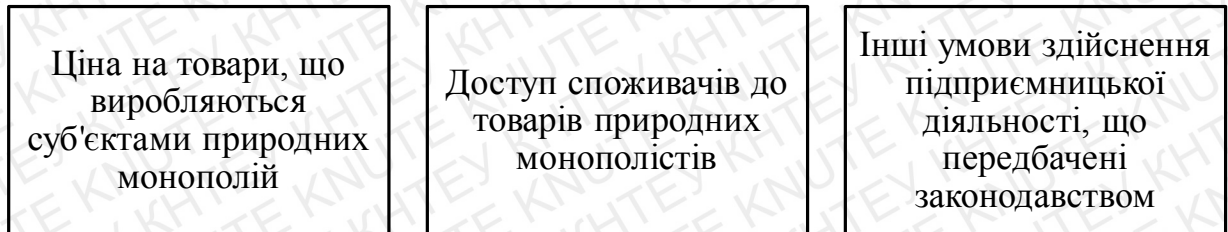

Рис.1.7 Предмети регулювання діяльності суб'єктів природних монополій

*Створено автором.

Стан природної монополії характеризується наступними економіко-правовими показниками.

По-перше, певною, чітко визначеною законодавцем сферою господарювання та ринком. Всього законодавець визначив дев'ять таких сфер.

По-друге, задоволення попиту на визначених ринках є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю продукції в міру збільшення обсягів виробництва).

По-третє, товари (послуги), що виробляються суб'єктами господарювання, не можуть бути замінені у споживанні іншими. Продукція суб'єктів природних монополій задовольняє найважливіші потреби суспільства.

По-четверте, попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на такі товари, ніж попит на інші види товарів (нееластичний попит).

Оскільки, підприємства монополії функціонують і в соціально важливих ринках, основною вимогою до них висувається необхідність своєчасного забезпечення потреб споживачів якісною продукцією (послугами). Проте, орієнтованість на потреби споживача відходить на задній план. Так, наприклад, монопольні підприємства схильні до підвищення цін для покриття витрат без підвищення обсягу та/або якості продукції (послуг). З іншого боку, монопольні підприємства – ті суб'єкти які мають змогу

працювати не тільки на користь власних інтересів, а й з урахуванням соціальних інтересів суспільства [4].

Досвід зарубіжних країн свідчить, що провадження великими компаніями корпоративної соціальної відповідальності викликає довіру у населення та держави та, як наслідок, таке підприємство може у майбутньому розраховувати на підтримку. Дослідження закордонного досвіду свідчать про необхідність постійного контролю за монопольними суб'єктами господарювання. Так, наприклад, необхідність втручання держави у Німеччині зумовлена наявними викликами такими як харчові скандали, небезпечні побутові прилади, дерегуляція державних монополій (наприклад, пошти, телефону, залізниці) або картелів (наприклад, ринок електроенергії), нові договірні форми (наприклад, договори з мобільними операторами) тощо. Подолання таких викликів у Німеччині реалізується через добре налагоджену тісну співпрацю державних органів та громадського сектору, що є запорукою високого рівня захисту не лише здоров'я споживачів, але й їхніх економічних інтересів [12]. Особливої уваги потребують підприємства-монополії, які функціонують у суспільно-важливих галузях, а отже задіяні у створенні економічного та суспільного блага країни. До таких суб'єктів господарювання відносяться підприємства природної монополії.

Між тим існування природних монополій можна виправдати з огляду не лише на техніко-технологічні причини, але й політичні та економічні також. Так, найпоширенішим завданням природної монополії у ФРН є забезпечення певного стабільного рівня доходності для місцевих суб'єктів природної монополії з тим, щоб вони могли забезпечувати надійне надання послуг або надавати перехресні субсидії іншим службам відповідно до завдань соціальної політики держави. У США відповідна проблематика розглядається під кутом доктрини "необхідних для суспільства послуг" (PublicUtility), або "послуг суспільного користування". (Назва PublicUtility вперше була використана в XIX ст. стосовно фірм, що виробляли товари чи надавали послуги, в яких докорінно була зацікавлена більшість людей.

PublicUtility – це фірма, для якої характерно:

- 1) суттєву частину в бізнесі займають послуги, важливі для широкого кола споживачів;

2) її фінансування передбачає інвестування значних сум, включаючи капітал, отриманий від значної кількості представників громадськості;

3) розвиток і розширення бізнесу безпосередньо впливає на розвиток, зростання та експансію суспільного добробуту, ділової активності й розвитку промисловості на конкретній території.

Природна монополія виникає і функціонує як результат об'єктивного розвитку продуктивних сил у певних сферах економіки незалежно від зусиль держави та закону. Суб'єкти природних монополій – підприємства, які використовують технологію, що дозволяє ринку перебувати у стані природної монополії. Залежно від територіальних меж ринків перелік суб'єктів природних монополій складається та ведеться на загальнодержавних, міжрегіональних і регіональних ринках.

В Україні підприємства енергетичної галузі мають досить складну структуру, через це ступінь природної монополізації виробництва переоцінюється, тому що багато елементів не є природно монопольними. У зв'язку з цим виникає необхідність у межах галузі виділити лише ту структуру, що є носієм суттєвих, специфічних, властивих для природної монополії, ознак[8].

Директивою концепції функціонування та розвитку Оптового ринку електричної енергії України передбачено трансформацію енергокомпаній – природних монополістів, щоб забезпечити конкурентні засади їх діяльності та створити організаційно-економічний механізм регулювання цін на продукцію (послуги) в напрямку їх зменшення [17].

Обґрунтоване виокремлення природно монопольного сектору залежить від наявності єдиної методологічної бази і постановки мети галузевих особливостей здійснення приватизаційних процесів в Україні. В енергокомпаніях риси природної монополії властиві лише одному виду діяльності. Цією діяльністю є лінії передачі, а не трансформаторні пристрої. Прийнято вважати, що цей окремий природно монопольний сектор – підприємства локальних електромереж існує, оскільки їх будівництво та експлуатація, що буде дублювати діючі, створює надзвичайно високе цінове навантаження через відсутність конкурентних механізмів та недостатньо ефективного регулювання монополій. Тарифи на електроенергію є регульованими з боку держави і

не дозволяють забезпечувати достатній рівень відтворення електроенергетичного бізнесу.

Діяльність природних монополій регулюють Антимонопольний комітет України та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). Принципом державного управління розвитком природних монополій є узгодженість взаємодії природних монополій і держави, зокрема на предмет надання державою привілеїв монополіям взамін на відповідність реалізації стратегії розвитку монополії національним інтересам та інформаційну відкритість діяльності природних монополій для моніторингу рівня ефективності реалізації ними економічної та соціальної функції [14, с. 36-37]. Предметом регулювання виступають ціни (тарифи) на товари, що виробляються суб'єктами природних монополій, та доступ споживачів до цих товарів.

У сфері електроенергетики НКРЕКП здійснює регулювання діяльності природних монополій (передача, розподіл електричної енергії) та суб'єктів, що провадять діяльність на суміжних ринках (виробництво та постачання електричної енергії), зокрема шляхом проведення цінової і тарифної політики, встановлення цін (тарифів) на електричну енергію, тарифів на її передачу та постачання; забезпечує захист прав споживачів електричної енергії, у тому числі шляхом розгляду звернень споживачів та надання роз'яснень з питань застосування нормативно-правових актів НКРЕКП; здійснює моніторинг функціонування ринку електричної енергії та забезпечує сприяння ефективному його функціонуванню.

НКРЕКП здійснює державне регулювання суб'єктів, що працюють в оптовому ринку електричної енергії за допомогою таких методів впливу:

- шляхом ліцензування діяльності з виробництва електричної енергії; передачі електричної енергії магістральними мережами; передачі електричної енергії розподільчими мережами; поставки електричної енергії по регульованому тарифу; поставки електричної енергії по нерегульованому тарифу; оптового постачання;
- тарифо - та ціноутворення: установлення тарифів для окремих виробників, які мають монопольне становище на ОРЕ (НАЕК «Енергоатом»), або не можуть

працювати на ньому за ринковими правилами через специфіку свого виробництва (ГЕС, ТЕЦ, відновлювані джерела енергії);

- установлення тарифів на монопольні види діяльності: з передачі електричної енергії магістральними мережами; з передачі електричної енергії розподільчими мережами; з постачання електричної енергії за регульованим тарифом;
- установлення єдиних тарифів для споживачів та диференційованих за періодами часу;
- розробки нормативних актів щодо діяльності суб'єктів на ОРЕ (погодження внесення змін до Правил оптового ринку електроенергії, недопущення застосування ринкової влади окремими суб'єктами, що працюють на оптовому ринку електроенергії, інвестиційні програми тощо) [23].

Слід підкреслити, що НКРЕКП, регулює не тільки взаємовідносини у виробництві, передачі та постачанні електричної енергії, як це було визначено на початку проведення структурної перебудови в електроенергетиці, а також включає державне регулювання діяльності суб'єктів господарювання, що провадять діяльність на суміжних ринках, у сферах тепlopостачання, централізованого водopостачання та водовідведення, на ринках газу (природного та газу іншого походження), нафти та нафтопродуктів, а також перероблення та захоронення побутових відходів.

Порядок організації діяльності НКРЕКП, визначається Законом України "Про природні монополії" від 20.04.2000 № 1682-III, іншими законами та нормативно-правовими актами [36].

До ринків у стані природної монополії належать, зокрема, ринки передачі та розподілу електричної енергії як магістральними, так і місцевими електромережами. Фактично це означає, що на певній території електромережами володіє лише один суб'єкт. Для того щоб передати електричну енергію, необхідно укласти з цим суб'єктом договір про передачу електричної енергії. Вільного вибору контрагента в цьому випадку немає. На практиці власниками електромереж є компанії "обленерго" кожної області – природні монополісти.

У тісній взаємодії з природними монополістами вимушені перебувати учасники суміжних ринків. Ці ринки хоча і не позбавлені конкурентних відносин, але не можуть

функціонувати без безпосереднього використання послуг природних монополістів. Таким ринком, зокрема, є ринок постачання електричної енергії.

Оскільки підприємства електроенергетичної галузі займають монопольне становище лише з передачі і розподілу електроенергії, то відповідно до Закону України «Про природні монополії» від 20.04.2000 № 1682-III господарська діяльність підприємств електроенергетичної галузі з виробництва електричної енергії є такою, що належить до суміжного товарного ринку, який не перебуває в стані природної монополії. Проте Закон «Про природні монополії» від 20.04.2000 № 1682-III поділяє діяльність на монопольну і ту, яка не є монопольною, але безпосередньо пов'язана з нею (тобто допоміжна монопольна діяльність) [17].

Зазначене є складною проблемою при визначенні критеріїв для віднесення підприємства монопольної діяльності до переліку господарюючих суб'єктів природних монополій з продукцією допоміжного виробництва. З одного боку, це сприяє розвиткові конкуренції, а з іншого, монопольне становище може призвести до недобросовісної конкуренції за рахунок цінової політики, а також втрати інновацій внаслідок знищення конкурентів.

НКРЕКП створила єдину правову базу для застосування стимулюючого регулювання суб'єктів природних монополій, яке застосовується в багатьох країнах ЄС та ряді інших країн світу, що спонукатиме суб'єктів природних монополій до підвищення ефективності їх роботи, забезпечуватиме створення умов для залучення інвестицій з метою сталого функціонування та розвитку, сприятиме підвищенню надійності та якості надання послуг споживачам.

Держава має стимулювати, по-перше, створення нових генераційних потужностей в консорціумах виробників та споживачів електроенергії за умови непорушення конкуренції, а по-друге, енергоефективну поведінку, зокрема без фінансових вкладень (скасування регульованих тарифів, просування проєктів «розумний будинок», стимулювання впровадження ІКТ для оптимізації споживання електроенергії тощо), в т.ч. заходами імплементації норм *aquiscommunautaire* в національні законодавства.

Також у 2017 році НКРЕКП з метою забезпечення відкритості та прозорості діяльності у сфері виробництва електричної та теплової енергії задля приведення нормативно-правових актів щодо формування, розрахунку та встановлення державних регульованих тарифів у відповідність до вимог чинного законодавства, врегулювання існуючих проблемних питань, що виникають у суб'єктів господарювання при провадженні господарської діяльності було розроблено та прийнято нові порядки генеруючих підприємств з наступними новаціями: встановлення структури тарифів; детальний опис статей витрат; процедуру встановлення та зміни тарифу; посилення відповідальності ліцензіата за недотримання структури тарифів; поквартальну розбивку ставки плати за відпущену електричну енергію у складі двоставкового тарифу [35].

Варто підсумувати, що правовий, економічний і організаційний механізми державного регулювання електроенергетичної галузі охоплюють наступне:

- надання ліцензій на здійснення окремих видів господарської діяльності в означеній галузі;
- формування тарифної політики;
- встановлення порядку реалізації контролю за діяльністю суб'єктів ринку електроенергетики й інших учасників суміжних енергетичних ринків та відповідальності за порушення ними умов і правил здійснення господарської діяльності;
- здійснення організаційно-розпорядчої діяльності органів державної влади, яка вимагає вироблення й реалізації рішень щодо вдосконалення функціонування та розвитку електроенергетичної галузі;
- планування.

Прогнозування цих показників, планування, проміжне уточнення цілей державного регулювання в електроенергетичній галузі є ніщо інше як попередження недоліків і ризиків під час реалізації затверджених планів та прогнозів, а також забезпечення якісного стратегічного розвитку такої галузі [22].

Виходячи з поточних результатів аналізу функціонування організаційного та правового механізмів державного регулювання вітчизняної електроенергетичної галузі, можна визначити особливості й тенденції, що притаманні їй, а саме:

- збереження складу використовуваних для виробництва електроенергії первинних енергоресурсів при невеликій зміні їх структури;
- необхідність подальшої інтеграції з енергосистемами країн ЄС;
- посилення процесів автономізації енергопостачання.

Це вказує на необхідність подальшого вдосконалення існуючих інструментів і механізмів державного управління в електроенергетичній галузі, що сприятиме створенню інноваційних, енергозберігаючих технологій, їх упровадженню в електроенергетику, а також пошуку альтернативних джерел енергії.

Здійснення систематизації й оновлення теоретико-методичного інструментарію процесу державного регулювання електроенергетичної галузі сприяє формалізації системи відносин суб'єктів оптового ринку електроенергії та розширює основи науково-методичного забезпечення формування органами влади стратегій, програм розвитку такої галузі, якому (забезпеченню) має передувати ґрунтовний аналіз стану функціонування механізмів такого регулювання.

Висновки до розділу 1

Ринок електричної енергії необхідно розглядати як сукупність взаємовідносин суб'єктів господарювання, які формуються і реалізуються у процесі здійснення торговельно-обмінних операцій з енергетичними ресурсами.

Формально ринок електричної енергії не є природно монопольним і має всі ознаки потенційно конкурентного ринку. Втім його тісне сусідство з ринками передачі та розподілу електричної енергії, що є природно монопольними, обумовило його жорстке державне регулювання.

Для вивчення специфіки формування та функціонування ринку електроенергії важливим є застосування підходу щодо його сегментації із позицій споживачів. Виділення груп споживачів електроенергії як не лише національного, а і регіонального продукту дає змогу встановити її окремі характеристики (як кількісні, так і якісні), що в умовах

переходу на інноваційну модель розвитку країни та її регіонів є визначальними у формуванні валової доданої вартості, валового регіонального продукту (ВРП), перетворюються у вагомий фактор інноваційно-інвестиційної привабливості регіону.

Реформування та лібералізація діяльності світових енергетичних ринків у різних країнах провадиться з урахуванням національних особливостей. У країнах з ринковою економікою, як правило, здійснюється послідовне реформування ринків електроенергії з регульованою або вільною системою ціноутворення та відповідним рівнем конкуренції, що визначає стан ефективності виробництва, передачі та реалізації електроенергії, а також створення умов сприяння залученню інвестицій для подальшого розвитку галузі.

Діяльність природних монополій регулюють АМКУ та спеціально створені національні комісії. Предметом регулювання виступають ціни (тарифи) на товари, що виробляються суб'єктами природних монополій, та доступ споживачів до цих товарів.

Державним колегіальним органом державного регулювання діяльності в енергетиці є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

НКРЕКП створила єдину правову базу для застосування стимулюючого регулювання суб'єктів природних монополій, яке застосовується в багатьох країнах ЄС та ряді інших країн світу, що спонукатиме суб'єктів природних монополій до підвищення ефективності їх роботи, забезпечуватиме створення умов для залучення інвестицій з метою сталого функціонування та розвитку, сприятиме підвищенню надійності та якості надання послуг споживачам.

Закон "Про ринок електроенергії" передбачає впровадження нової моделі ринку, що включає ряд сегментів: ринок двосторонніх договорів, ринок "на добу вперед", внутрішньодобовий ринок, балансуєчий ринок і ринок допоміжних послуг. При реалізації закону передбачається дворічний перехідний період.

Документ запроваджує норми Третього енергетичного пакета ЄС, в тому числі в питанні поділу компаній за напрямками розподілу і передачі електроенергії.

Відповідно до норм цього Закону дія Нового ринку електричної енергії починається з 1 липня 2019 року [18].

Метою нового ринку електричної енергії є запровадження конкурентних механізмів функціонування ринку електричної енергії, вільний вибір контрагентів та забезпечення права споживача вільно обирати постачальника електричної енергії. Законом передбачені різні механізми купівлі-продажу електричної енергії – двосторонні договори, ринок «на добу наперед» та внутрішньодобовий ринок.

Виходячи з поточних результатів аналізу функціонування організаційного та правового механізмів державного регулювання вітчизняної електроенергетичної галузі, можна визначити особливості й тенденції, що притаманні їй, а саме:

- збереження складу використовуваних для виробництва електроенергії первинних енергоресурсів при невеликій зміні їх структури;
- необхідність подальшої інтеграції з енергосистемами країн ЄС;
- посилення процесів автономізації енергопостачання.

Держава має стимулювати, по-перше, створення нових генераційних потужностей в консорціумах виробників та споживачів електроенергії за умови непорушення конкуренції, а по-друге, енергоефективну поведінку, зокрема без фінансових вкладень (скасування регульованих тарифів, просування проектів «розумний будинок», стимулювання впровадження ІКТ для оптимізації споживання електроенергії тощо), в т.ч. заходами імплементації норм *aquiscommunautaire* в національні законодавства.

2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз структури генерації та споживання електричної енергії в Україні

Об'єднана енергосистема України (ОЕС України) є одним з найбільших енергооб'єднань Європи та становить основу енергетики країни. ОЕС України здійснює централізоване забезпечення електроенергією внутрішніх споживачів, взаємодіє з енергосистемами суміжних країн, забезпечує експорт та імпорт електроенергії.

Створена в 1990-х роках модель оптового ринку електроенергії України дозволила поліпшити роботу галузі і вирішити проблему неплатежів та бартеризації розрахунків. Модель базується на тому, що генеруючі компанії виробляють електроенергію і продають її ДП «Енергоринок», яке надалі продає її розподільчим компаніям (обленерго і незалежним постачальникам). Далі обленерго та незалежні постачальники розподіляють електроенергію між роздрібними та великими промисловими споживачами. При всіх своїх перевагах поточна модель має певні недоліки.

По-перше, відсутність прямих контрактів з виробниками обмежує конкуренцію в сфері роздрібного постачання. По-друге, рядовий споживач не може вимагати доброї якості енергопостачання. До того ж, недостатній рівень тарифів і, як наслідок, недоотримання генеруючими компаніями коштів за вироблену електроенергію, не дозволяє їм вкладати кошти в модернізацію потужностей. Останні 20 років в Україні майже не вводилися нові потужності, що значно підвищило середній вік генеруючих активів ТЕС. Так, у 2015 році відсоток блоків ТЕС віком більше 40 років дорівнював 38%, в той час як у ЄС цей показник – 22%.

Тому Уряд України передбачив поступову трансформацію оптового ринку електроенергії у модель, побудовану на двосторонніх договорах та балансуєчому

ринку. Ринок електроенергії при такій моделі складається з енергетичної біржі, балансуючого ринку і двосторонніх договорів, які укладаються поза біржею. Впровадження повномасштабного конкурентного ринку дасть можливість розширити економічну свободу не лише учасникам оптового ринку, а й споживачам. Така модель дозволить краще стимулювати інвестиції, відобразити витрати у ціні, підвищити ефективність роботи та інтегруватися до європейського ринку.

У складі ОЕС України діють 365 ліцензіатів з виробництва електроенергії та 40 ліцензіатів з передавання електроенергії місцевими/локальними електромережами. ОЕС України працює у паралельному режимі з енергетичними об'єднаннями Республіки Білорусь, Республіки Молдови, Російської Федерації (ОЕС Центра, ОЕС Півдня). Південно-західна частина енергосистеми Західного регіону – «Острів Бурштинської ТЕС», працює у складі об'єднання енергетичних систем країн Європи – ENTSO-E. Електричні зв'язки між ОЕС України та суміжними енергосистемами здійснюються по магістральним та міждержавним електромережах напругою 110 – 750 кВ.

Загальна встановлена потужність ОЕС України станом на 01.01.2018 р. становила 51,8 ГВт, з яких потужність ТЕС, ТЕЦ та блок-станцій становила 59,0%; АЕС – 26,7%; ГЕС – 9,1%; ГАЕС – 2,9%; ВЕС – 0,6%; СЕС – 1,5% та БіоЕС – 0,2% (Рис. 2.1).

Коефіцієнт використання встановленої потужності за 2017 р. становив 34,4%. При цьому найбільше використовувалась потужність АЕС – 70,6%.

Виробництво електроенергії електростанціями ОЕС України за 2017 р. становило 155,4 млрд кВт·год, що на 0,4% більше порівняно з 2016 р. З них АЕС – 55,1%; ТЕС, ТЕЦ і Блок-станціями – 36,9%; ГЕС – 5,8%; ГАЕС – 1,0%; ВЕС – 0,6%; СЕС – 0,5% та БіоЕС – 0,1%.

Експорт електроенергії за 2017 р. становив 5,2 млрд кВт·год, що на 28,6%; більше порівняно з 2016 р.

Генерувальними компаніями ТЕС ОЕС України на виробництво електро- та теплоенергії за 2017 р. використано 16,5 млн т у.п. викопних ресурсів, що на 12% менше, ніж у 2016 р. З них 98,3% вугілля; 1,2% – газ; 0,5% – мазут.

Споживання електроенергії (нетто) за 2017 р. становило 118,9 млрд кВт·год, що на 0,6% більше, ніж у 2016 р. Деякі споживачі зменшили споживання електроенергії, зокрема, хімічна та нафтохімічна промисловість – на 2,8%; населення – на 2,5% та комунально-побутові споживачі – на 1,1%.

Рис. 2.1 Загальна потужність ОЕС України станом на 01.01.2018 р.*

*Джерело: офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [33].

Структура споживання первинної енергії в Україні за 2006 – 2016 рр. суттєво змінилася, а саме: частка природного газу зменшилась з 60,3% до 30% або удвічі, частка нафти – з 14,2% до 10,5%. Натомість, частка ядерної енергії збільшилася з 14,8% до 21,1%, що обумовлено у першу чергу загальним зниженням споживання первинної енергії, а не підвищенням ефективності використання ядерних потужностей. Частка вугілля у структурі первинного споживання енергії збільшилася більш ніж на 7% – з 29% до 36,3%, що викликає стурбованість з точки зору проблем декарбонізації. Якщо порівнювати частку низьковуглецевих видів палива у структурі споживання в Україні та у світі то частка низьковуглецевої енергетики в Україні становить 53% проти 38,6% у світі.

Згідно зі звітними даними про споживання електричної енергії в Україні за 4 місяці 2018 року (січень-квітень 2018р.) споживачі використали 43,2 млрд кВт•год електричної енергії, що на 1,5 млрд кВт•год або на 3,5% більше, ніж за аналогічний період 2017 року [33].

Збільшення споживання електричної енергії мало місце в лютому на 0,2%, березні на 12,2%, квітні на 3,0%, а зменшення – у січні на 0,7%.

Збільшення електроспоживання зафіксоване майже по всіх групах споживачів, а саме:

Таблиця 2.1

Структура споживання електричної енергії за 4 місяці 2018 р.

Група споживачів	Абсолютне зростання, млн. кВт/год	Абсолютний приріст, %
Населення	159,1	1,2
Інші непромислові споживачі	187,7	8
Комунально-побутові споживачі	144,7	2,6
Будівництво	34,6	9,9
Сільгоспоживачі	35	3,1
Транспорт	26,2	1,1
Промисловість	871,7	5,2
Серед яких:		
металургійна промисловість	481,5	5,1
Хімічна та нафтохімічна	261,4	30,8

*Джерело: офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [33].

Як свідчать дані таблиці 2.1, у структурі споживання електричної енергії збільшення питомої ваги електроспоживання відбулось по групах «Промисловість» – з 40,2% до 40,9%, у тому числі: у металургійній – з 22,8% до 23,1% і хімічній та

нафтохімічній галузі промисловості – з 2,0% до 2,6%, та «Інші непромислові споживачі» – з 5,6% до 5,9%.

У зазначений період відбулось зменшення питомої ваги у групах «Населення» з 31,5% до 30,8%, «Комунально-побутові споживачі» – з 13,2% до 13,1% та «Транспорт» – з 5,9% до 5,8%.

Відповідно до даних таблиці 2.2, затверджених Міненерговугілля України 07.03.2018 р. «Прогнозного балансу електроенергії Об'єднаної електроенергетичної системи України на 2018 рік» виробництво електроенергії електростанціями ОЕС України становитиме 159,2 млрд кВт·год, у тому числі АЕС – 53,0%; ТЕС, ТЕЦ і Блокстанціями – 37,9%; ГЕС і ГАЕС – 7,8%; ВЕС, СЕС і БіоЕС – 1,3%. Експорт електроенергії за 2018 р. становитиме 6,0 млрд кВт·год.

Таблиця 2.2

Абсолютні витрати електроенергії на її передачу магістральними та міждержавними електричними мережами ОЕС України за 2018 рік згідно відомчої форми звітності 1Б ТВЕ*

	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень
Абсолютні витрати, тис.кВт.год	385386	333606	343990	229561	232978	264481	285456	288675
Надходження електроенергії в мережу без внутрішнього обігу, млн.кВт.год	160706	146508	156957	123303	123362	126712	132452	137253
Відсоток витрат до надходження електроенергії в мережу без внутрішнього обігу	2.4	2.28	2.19	1.86	1.89	2.09	2.16	2.10

*Джерело: офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [33].

Централізоване диспетчерське (оперативно-технологічне) управління ОЕС України, управління режимами енергосистем, забезпечення надійності та умов паралельної роботи ОЕС з енергосистемами інших країн, експлуатацію та розвиток магістральних і міждержавних електромереж здійснює ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО», що виконує функції Оператора Системи Передачі (ОСП) та має у своєму складі регіональні енергетичні системи (ЕС): Дніпровську, Західну, Кримську (зараз знаходиться на території окупованої РФ АРК), Південну, Південно-Західну, Північну і Центральну. На балансі ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» на 01.01.2018 р. було 23,6 тис. км (по ланцюгах) магістральних і міждержавних ліній електропередавання (ПЛ) напругою 35 – 800 кВ та на початок 2017 р. діяло 137 електричних підстанцій (ПС) напругою 110 – 750 кВ із потужністю силових трансформаторів на них 78,7 тис МВ·А.

Система розподілення електроенергії становить більше 1 млн км повітряних (ПЛ) і кабельних (КЛ) ліній електропередавання напругою 0,4 – 150 кВ і близько 91 200 тис. ПС напругою 6 – 150 кВ, а також 15 безконтактних синхронних компенсаторів. Встановлене в системі передавання електроенергії основне обладнання, яке працює в безперервному режимі і визначає надійність та економічність роботи енергосистеми, виготовлено, в основному, у 50-70 роки минулого сторіччя, що значно впливає на збільшення втрат електроенергії та обмежує можливість запобігання технологічним порушенням – пошкодженням електротехнічного обладнання або порушенням його працездатності, що призводить до порушення нормальної та надійної роботи енергоустановок об'єктів електроенергетики і ОЕС України в цілому.

Технологічні витрати електроенергії на її транспортування електромережами напругою 0,38 – 800 кВ за 2017 р. становили 11,77% від відпуску електроенергії в електромережу (див.табл. 2.4).

Таблиця 2.3

Технологічні витрати електроенергії на її транспортування електромережами напругою 0,38 – 800 кВ, %*

Назва	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Фактичні	14,71	12,54	11,94	11,82	11,41	11,17	11,5	11,74	11,77
Нормативні	13.09	13.43	12.91	12.78	12.66	12.47	12.98	13.28	13.21

*Джерело: офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [33].

Згідно до таблиці 2.3, технологічні витрати електроенергії у магістральних електромережах напругою 220 – 800 кВ за 2017 р. становили 2,71%, що на 0,05% більше порівняно з 2016 р., а технологічні витрати електроенергії в електромережах розподілених компаній напругою 0,38 – 154 кВ за 2017 р. становили 9,9%, що на 0,01% менше ніж за 2016 р [33].

Для зниження технологічних витрат електроенергії в мережах розподільчих компаній НКРЕКП схвалено Інвестиційні програми обленерго в яких передбачено заходи з вдосконалення систем та засобів обліку електроенергії, а також модернізацію, реконструкцію, нового будівництва електромереж з урахуванням їх оптимальних схем. Реалізація зазначених заходів здійснювалася за рахунок відповідних коштів, передбачених в тарифах.

З ініціативи Міненерговугілля України питання зниження втрат електроенергії в електромережах шляхом встановлення на підстанціях пристроїв компенсації реактивної потужності було включено до рішень третього засідання Національної Ради Реформ. Енергопостачальним компаніям, Протокольним рішенням Міненерговугілля від 08.12.2017 р., доручено передбачити в інвестиційних програмах розроблення техніко-економічного обґрунтування (ТЕО) проектновисувувальних робіт із встановлення регульованих пристроїв компенсації реактивної потужності в електромережах.

На виконання ухваленого в жовтні 2012 р. Рішення Ради Міністрів Енергетичного Співтовариства «Про впровадження Директиви про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел» затверджено Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року (НПД ВЕ) та План заходів з реалізації Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року.

Головною метою НПД ВЕ є доведення до 2020 р. частки енергії, отриманої з поновлюваних джерел енергії у кінцевому енергоспоживанні країни до 11%, що дозволить до 2020 р. зменшити використання традиційних первинних енергоресурсів в обсязі 8,6 млн т н.е. або 9,2 млрд м природного газу.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії» від № 514-VIII від 04.06.2015, «зелений» тариф розраховується відповідно до курсу євро. Цим Законом скасовано вимоги до «місцевої» складової; введено «зелений» тариф для СЕС і ВЕС приватних домогосподарств потужністю до 30 кВт та введено надбавку до «зеленого» тарифу за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва.

За даними Держенергоефективності в умовах виконання положень Закону стрімко зростає і кількість приватних домогосподарств, що встановлюють сонячні панелі на дахах будівель. Якщо на початку 2015 р. таких господарств було лише 40, то станом на 01.01.2018 р. – 3010 господарств встановили сонячні електроустановки загальною потужністю 51 МВт. Загальні інвестиції у ці проекти становлять біля 52 млн.

До основних факторів, які негативно впливають на роботу ОЕС країни,

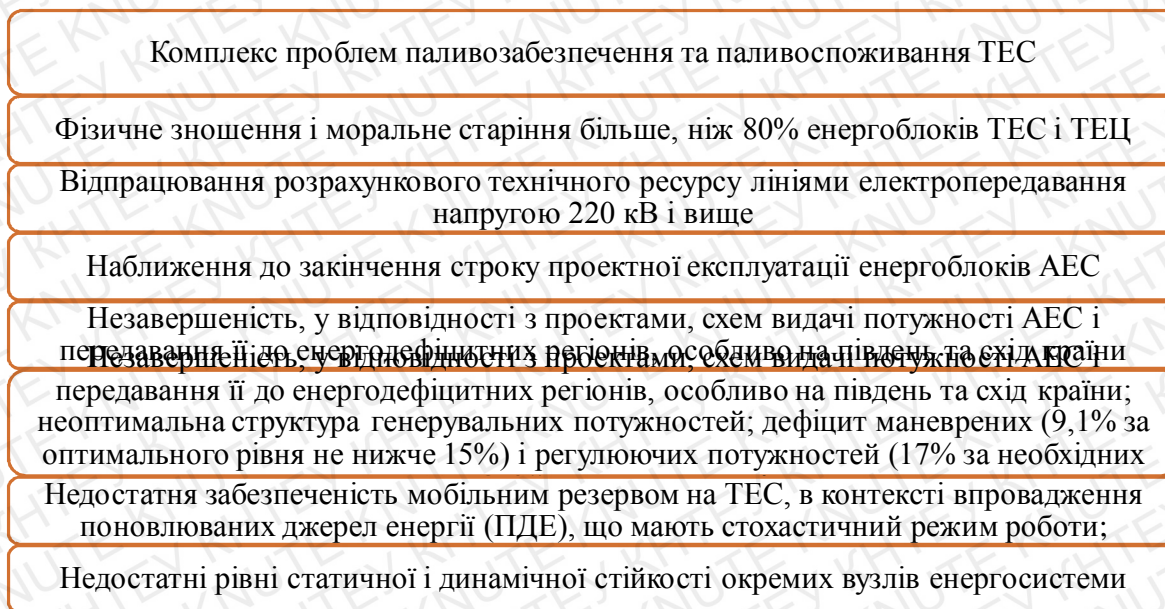

Рис.2.1 Фактори, що негативно впливають на роботу ОЕС України*

*Складено автором.

Так, у 2017 р. ПАТ «Закарпаттяобленерго» реалізовано проект щодо встановлення батареї статичних конденсаторів напругою 10 кВ. У 2017 р. 19 енергопостачальними компаніями розроблено ТЕО щодо встановлення регульованих пристроїв компенсації реактивної потужності в електромережах, виконуються роботи з підготовки проектно-кошторисної документації. Відповідно до проектів інвестиційних програм на 2018 р., енергопостачальні компанії продовжують роботу щодо подальшої реалізації заходів із встановлення регульованих пристроїв компенсації реактивної потужності в Розвиток розподіленої генерації в енергосистемах країни в умовах нарощування потужностей ПДЕ сприятиме мінімізації втрат електроенергії в електромережах (мінімізуються втрати при передаванні електроенергії на великі

відстані, розвантажуються електромережі, не потрібне додаткове мережеве будівництво).

За період 2015 – 2017 рр. в Україні введено в експлуатацію 408 МВт нових потужностей ПДЕ та залучено ~ 400 млн. Так у 2015 р. введено ПДЕ потужністю 30 МВт, у 2016 р. – 121 МВт, у 2017 р. – 257 МВт, що удвічі більше, ніж у 2016 р. На кінець 2017 р. встановлена потужність об'єктів ПДЕ, які працюють за «зеленим» тарифом, становила 1374,7 МВт. Закон України «Про приєднання України до Статуту Міжнародного агентства з відновлювальних джерел енергії (IRENA)» від 05.12.2017 № 2222-VIII сприятиме виконанню міжнародних зобов'язань щодо досягнення у 2020 році 11% енергії з поновлюваних джерел в енергетичному балансі. Зокрема, участь дозволить: подавати заявки до Абудабійського фонду розвитку щодо отримання пільгових кредитів на «зелені» проекти; залучати світові інновації у поновлюваній енергетиці; 94 отримувати рекомендації IRENA щодо покращення законодавства у сфері поновлюваної енергетики тощо [33].

У магістральних і міждержавних електромережах ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» з 2009 р. працює унікальна у світовій практиці трирівнева автоматизована система комерційного обліку електроенергії (АСКОЕ) з контролем показників якості електроенергії (ПЯЕ), що відрізняється від інших тим, що провадить одночасне вимірювання параметрів електроспоживання і показників якості електроенергії та базується на вимогах міжнародних стандартів [31].

Завдяки технічному переоснащенню діючих підстанцій та будівництву нових вводяться в експлуатацію цифрові вимірювальні прилади. За даними НКРЕКП станом на 01.01.2017 р. оснащення локальним устаткуванням збору та обробки даних на об'єктах споживачів становило 78,6 % від їх загальної кількості. ПрАТ «Львівобленерго» для своїх клієнтів у 2017 р. розпочало впровадження «розумних» лічильників, які дають змогу споживачам перейти на зонний облік – «нічний тариф» і сплачувати за використану електроенергію за реальними показниками. Крім переваг для споживачів, «розумні електромережі» та лічильники автоматизованої системи комерційного обліку електроенергії допомагають суттєво зменшити технологічні втрати і запобігати крадіжкам електроенергії.

Аналіз функціонування усіх складових частин електроенергетичної галузі України свідчить, що ОЕС України, в цілому, забезпечує поточні суспільні потреби країни в електричній енергії, а також здійснення її експорту, імпорту та транзиту, проте в роботі ОЕС існує цілий ряд ризиків і негативних тенденцій, які перешкоджають здійсненню функцій виробництва і транспортування електричної енергії з прийнятними рівнями надійності та ефективності, з дотриманням сучасних вимог щодо енергозбереження, охорони навколишнього природного середовища та техногенної безпеки.

ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» з початком виконання функцій Адміністратора розрахунків та Адміністратора комерційного обліку в новій моделі ринку електроенергії має створити DATANUB – централізовану платформу обміну інформацією з єдиною базою даних точок комерційного обліку та історією електроспоживання. Платформа DATANUB забезпечить єдність обліку обсягів електроспоживання для «оптового» та «роздрібного» ринків і стане єдиним джерелом інформації щодо електроспоживання всіх учасниках ринку та їх споживачах. Результатом реформи стане технократичний «анбандлінг» розподільчих компаній та постачальників електроенергії. Точка комерційного обліку знаходитиметься у кожного споживача з правом самостійно обирати постачальника електроенергії та постачальника послуг комерційного обліку. Обсяги спожитої електроенергії при цьому вимірюватимуться не тільки кількісно, але і якісно [31].

2.2 Тарифна та цінова політика в умовах реформування ринку електричної енергії України

Пріоритети у ціновому (тарифному) регулюванні переважно визначаються методами ціноутворення, які історично склалися у сфері діяльності суб'єктів природних монополій. Застосування того чи іншого методу ціноутворення залежить від

конкретних умов господарювання у природномонопольній галузі. Оскільки кожний з існуючих методів ціноутворення розроблений для досягнення конкретних техніко-економічних цілей, то їх порівняння без визначення спільних критеріїв, яким вони мають відповідати, було б некоректним.

Історично найпершим і найпопулярнішим при ціноутворенні на продукцію суб'єктів природних монополій був метод, відомий як "витрати плюс". Ціноутворення за середніми витратами є найпоширенішим емпіричним методом встановлення цін у природномонопольній сфері. Він передбачає визначення розміру ціни (тарифу) через встановлення граничної рентабельності (норми прибутку) до задекларованого об'єктами природних монополій рівня витрат. В Україні базою, до якої застосовують норму прибутку (рентабельність), зазвичай є не встановлена вартість активів або сума інвестованого капіталу, а повна собівартість продукції [22].

Основним аргументом на користь ціноутворення за середніми витратами слугує те, що природні монополії повинні працювати таким чином, щоб сукупна виручка дорівнювала сукупним витратам. Отже, ціна повинна дорівнювати середнім витратам. Ціна на рівні середніх витрат є найменшою, за якої будь-яка фірма не має збитків в умовах зростаючої віддачі від масштабу.

Щодо ціноутворення за граничними витратами, то його логіка є простою: якщо ціна товару не є рівною граничним витратам на його виробництво, то вона не даватиме правильних ринкових сигналів споживачам та виробникам, щоб оптимальна кількість цього товару була затребувана та вироблена [23].

Характерним прикладом економічної ефективності цін, що дорівнюють граничним витратам, слугує ціноутворення у періоди пікових навантажень в електроенергетиці.

Важливим є правило раціональних компонентів ціни (ПРКЦ) як атрибут мережевого ціноутворення та конкуренції. ПРКЦ ґрунтується на умові більш ефективної порівняно із суб'єктом природної монополії діяльності суб'єктів суміжного ринку. Популярність даного правила зумовлена тим, що воно легке для розуміння та застосування; дозволяє отримати граничний прибуток на конкурентних умовах; не

потребує змін у регульованих цінах кінцевих послуг і не заважає політично популярному перехресному субсидуванню.

Як відомо, в Україні у сфері електроенергетики кінцеві ціни суб'єктів природних монополій регулюються, тоді як ціни конкуруючих постачальників залишаються вільними. Такий механізм ціноутворення дозволяє успішно впровадити ПРКЦ для визначення цін доступу до електромережі[26].

Регулювання ціни доступу до мереж (ключових ресурсів) суб'єкта природної монополії – важливий і необхідний компонент цінового (тарифного) регулювання природних монополій. Ціна доступу сплачується суб'єкту природної монополії за використання його мережі з метою здійснення (або припинення) руху нею товарів (послуг). Завдяки такому регулюванню суб'єкт природної монополії дістає можливість конкурувати на суміжному ринку, не допускаючи при цьому проведення проти суб'єктів даного ринку дискримінаційної політики

Питання регулювання ціни доступу суб'єктів господарювання на суміжних ринках до ключових ресурсів суб'єктів природних монополій стає особливо актуальним в умовах відокремлення монопольних мережевих сегментів та лібералізації умов входження до конкурентних сегментів природномонопольної галузі.

Регулювання цін доступу запобігає дискримінаційному ціноутворенню з боку природної монополії, знижуючи в такий спосіб бар'єри входження на суміжний ринок, що позитивно впливає як на споживачів інфраструктурних послуг, так і на конкурентний процес у цілому [4].

В Україні пріоритетним завданням у сфері цінового (тарифного) регулювання природних монополій є відмова від застосування методу “витрати плюс” і перехід до стимулюючого методу ціноутворення. На відміну від витратного, стимулююче ціноутворення налаштоване таким чином, що дозволяє перерозподіляти вигоди від підвищення ефективності виробництва продукції від суб'єкта природної монополії до споживачів [23].

Однією з найпоширеніших модифікацій стимулюючого методу ціноутворення є граничний рівень ціни, який обмежує середній темп зростання цін, що регулюються темпом зростання індексу споживчих цін за мінусом фактора продуктивності. При

цьому суб'єкт природної монополії буде заінтересований знижувати свої витрати аналогічно суб'єкту, який діє в умовах конкурентного ринку, приймаючи ринкову ціну як екзогенну.

Внаслідок того, що при фіксуванні верхньої межі ціни зростання прибутку може бути досягнуте за рахунок зниження якості, таке регулювання вимагає контролю якості продукції. Цей контроль встановлюється шляхом запровадження стандартів на послуги суб'єкта природної монополії: обов'язковість публікації показників якості, включення параметра якості до цінового ліміту, впровадження схем компенсації споживачам за низьку якість послуг, визначення та нормативно - правове закріплення мінімальних стандартів якості та встановлення санкцій за їх невиконання [25]. Усі ці показники є важливими для української економіки, оскільки застосування стимулюючого цінового (тарифного) регулювання природних монополій повинно доповнюватися інвестуванням у підвищення якості продукції (товарів і послуг).

Стимулююче ціноутворення у вигляді моделі “складання набору контрактів” дозволяє регулятору безпосередньо впливати на ефективність діяльності суб'єкта природної монополії. Регулятор укладає із суб'єктом природної монополії контракт, у якому обговорюються різні варіанти та умови цінового (тарифного) регулювання. Кожний з цих варіантів відрізняється значеннями дозволених тарифів, та відповідним бонусом (премією), величина якого має бути більшою від нижчого рівня тарифів на послуги суб'єкта природної монополії [21].

Стимулююче ціноутворення у вигляді регульованої бази інвестованого капіталу (Regulatory Asset Base – RAB), на яке в Україні з 2012 р. мали перейти суб'єкти природних монополій та суміжних ринків у сферах комбінованого виробництва електричної та теплової енергії, – це система довгострокового ціноутворення. Її основною метою є залучення інвестицій у розширення та модернізацію інфраструктури. Вперше методика ціноутворення на основі регульованої бази інвестованого капіталу була використана у Великобританії наприкінці 80-х років ХХ ст. у процесі приватизації електромережевого комплексу і лібералізації ринку електроенергії. У середині 90-х років ХХ ст. на RAB перейшли Канада, США, Австралія та багато країн Західної Європи (кожна із своїми особливостями)[39].

Компаніям у системі RAB повинні гарантовано повертатися інвестиції та дохід від інвестицій, достатній для обслуговування кредитів і отримання прибутку. Крім того, вони мають стимул до зниження витрат, оскільки зекономлені кошти залишаються суб'єктам природних монополій. З точки зору споживачів, перевагами системи RAB є підвищення надійності енергопостачання та якості послуг за рахунок нових інвестицій.

Специфіку застосування кожного з виокремлених методів ціноутворення на продукцію суб'єктів природних монополій узагальнено в таблиці 2.4.

Запровадження стимулюючих методів ціноутворення на продукцію суб'єктів природних монополій передбачає встановлення економічно обґрунтованих тарифів. Внаслідок того, що тарифи не є економічно обґрунтованими, застосовується система надання державної компенсації для покриття різниці у тарифах. Оскільки сума такої компенсації визначається на основі повної собівартості, то це зацікавлює суб'єктів природних монополій у її постійному зростанні для отримання більшої суми компенсації. За таких умов приведення тарифів до рівня економічно обґрунтованих витрат є обов'язковим, у протилежному випадку ефект від запровадження стимулюючого ціноутворення буде нівельований прагненням суб'єктів природних монополій до збільшення обсягу компенсації від держави [45].

Останнім кроком до запровадження стимулюючих методів ціноутворення на продукцію суб'єктів природних монополій є встановлення органами, що здійснюють державне регулювання у відповідних сферах, довгострокових параметрів тарифного регулювання та граничного рівня регуляторної норми доходу суб'єктів, до яких застосовується стимулююче регулювання.

Таблиця 2.4

Переваги на недоліки застосування методів ціноутворення на продукцію суб'єктів природних монополій*

Переваги	Недоліки
Ціноутворення на основі середніх витрат	

<ol style="list-style-type: none"> 1. Дозволяє встановити мінімальну ціну, достатню для того, щоб суб'єкт природної монополії не був збитковим. Таким чином досягається компроміс між алокативною ефективністю та беззбитковістю. 2. Простий у застосуванні (за наявності інформації про витрати). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність стимулів до зниження витрат 2. Обов'язковим стає державне субсидування, що зумовлює неефективність бюджетних витратків.
Ціноутворення на основі граничних витрат	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечує Парето – ефективну рівновагу на ринку. 2. Досягається ефективність у розподілі ресурсів. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Призводить до збитків суб'єктів природної монополії, оскільки не покриває високих постійних витрат, характерних для природно монопольних галузей. 2. Неоднозначність методики кількісної оцінки граничних витрат.
Правило раціональних компонентів ціни	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Дає можливість отримувати граничний дохід на конкурентних умовах, адже не вимагає змін у регульованих цінах кінцевих послуг. 2. Максимізується економічна ефективність на суміжному ринку. Потенціальні конкуренти вважають вхід на ринок вигідним. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конкуренти здатні прибутково працювати на суміжному ринку тільки в тому випадку, коли вони є більш ефективними, ніж суб'єкт - монополіст. 2. Рівень кінцевої ціни не береться до уваги.
Двокомпонентне (нелінійне) ціноутворення	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення беззбитковості фінансово-господарської діяльності суб'єкта природної монополії. 2. Постійна частина тарифу покриває постійні витрати, а змінний тариф – граничні. 3. Є ефективний інструментом для регулювання диспропорції на суміжному ринку. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Можливість обмеження конкуренції на суміжному ринку. 2. Дискримінаційність з торчки зору антимонопольного регулювання.
Стимулююче ціноутворення	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Стимулювання зменшення витрат, що сприяє збільшенню прибутку. 2. Спрощення процедури регулювання. 3. Вигоди, що отримує суб'єкт природної монополії від підвищення ефективності ціноутворення в період між переглядом рівня ціни, передаються споживачам у вигляді більш низьких цін. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Постійне пом'якшення стимулюючих контрактів шляхом введення до регульованих тарифів поправок на ціни в змінах ресурсів. 2. Необхідність контролю якості послуг. Зменшення витрат та зростання прибутку можуть бути досягнутими за рахунок зниження якості послуг.

*Джерело: наукова стаття В.Д. Лагутін, Ю.І. Боровик «Пріоритети цінового регулювання природних монополій в Україні».

Згідно з наданими повноваженнями НКРЕКП здійснює регулювання тарифів на передачу електричної енергії магістральними та міждержавними електромережами та послуги з централізованого диспетчерського управління об'єднаною енергетичною системою.

Рівень тарифу на передачу електричної енергії магістральними та міждержавними електромережами розраховується та затверджується відповідно до Методики розрахунку тарифів на послуги з передачі електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами [40].

З урахуванням вимог Методики для ДП «НЕК «Укренерго» на 2017 рік розрахований середньорічний тариф був затверджений постановою НКРЕКП у розмірі 6.054 коп./кВт·год (без ПДВ), що нижче діючого у 2016 році тарифу на 4,4 %.

З 1 лютого 2017 року структура тарифу ДП «НЕК «Укренерго» та його рівень було скориговано за зверненням Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. До структури тарифу були включені витрати на утримання Держенергонагляду на перше півріччя 2017 року в сумі 137 927 тис.грн., у тому числі у I кварталі – 67 913 тис.грн., у II кварталі – 70 014 тис.грн.

При цьому, з 01 лютого 2017 року середньозважений тариф ДП «НЕК «Укренерго» на 2017 рік був збільшений на 2% та затверджений на рівні 6.178 коп./кВт·год (без ПДВ).

З 01 квітня 2017 року тариф для ДП «НЕК «Укренерго» на 2017 рік було скориговано ще раз.

В тарифі ДП «НЕК «Укренерго», затвердженому з 01.01.2017, було враховано відрахування до Державного бюджету частини чистого прибутку за ставкою 30 %, ДП «НЕК «Укренерго» зобов'язано відраховувати до державного бюджету 75% чистого прибутку, зменшеного на суму цільових коштів (обсяг інвестиційної складової), що надійшли у складі тарифу і спрямовуються на реалізацію інвестиційних проектів, рішення щодо яких приймаються Кабінетом Міністрів України, та на обсяг повернення кредитних коштів (у складі тарифу), що були запозичені для фінансування капітальних вкладень на будівництво (реконструкцію, модернізацію) об'єктів згідно з відповідними рішеннями Кабінету Міністрів України. Таким чином, починаючи з 1 квітня 2017 року

збільшено статтю витрат «Відрахування частини прибутку до загального фонду Держбюджету» на 691 148 тис. грн. (або на 285,5%) та, відповідно, статтю витрат «Податок на прибуток» на 151 715 тис. грн. (або на 26,8 %). При цьому, середньозважений тариф ДП «НЕК «Укренерго» на 2017 рік збільшився на 12,2 % і склав 6,933 коп./кВт-год (без ПДВ) [33].

Таблиця 2.5

Загальна вартість послуг з передачі електричної енергії на період 2016-2017 рр.

*Джерело: офіційний веб-сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [33].

Одиниця виміру	12 місяців		Відхилення	%
	2016 р.	2017р.		
Передано електроенергії магістральними мережами України млн. кВт-год.	111221,684	113 837,257	2 615,573	102,4
Вартість послуг з передачі електроенергії (товарна продукція) млн.грн.	7057,128	8 022,345	965,217	113,7
Фактичний середньозважений тариф на передачу електроенергії коп./кВт-год.	6,345	7,047	0,702	111,1

Проаналізувавши дані таблиці 2.5, слід зазначити, що загальна вартість послуг з передачі електричної енергії станом на кінець 2017 року становила 8 022 млн.грн, що майже на 14% більше показника за 2016 рік.

Обсяг переданої електричної енергії магістральними мережами збільшився на 2,4% в 2017 порівняно з минулим роком.

У 2018 році тариф Укренерго на передачу електроенергії, включаючи плату за централізоване оперативно-технологічне управління енергосистемою України встановлено на рівні 4,894 коп./кВт-год. (майже на 20% нижче тарифу 2017 року). При цьому з урахуванням запропонованого тарифу (6,24 коп./кВт-год) був складений фінансовий план компанії на 2018 р, затверджений рішенням Уряду 27 грудня 2017 р.(див. табл. 2.6) [31].

Таблиця 2.6

Тарифи на передачу електричної енергії Державного підприємства «Національна енергетична компанія «Укренерго» на 2018 рік

ДП «НЕК «Укренерго», постанова НКРЕКП від 28.12.2017 № 1512	коп./кВт·год	Рік	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.
		4,894	3,598	6,400	4,640	5,137

*Джерело: ДП НЕК «УКРЕНЕРГО»[31].

Дохід підприємства розраховувався на підставі обсягів передачі електричної енергії магістральними та міждержавними мережами та затвердженого тарифу на послуги з передачі електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами, а також послуги з централізованого диспетчерського управління об'єднаною енергетичною системою та враховувався при формуванні оптової ринкової ціни електроенергії.

Різкі та великі зміни у розрахунках прожиткової спроможності громадян змушують непокоїтись українців щодня.

У період з 2016 по 2017 роки, вартість одного кіловату електроенергії зросла від 62.5 до 82.5% (в залежності від регіону), порівняно з 2015 роком. У 2018 році ця цифра збільшиться ще на 20 пунктів. Безумовно, такі зміни вплинуть на розрахунок абсолютно всіх споживчих цін.

Вагомих чинників, що впливають на зміну вартості постачання енергії достатньо.

Серед них виокремлюють наступні:

- міжнародна вартість паливних компонентів (газу, нафти, вугілля);
- інфляція та індексація валюти країни;
- девальвація;
- повільний розвиток альтернативної енергетики.

Тарифи для населення на електроенергію в 2018 році в Україні суттєво зміняться. Дані стосовно оновленої тарифікації наведені у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Тарифи для населення на електроенергію в 2018 році*

Споживання, кВт	до 100 кВт	від 100 до 600 кВт	понад 600 кВт
Тариф, коп.	108 коп.	201.6 коп;	201.6 коп

*Джерело: ДП НЕК «УКРЕНЕРГО» [31].

Експерти енергетичних програм впевнені, що для підвищення тарифів підстав недостатньо. Проте на прогноз цін впливатиме й ситуація на сході країни. Спеціалісти з питань вироблення електроенергії пояснюють українцям методи та причини підвищення загального тарифу для населення.

Таблиця 2.8

Етапи змін тарифів на електроенергію для побутових споживачів
(коп. кВт·год з ПДВ)*

		3 01.04.2015	3 01.09.2015	3 01.03.2016	3 01.09.2016	3 1.03.2017	3 1.09.2018
Середнє зростання тарифів на електричну енергію, що відпускається населенню до попереднього тарифу	Тариф	51,2	62,8	77,3	97,28	122,77	176,97
	% зростання	45,2 %	23 %	23 %	26 %	26 %	44%

*Джерело: ДП НЕК «УКРЕНЕРГО» [31].

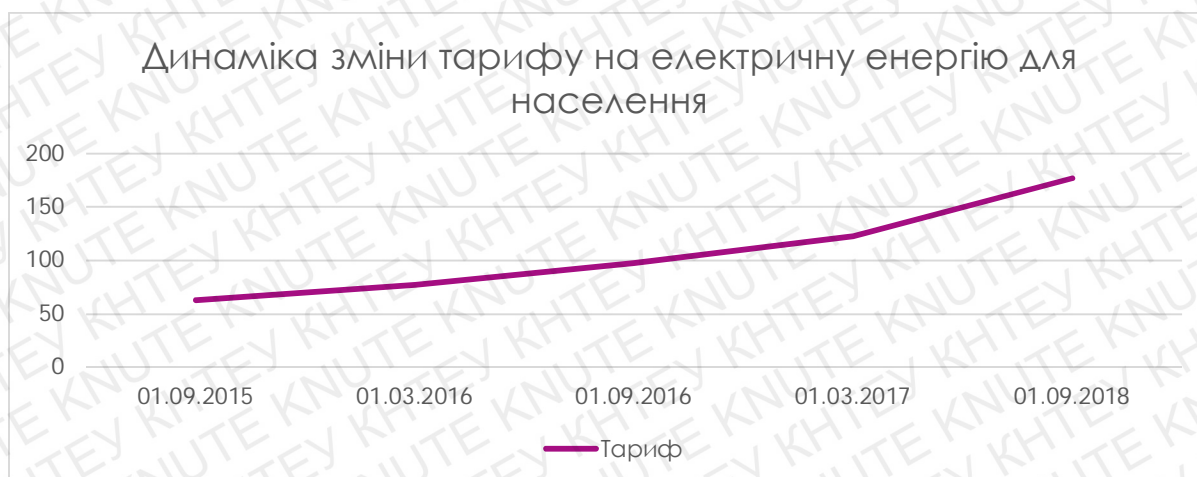

Рис.2.2 Динаміка зміни тарифу на електричну енергію для населення

*Джерело: ДП НЕК «УКРЕНЕРГО» [31].

Аналіз систем тарифів на електроенергію розвинених країн показує, що в їх основу перед початком лібералізації (дерегулювання) енергетичних ринків було покладено такі вимоги:

- відшкодування реальних витрат на виробництво, передавання і розподіл електроенергії, зниження вартості електроенергії для споживачів при визначенні економічно обґрунтованого прибутку для енергетичних компаній, залучення інвестицій в розвиток галузі;
- стимулювання споживачів до енергозберігаючих режимів електроспоживання в інтересах роботи енергосистеми та зниження дефіциту потужності;
- забезпечення охорони навколишнього середовища і створення умов для поліпшення екологічної обстановки [40].

Важливим пріоритетним завданням цінового (тарифного) регулювання природних монополій є підвищення його ефективності. Під ефективністю регулювання цін (тарифів) на продукцію суб'єктів природних монополій маємо на увазі відповідність результатів такого регулювання задекларованим цілям та принципам, його реальну позитивну значущість для функціонування та розвитку ринків природних монополій та суміжних ринків, збалансування інтересів суб'єктів природних монополій, споживачів їх послуг та держави.

Перехід до вільного ринку в умовах високої концентрації є дуже ризикованим кроком. Через зміну механізмів ціноутворення кінцева ціна електроенергії для бізнесу зросте щонайменше на 30%, навіть не враховуючи інфляцію та інші фактори, що впливатимуть на тарифи для кінцевих споживачів, зокрема, впровадження RAB-регулювання. Зменшити ціновий шок дозволить відмова від перехресного субсидіювання, але це спричинить двократне зростання тарифу для населення[39].

На мою думку, для втілення стимулюючого ціноутворення має бути здійснено декілька послідовних кроків. У першу чергу, необхідно розробити та затвердити відповідні методики формування тарифів на продукцію суб'єктів природних монополій і суб'єктів суміжних ринків. Наразі такі методики в Україні затверджені тільки для централізованого водопостачання та водовідведення, а також транспортування теплової енергії магістральними і місцевими тепловими мережами.

Неефективність цінового (тарифного) регулювання природних монополій пояснюється наявністю високого ступеня перехресного субсидування в усіх без винятку природномонопольних галузях, застосуванням витратного методу ціноутворення, що стимулює перекладання природними монополіями на споживачів власних економічно необґрунтованих витрат, відсутністю стимулів до інвестування у модернізацію мереж та енергозберігаючі технології. Все це дає можливість суб'єктам природних монополій зловживати своїм домінуючим становищем шляхом встановлення монопольно високих цін [25].

Приймаючи до уваги вищенаведене, слід зазначити, що безпосередньо комплексна реалізація пріоритетів цінового (тарифного) регулювання природних монополій – перехід до стимулюючих методів ціноутворення, підвищення ефективності цінового регулювання, поліпшення умов (ціни) доступу до мережі, відшкодування економічно обґрунтованих витрат суб'єктів природних монополій та суб'єктів суміжних ринків, впровадження ефективних стимулів до зниження витрат і підвищення якості продукції та послуг, вільне ціноутворення наконкурентних суміжних ринках, захист прав споживачів та конкуренції – дасть можливість забезпечити модернізацію, фінансове оздоровлення та поліпшення інноваційно-інвестиційних умов у природномонополярній (інфраструктурній)сфері економіки України[24].

Крім того, державне регулювання діяльністю стратегічно важливою енергетичною галуззю має характеризуватися відкритістю і доступністю інформації для усього суспільства, що уможливить підтримку споживачів при встановленні достатньо високого рівня ціни (тарифу) для забезпечення рентабельності і, відповідно, інвестиційного розвитку підприємств галузі. Для цього необхідно створити державну інформаційну систему, яка б забезпечувала спільну інформаційну базу про фінансово – економічні показники операційної діяльності для формування і реалізації рішень щодо регулювання діяльності природних монополій на основі фактичних результатів.

2.3 Конкурентне середовище на ринку електричної енергії України в умовах реалізації Енергетичної стратегії Європейського Союзу

З переходом економіки до нових більш високих технологічних укладів конкуренція і ринково-конкурентні відносини інтенсивно ускладнюються, набуваючи нового змісту і проявляючись через нові більш складні форми. Взаємозалежність "монополія – ринкова влада – олігархія" повинна перетворитись в українській економіці на нову суспільно-економічну структуру "конкуренція – інновації – конкурентоспроможність – стабільність". Йдеться про логіку перспективи розвитку національної економіки. Перетворення ефективної конкуренції на основну домінуючу розвитку внутрішнього ринку визначає специфіку принципових змін у змісті конкурентних відносин. Поки що в економічній літературі нові взаємозалежності в розвитку внутрішнього ринку і конкуренції залишаються ще недостатньо осмисленими [6]. На перший план все більше виходить проблема конкурентної самодостатності ринкових суб'єктів, як їх спроможності забезпечувати оптимальні параметри діяльності на ринку на основі власних конкурентних досягнень. В нових умовах також ускладнюється і поглиблюється зміст конкурентоспроможності. Ідеться про посилення взаємної кореляції конкуренції і конкурентоспроможності, їхню зростаючу значущість в якісних економічних перетвореннях, формуванні нової моделі ринку. У конкурентів на внутрішньому ринку розширюються зони вибору, а отже й їх простір для стратегічних комунікацій. На ефективному ринку конкуренція за споживачів спонукає суб'єктів підприємницької діяльності постійно та системно вдосконалюватися, щоб не бути витісненими з ринку [22].

Завдання виходу на європейські ринки загострила проблему вжиття державних заходів для істотного підвищення конкурентоспроможності економіки та досягнення належних ефектів реалізації конкурентної політики. На розвиток конкуренції та рівень конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності в Україні негативно впливають висока корупція, надмірне регулювання, незахищеність прав власності, недовіра до судів, рейдерство, неефективні податкова й банківська системи тощо. Це – істотно затрудняє перспективи діяльності українських товаровиробників на ринках країн-членів ЄС. В Україні так і не була прийнята довгострокова Загальнодержавна

програма розвитку конкуренції, яка б включала загальносистемні заходи щодо підтримки розвитку конкуренції у національній економіці. Відсутні відповідні програми як стандарти розвитку конкуренції в регіонах України. Забезпечення сприятливого середовища для розвитку ефективної конкуренції значною мірою залежить від єдності і системності функціональної діяльності усіх органів законодавчої і виконавчої влади, а також професійних асоціацій на окремих галузевих ринках [6].

На шляху цих перетворень одним із невідкладних завдань енергетичної політики держави є вирішення проблем вдосконалення енергетичних ринків України та запровадження відповідно до світової практики ефективних механізмів їхнього державного регулювання. Недосконале державне регулювання в енергетичній сфері зумовило те, що й досі внутрішні ринки енергоресурсів України (крім, з певними застереженнями, ринку нафтопродуктів і ринку послуг з постачання електроенергії) не є конкурентними, оскільки на жодному з них не забезпечується вільний вибір контрагентів, а дія ринкових механізмів ціноутворення практично нівелюється частим централізовано-адміністративним втручанням.

Ключовою проблемою електроенергетичної галузі є високий рівень зношення електроенергетичного обладнання, що використовується для виробництва, передачі та розподілу електричної енергії, основна частина якого введена в експлуатацію в 1960 – 1970-х роках минулого століття, а спроектована за нормами 1950-х років.

Нормативно-правова база та методи, що застосовуються для регулювання діяльності в секторі, не відповідають вимогам сьогодення та не створюють необхідних стимулів для інвестування в оновлення обладнання та розвиток галузі.

Однак, проблеми, що заважають ефективному функціонуванню оптового ринку електроенергії, здебільшого пов'язані між собою, часто мають спільні причини виникнення, які переважно стосуються не стільки процесів функціонування Оптового ринку електроенергії, скільки опосередковано макроекономічного рівня, зокрема, недоліків системи державного фінансування пільгового споживання електричної енергії, податкової політики щодо електроенергетичної галузі, спробам розв'язати проблеми промисловості та сільського господарства, а також соціальні проблеми за рахунок електроенергетики.

Державне регулювання як спосіб подолання ринкових провалів досі визнається так званим «другим найкращим рішенням», незважаючи на наявність системних досліджень про провали державного регулювання, особливо на ринках природної монополії та суміжних до них ринках. Одним із таких ринків в Україні є ринок електричної енергії.

Формально ринок електричної енергії не є природно монопольним і має всі ознаки потенційно конкурентного ринку. Втім його тісне сусідство з ринками передачі та розподілу електричної енергії, що є природно монопольними, обумовило його жорстке державне регулювання. Держава регулює ціни та обсяги випуску електричної енергії. Її якісні характеристики повинні чітко відповідати вимогам Державного Стандарту. Погодженню й регламентації підлягають інвестиційні стратегії учасників ринку. Така жорстка регламентація усуває можливості ринкового саморегулювання, повністю покладаючись на «друге найкраще рішення», яке повинно замінити механізм конкуренції. Оцінімо ефективність такої заміни на вітчизняному ринку електричної енергії у розрізі функцій економічної конкуренції (див.рис. 2.3).

Вартісна функція конкуренції передбачає встановлення ринкової вартості (ціни) товару, яка виступатиме орієнтиром, як для покупців щодо їх готовності платити за товар, так і для продавців – щодо їх готовності виробляти товар. Якщо для покупців електричної енергії діюча система державного регулювання таку вартість визначає у вигляді оптової ринкової ціни, то для виробників єдиний рівень ціни відсутній.

Замість нього існує множина цін, відмінних для різних видів електрогенерації, що відрізняються між собою часом в рази. Так, закупівельна ціна 1 кВт.год електричної енергії в ДП «НАЕК «Енергоатом» є у понад 15 разів нижчою за ціну, яку ДП «Енергоринок» платить сонячній електростанції (СЕС), в майже 7 разів нижчою, за ту, яка платиться вітроелектростанції (ВЕС) і в тричі нижчою за ту, яку отримують теплоелектростанції, що пов'язано як з різною собівартістю виробництва, так і з дією державних інвестиційних програм.

Рис.2.3 Функції економічної конкуренції*

*Складено автором.

При цьому важливою є не тільки відмінність закупівельних цін для різних видів енергогенеруючих компаній, але і діючі сьогодні в Україні різні принципи їх встановлення для різних енергогенеруючих компаній. Так ціни для АЕС, ГЕС, ГАЕС, ТЕЦ та виробників електричної енергії з відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) є фіксованими. Відповідні компанії наперед знають по якій ціні у них буде придбано електричну енергію. Щодо ціни закупівлі електричної енергії у ТЕС, яка на 60 % залежить від результатів щоденного цінового аукціону, а на 40% – від встановлюваних НКРЕКП щомісячно (по завершенню періоду постачання) додаткових платежів за потужність, маневреність, то по суті вона формується *post factum* та за залишковим принципом. Жодна теплоелектростанція наперед не знає, по якій ціні зрештою буде придбана вироблена нею електрична енергія, і не може прийняти рішення про відмову від постачання у разі, якщо запропонована ціна виявиться нижчою, аніж очікувалося, оскільки останнє є вимогою забезпечення енергетичної безпеки.

Таким чином, діюча сьогодні в Україні система державного регулювання ринку електричної енергії незадовільно справляється із виконанням вартісної функції конкуренції, оскільки не забезпечує існування єдиної ціни товару (чи принаймні

сформованої за однаковим принципом множини цін), відомої усім учасникам ринку в момент здійснення ринкової трансакції.

Стимулююча функція конкуренції обумовлює зниження собівартості товарів і споживчих цін, удосконалення якості продукції та створення її нових типів. З виконанням цієї функції діючою системою державного регулювання теж маємо проблеми. По-перше, остання аж ніяк не сприяє зниженню собівартості електрики. Навпаки, засноване на витратному підході регулювання цін з боку НКРЕКП стимулює енергогенеруючі компанії нарощувати витрати [4]. Чим більшими є витрати, тим вищим буде діючий тариф. А отже, суб'єкти ринку не зацікавлені у мінімізації власних витрат, що свідчить про збій діючої системи державного регулювання у виконанні стимулюючої функції конкуренції. Ситуацію може змінити перехід на стимулююче ціноутворення в галузі, перехід до якого вже стартував у теплогенерації. Але в енергетиці такий перехід затримується, в тому числі через неповороткість регулятора.

По-друге, існування в Україні системи «єдиного пулу», що абсолютно уніфікує і без того стандартизований товар – електричну енергію, не дозволяючи виробникам конкурувати навіть периферійними характеристиками, скажімо, якістю абонентського обслуговування, маневреністю тощо, повністю усуває нецінову конкуренцію між учасниками ринку електричної енергії, підмінюючи її імперативно встановленим порядком включення окремих генеруючих потужностей у графік навантаження, затвердженим Правилами ОРЕ. Відповідно, у виробників відсутні стимули до покращення якісних характеристик власного продукту понад вимоги енергетичної безпеки.

А ось щодо створення нових типів продукції, то тут діюча система державного регулювання в електроенергетиці виявилася успішною. Запровадження у 2006 році ряду пільг для виробників електричної енергії з відновлювальною енергетикою (ВДЕ), серед яких зобов'язання держави щодо повного викупу електроенергії, встановлення «зеленого тарифу», який носить стимулюючий характер, суттєво перевищуючи і собівартість виробленої у такий спосіб електричної енергії, і рівні тарифів на електричну енергію, вироблену з традиційних енергоносіїв, здійснення повної оплати

вартості електроенергії у грошовій формі забезпечило стимулювання розвитку виробництва електричної енергії з ВДЕ.

Протягом 2010-2016 рр. кількість суб'єктів господарювання, що виробляють електричну енергію з ВДЕ зросла майже вчетверо (з 35 у 2009 році до 130 – у 2016 р.). Їх встановлена потужність за досліджуваний період виросла у понад 11 разів – із 84 МВт у 2009 р. до 961 МВт на початку 2017 р., а обсяг випуску у 35 разів – з 51,8 млн. кВт·год у 2009 р. до 1805,9 млн. кВт·год у 2017 р. Незважаючи на такий переконливий приріст, частка електричної енергії, виробленої із ВДЕ в загальній структурі випуску залишається вельми низькою, складаючи лише 1,2 % за кількісними і 6,2 % - за вартісними показниками. А отже про ефективний вплив «зеленої енергетики» на параметри функціонування ринку сьогодні говорить ще не приходиться. Втім слід віддати належне діючій системі регулювання – темпи приросту цього перспективного сектору енергетики у ринкових умовах були б значно меншими.

Розподільча функція конкуренції полягає в оптимальному розподілі ресурсів і доходів під дією ринкового механізму. Вона має своє відображення як на мікрорівні окремого ринку, де проявляється у постійній боротьбі за ефективніші способи виробництва як спосіб генерування прибутку під тиском виробників аналогічної продукції, так і на макрорівні всієї економіки, де забезпечує перетік капіталу між галузями під дією зміни норм прибутковості в них. У першому випадку ефективніша технологія дозволяє виробляти продукцію з меншими витратами, ініціюючи цінову конкуренцію на ринку, в результаті якої більша частка попиту перетікає до того суб'єкта, хто пропонує нижчу ціну. В такий спосіб забезпечується ефективніше розміщення й використання ресурсів з точки зору суспільного добробуту й відповідна йому акумуляція доходів, а зрештою і прибутків – з точки зору добробуту окремого виробника [9].

З одного боку, діюча система державного регулювання цін, заснована на витратному підході, який передбачає відшкодування собівартості виробництва електричної енергії не здатна сформувати ефективні стимули до оновлення технічної та технологічної бази діючих виробничих потужностей АЕС чи ГЕС у боротьбі за споживача, а частка підконтрольного їм попиту залежить не стільки від собівартості і

цін на їх продукцію, скільки від імперативно встановленого порядку включення енергогенеруючих потужностей до графіку навантаження. Виключення складають ТЕС, ціноутворення на продукцію яких відбувається на конкурентних засадах (у формі цінових аукціонів). Чим нижчою буде собівартість їх продукції, тим меншу цінову заявку вони можуть подати ДП «Енергоринок», тим більшою є ймовірність їх включення в графік навантаження і більшою частка ринку.

З іншого боку, сьогодні ми спостерігаємо перелив капіталу між різними видами електрогенерації, обумовлений заходами держави щодо стимулювання «зеленої енергетики». Він проявляється як в поступовому зростанні її частки в обсягах та вартості випущеної електричної енергії, про що йшлося вище, так і в інвестуванні основних учасників ринку в розвиток «зеленої енергетики».

На макрорівні інструментом дії перерозподільчої функції конкуренції є той же перетік капіталу, але реалізований уже в міжгалузевому масштабі. У випадку з електроенергетикою він обмежується:

- капіталомісткістю виробництва, хоча останнім часом цей бар'єр все частіше долається завдяки державному стимулюванню розвитку «зеленої енергетики», про що свідчить приріст кількості суб'єктів ринку з початку 2010 року у майже 2,5 рази;
- недостатньою розвиненістю транспортної інфраструктури, обмеженістю пропускної спроможності ЛЕП, що вимагає від держави прямих інвестицій або розробки ефективного механізму фінансування витрат на розвиток ЛЕП;
- ліцензуванням діяльності з виробництва електроенергії);
- обов'язковістю вступу до членів ОРЕ та дотримання системи регламентуючих вимог цього об'єднання.

Підсумовуючи ефективність виконання державою розподільчої функції конкуренції, слід вказати на наявність окремих успіхів і невдач держави в її реалізації. Останні обумовлені діючою системою цінового регулювання, перші – програмою стимулювання розвитку «зеленої енергетики». При цьому обережної оцінки

потребують і перші, і другі. Намагання обмежити залежність цін на електричну енергію від витрат окремих компаній-виробників, поставивши їх в залежність від ринкових індикаторів ціни на зовнішніх конкурентних ринках призвело до запровадження контрверсійної схеми ціноутворення «Роттердам+» у березні 2016 р. А реалізація програми стимулювання розвитку «зеленої енергетики» ставить учасників ринку нерівні умови. Такі дії не відповідають духу конкуренції і можуть призвести до наслідків, не кращих за ринковий провал, з яким діюча система державного регулювання ринку електричної енергії покликана боротися.

Ще одна з базових функцій конкуренції – сануюча функція. Вона передбачає очищення ринку від слабких компаній, нездатних запропонувати споживачеві товар належної якості за встановленою ринком ціною. Незважаючи на те, що ціна на досліджуваному ринку встановлюється для кожного суб'єкту окремо на основі даних щодо його витрат, тут гострою є проблема деформуючого впливу державної допомоги. На ринку зустрічаються випадки ручного трансферу коштів зі спільного пулу коштів для всіх учасників ринку електричної енергії окремим енергогенеруючим компаніям. Як приклад можна навести прийняття НКРЕКП у березні 2015 р. Постанови, яка вносила зміни до Алгоритму розподілу коштів Оптового постачальника у вигляді надання додаткових коштів ПАТ «Центрэнерго» за рахунок інших учасників ринку [6]. По-перше, це забезпечило формування нерівних умов конкуренції на ринку електричної енергії; по-друге, – зберегло на ринку неефективного суб'єкта господарювання, чії витрати є вищими за суспільно-необхідні; по-третє, – усунуло стимули до підвищення ефективності господарювання у ПАТ «Центрэнерго», яке, сподіваючись і в подальшому на державну допомогу, уникатиме технологічних та інших змін, що могли б забезпечити його більшу конкурентоспроможність, породжуючи втрати суспільного добробуту від неефективного використання обмежених економічних ресурсів.

Висновки до розділу 2

Об'єднана енергосистема України (ОЕС України) є одним з найбільших енергооб'єднань Європи та становить основу енергетики країни. ОЕС України здійснює

централізоване забезпечення електроенергією внутрішніх споживачів, взаємодіє з енергосистемами суміжних країн, забезпечує експорт та імпорт електроенергії.

Загальна встановлена потужність ОЕС України станом на 01.01.2018 р. становила 51,8 ГВт, з яких потужність ТЕС, ТЕЦ та блок-станцій становила 59,0%; АЕС – 26,7%; ГЕС – 9,1%; ГАЕС – 2,9%; ВЕС – 0,6%; СЕС – 1,5% та БіоЕС – 0,2%.

Виробництво електроенергії електростанціями ОЕС України за 2017 р. становило 155,4 млрд кВт·год, що на 0,4% більше порівняно з 2016 р. З них АЕС – 55,1%; ТЕС, ТЕЦ і Блок-станціями – 36,9%; ГЕС – 5,8%; ГАЕС – 1,0%; ВЕС – 0,6%; СЕС – 0,5% та БіоЕС – 0,1%.

Споживання електроенергії (нетто) за 2017 р. становило 118,9 млрд кВт·год, що на 0,6% більше, ніж у 2016 р. Деякі споживачі зменшили споживання електроенергії, зокрема, хімічна та нафтохімічна промисловість – на 2,8%; населення – на 2,5% та комунально-побутові споживачі – на 1,1%.

Регулювання ціни доступу до мереж (ключових ресурсів) суб'єкта природної монополії – важливий і необхідний компонент цінового (тарифного) регулювання природних монополій.

В Україні пріоритетним завданням у сфері цінового (тарифного) регулювання природних монополій є відмова від застосування методу “витрати плюс” і перехід до стимулюючого методу ціноутворення. Рівень тарифу на передачу електричної енергії магістральними та міждержавними електромережами розраховується та затверджується відповідно до Методики розрахунку тарифів на послуги з передачі електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами.

Загальна вартість послуг з передачі електричної енергії станом на кінець 2017 року становила 8 022 млн.грн, що майже на 14% більше показника за 2016 рік.

Обсяг переданої електричної енергії магістральними мережами збільшився на 2,4% в 2017 порівняно з минулим роком.

У 2018 році тариф Укренерго на передачу електроенергії, включаючи плату за централізоване оперативно-технологічне управління енергосистемою України встановлено на рівні 4,894 коп./кВт·год (майже на 20% нижче тарифу 2017 року).

Неефективність цінового (тарифного) регулювання природних монополій пояснюється наявністю високого ступеня перехресного субсидування в усіх без винятку природномонопольних галузях, застосуванням витратного методу ціноутворення, що стимулює перекладання природними монополіями на споживачів власних економічно необґрунтованих витрат, відсутністю стимулів до інвестування у модернізацію мереж та енергозберігаючі технології. Все це дає можливість суб'єктам природних монополій зловживати своїм домінуючим становищем шляхом встановлення монопольно високих цін.

Підсумовуючи проведений аналіз, можна зробити висновок, що переважна більшість функцій конкуренції не виконуються діючою системою державного регулювання ринку електричної енергії, а отже заміщення ринкового механізму саморегулювання механізмом державного регулювання тут є неефективним, принаймні в поточній конфігурації. Реформування вимагає як сама структура галузі, в якій потенційно конкурентні види діяльності слід вивести з-під державного регулювання, дозволивши конкуренції врегулювати наявні на ринку диспропорції, так й інструментарій державного регулювання на тих ринках, де запровадження економічної конкуренції є недоцільним. Останній повинен базуватися на принципах стимулюючого регулювання, теоретичні засади та практика реалізації якого уже понад 20 років використовуються в світі, забезпечуючи ефективніше використання ресурсів і нижчі втрати суспільного добробуту порівняно із діючою в Україні моделлю державного регулювання [7].

Заходи Плану розвитку розроблені таким чином, щоб забезпечити мінімізацію або повне усунення зазначених негативних факторів в роботі ОЕС України, а також забезпечити її перспективний розвиток у відповідності з його метою і завданням.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В УКРАЇНИ

3.1 Сучасний етап реформування ринку електроенергії в Україні.

На сьогоднішній день ОЕС України працює в складі енергооб'єднання IPS/UPS, до складу якого входять країни СНД і Балтії. Перехід до складу ENTSO-E означає розрив зв'язків з системою IPS/UPS та встановлення режиму паралельної роботи з країнами ENTSO-E, Польщею, Словаччиною, Румунією, Угорщиною.

Налагодження паралельної роботи з потужною енергосистемою Європи дозволить провести переорієнтацію управління ОЕС України на європейський вектор розвитку, значно підвищити ефективність та надійність роботи енергосистеми, відокремити енергосистему нашої країни від швидко старіючої енергосистеми Російської Федерації. Це також дозволить налагодити експорт електроенергії до Європи, в т.ч. за рахунок збільшення виробництва більш дешевої та чистої енергії з українських АЕС.

Впровадження положень Закону створить законодавче підґрунтя для побудови лібералізованого ринку електроенергії України у відповідності до вимог Третього енергетичного пакета енергетичного законодавства ЄС, що дозволить з часом інтегрувати національний ринок електроенергії до єдиного енергоринку ЄС [39].

Основною метою закону є забезпечення надійного та безпечного постачання електроенергії споживачам з урахуванням інтересів споживачів, мінімізації витрат на послуги постачання електроенергії, шляхом визначення на законодавчому рівні організаційної структури та принципів функціонування ринку електроенергії, основних засад та передумов його реформування.

Законом передбачено організацію ринку електроенергії з таких складових: двосторонні договори; ринок «на добу наперед»; внутрішньодобовий ринок; балансуєчий ринок; ринок допоміжних послуг; роздрібний ринок тощо. Запроваджується система спеціальних обов'язків для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електроенергії: купівля електроенергії за

«зеленим» тарифом; надання універсальних послуг; виконання функцій постачальника «останньої» надії; сплата компенсаційних платежів; надання допоміжних послуг за встановленою національним Регулятором ціною тощо [43].

Законом передбачено повне виконання вимог Третього енергетичного пакету ЄС щодо юридичного та організаційного відокремлення діяльності з розподілення та передавання електроенергії від інших видів діяльності, що є умовою для запровадження економічної конкуренції на ринку електроенергії. Запроваджується відповідальність виробників за «зеленими» тарифами за небаланси (відхилення фактичних обсягів відпуску електричної енергії від добових графіків відпуску електроенергії на наступну добу) та встановлюється особливий порядок їх відшкодування.

Координацію роботи із запровадження нової моделі ринку електроенергії та контроль за виконанням необхідних організаційних і нормативно-правових заходів здійснюється Координаційним центром із забезпечення впровадження нової моделі ринку електричної енергії, який є консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України і функціонуватиме до початку дії нового ринку електроенергії.

Головною особливістю Третього енергетичного пакету є відокремлення діяльності з транспортування електричної енергії від інших видів діяльності (виробництво, купівля – продаж електричної енергії) та завдання щодо вирівнювання вартості енергоресурсів на всій території ЄС, різниця в якій між окремими регіонами досягала 30 %.

Відповідно до положень нормативно-правових актів Третього енергетичного пакету національні регулюючі органи країни мають бути юридично відокремленими та функціонально незалежними від будь-яких державних, громадських, приватних осіб та ринкових інтересів.

На країни-члени ЄС на державному рівні покладено обов'язок забезпечувати національний регулюючий орган країни бюджетними асигнуваннями з правом самостійного їх використання, а також достатніми кадровими та фінансовими ресурсами для виконання ним своїх обов'язків.

Директивою ЄС визначено необхідність зміцнення незалежності національних регуляторів, у тому числі через включення до їх повноважень положень, пов'язаних із затвердженням тарифів або методології розрахунку тарифів на основі пропозицій оператора системи передавання (transmissionssystemoperator) або оператора системи розподілу (distributionssystemoperator), або на основі пропозицій, узгоджених між зазначеними операторами і користувачами мережі. Крім того, Директивою надано національним регуляторам повноваження щодо прийняття обов'язкових до виконання рішень і застосування ефективних санкцій до електроенергетичних компаній при невиконанні ними ліцензійних умов [40].

Незважаючи на національну специфіку галузі, в різних країнах представляється можливим виділення загальних цілей реформування електроенергетики. В якості однієї з першорядних цілей можна виділити підвищення ефективності функціонування енергосистем в результаті поділу монополій з виділенням з них конкуруючих компаній (Скандинавські країни, Чилі) та/або надання права допуску в галузь нових учасників — незалежних виробників електроенергії (наприклад, США), а також лібералізації ринків електроенергії.

Одним із напрямків активізації трансформації та розвитку ринку електроенергії України є розвиток біржової торгівлі, що відіграє важливу роль як в процесі інтеграції так і має важливе значення для учасників ринку та для економіки загалом. Розвиток біржової торгівлі в Україні в повній мірі дозволить використовувати принципи конкурентності, забезпечить гарантії виконання заключених договорів, інформаційну відкритість, що дозволить зробити ринок прозорим, встановлювати справедливі ціни і цим самим сприяти підвищенню інвестиційної привабливості галузі [45].

Слід відмітити, що у ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» впроваджена і працює з травня 2017 р. електронна аукціонна платформа DAMAS, безпосередній доступ до якої здійснюється через офіційний сайт Компанії, і будь-який ліцензіат з передавання чи постачання електроенергії після реєстрації може брати участь в аукціонах.

Надання доступу до пропускнуої спроможності міждержавних електромереж України учасникам ринку відбувається на спеціальних аукціонах відповідно до «Порядку проведення електронних аукціонів з розподілення пропускнуої спроможності

міждержавних електричних мереж». Платформа охоплює всі технічні процеси з повною їх автоматизацією: від ведення реєстру учасників, формування даних для всіх видів аукціонів, проведення аукціонів до визначення результатів аукціонів та управління пропускнуою спроможністю, виставлення рахунків і контролю оплати та гарантує конфіденційність і захист інформації.

Відповідно до вимог Закону України «Про ринок електричної енергії» ДП НЕК «УКРЕНЕРГО» вперше розроблено «Звіт з відповідності (достатності) генеруючих потужностей» з ціллю оцінювання можливості генерувальними потужностями покриття прогнозованого попиту на електроенергію та забезпечення необхідного резерву з урахуванням вимог безпеки постачання та відповідно до альтернативних сценаріїв розвитку енергетики України. Звіт охоплює сценарну оцінку прогнозних балансів потужності та електроенергії ОЕС України на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу. Документ враховує структурні, економічні, ринкові, та екологічні умови, запровадження концепції управління попитом (Demand Response), питання енергоефективності та стандарти операційної безпеки.

У Звіті сформовано Цільовий сценарій, реалізація якого при помірних темпах зростання потужності генерації електроенергії з використанням ПДЕ може забезпечити балансову надійність генерувальних потужностей при мінімальному зростанні цін на електроенергію в період найближчих 10 років. Також проведено Аналіз впливу введення ВЕС і СЕС на розвиток економіки, формування структури генеруючих потужностей та зміну цін на електроенергію[31].

Недостатня прогнозованість генерації ВЕС та СЕС навіть у короткостроковій перспективі обумовлює значне зростання вимог до маневрених потужностей ОЕС України для компенсації їх нестабільності.

За оцінкою ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» максимальна встановлена потужність СЕС та ВЕС, яку може приєднати ОЕС України без ризику розбалансування енергосистеми, не перевищує 3 ГВт (до грудня 2019 р.). Подальше нарощування потужності ПДЕ відповідно до раніше виданих технічних умов (7,426 ГВт) без зниження базової потужності АЕС та відповідного збільшення генерації вугільних ТЕС для забезпечення

необхідних обсягів резервів, стане можливим за умови введення в роботу швидкодіючого мобільного резерву потужністю до 3 ГВт (газопоршневі станції, ГАЕС). Крім зазначеного, режимне балансування роботи енергосистеми в умовах розвитку нестабільної генерації з ПДЕ можливе шляхом впровадження на ринку електроенергії системи регулювання попитом та впровадження ринку допоміжних послуг [34].

Для спрощення та уніфікації процедур з приєднання об'єктів ПДЕ до електромереж ОЕС України ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» розроблено та введено у тестовому режимі «єдине вікно» для потенційного інвестора. Нова інтерактивна мапа мережі Укренерго, на яку нанесено усі підстанції компанії, а також «зелений калькулятор» з визначення вартості підключення допоможуть отримати інформацію щодо наявності технічної можливості та рекомендацій з підключення об'єктів. Завдяки впровадженню «єдиного вікна» кількість звернень щодо приєднання об'єктів ПДЕ зросла у 1,5 раза.

Крім того ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» розроблено проекти нормативних документів: «Вимоги до вітрових та сонячних електростанцій при їхній роботі паралельно з ОЕС України» II редакція; «Визначення необхідних умов і алгоритмів врахування ВЕС та СЕС при налаштуванні протиаварійних автоматичних пристроїв»; «Методичні рекомендації щодо визначення необхідних умов і алгоритмів врахування ВЕС та СЕС при налаштуванні пристроїв автоматичного запобігання порушення стійкості (АЗПС) у перетинах ОЕС України на режим роботи яких вони мають вплив» [31].

Проаналізувавши ринок електроенергії України, можна виділили основні проблеми функціонування, що гальмують його подальшу трансформацію та інтеграцію з ЄС. Незважаючи на ендогенний чи екзогенний характер виникнення проблеми, її розв'язання знаходиться у державному полі відповідно до принципів, на яких базується державне регулювання електроенергетичного ринку. Для вирішення цих проблем та усунення бар'єрів слід виділити ряд завдань, що постають перед державою для забезпечення умов входження українського ринку електроенергії до міжнародних.

Для створення умов ефективного функціонування та розвитку ринку електроенергії України та його успішної інтеграції з ЄС необхідно активізувати конкуренцію на внутрішньому ринку між генеруючими компаніями, удосконалити процес ціноутворення на ринку та підвищити інвестиційну привабливість галузі.

Існує непрозорий взаємозв'язок між податками (прямими і непрямими) і тарифами. Зміна вартості палива, а також зміни в природоохоронному законодавстві впливали на кінцеву вартість електропостачання і стали важливою причиною підвищення тарифів на електроенергію в багатьох країнах-членах МЕА, особливо в європейських. Але безпосередньо вони не були пов'язані з наслідками лібералізації енергоринків. Крім того, інвестиційні рішення, що приймаються в вертикально інтегрованої галузі, надавали довготривалий вплив на вартість електроенергії, тому наслідки прийнятих в минулому інвестиційних рішень позначалися на роздрібних цінах ще кілька років. Все це дозволило зробити висновок про те, що в дійсності роздрібні тарифи – негативні показники позитивності розвитку електроенергетики. Український досвід штучного стримування зростання роздрібних тарифів для побутового споживача - яскравий тому приклад [28].

Один із принципів функціонування нової моделі - недискримінаційне ціноутворення. В умовах ринкової економіки особливо цінової методики полягають в тому, що ціна на абсолютну більшість товарів (послуг) є результатом кон'юнктури ринку, а не нормативом, що встановлюється владою. З огляду на те, що обмеження, пов'язані з роботою ринку, будуть існувати не менше 16 років, весь цей час принцип працювати не буде.

За інформацією ДП «НЕК «Укренерго» очікується, що напочатку 2018 р. Європейською асоціацією системних операторів в електроенергетиці – ENTSO-E буде схвалено перелік заходів щодо інтеграції енергосистем України і Молдови з енергосистемами синхронної зони континентальної Європи (Continental Europe Synchronous Area – CESA).

Для розробки техніко-економічного обґрунтування (ТЕО) по проекту інтеграції енергосистем України та Молдови з CESA було створено міжнародний консорціум, до якого увійшли системні оператори Румунії – Transelectrica, Сербії – EMS, Болгарії –

ESO EAD, Угорщини – MAVIR і Польщі – PSE. Бельгійська консультативна компанія в сфері енергетики (Bernard Energy Advocacy – BEA) надавала послуги з регуляторних і юридичних питань.

Об'єднання української та молдавської енергосистем з ENTSO-E дозволить розширити діапазон обміну потужністю до величини 2350 МВт в напрямку Європи та до 2000 МВт в напрямку України – Молдови. За повідомленням ДП «НЕК «Укренерго» ОЕС України у подальшому, якщо буде здійснено низку технічних заходів як з боку України, так і з боку суміжних європейських системних операторів, величина взаємного обміну потужності з ENTSO-E може збільшитися до 4000 МВт, а це в свою чергу – мінімум $\sim 1,5$ млрд додаткових надходжень за рахунок продажу як електроенергії, так і допоміжних (системних) послуг [31].

Сьогодні в Україні реалізовано перший проект автоматизації ПС 750 кВ «Київська», який включає: автоматизовану систему диспетчерського управління; автоматизовану систему збору даних від мікропроцесорних пристроїв; систему реєстрації аварійних подій; систему моніторингу перехідних режимів; систему передачі даних на верхні ієрархічні рівні; автоматизовану систему контролю ізоляції високовольтних введень під напругою; систему моніторингу власних потреб підстанції; автоматизовану систему формування диспетчерської звітності і оперативної документації; систему технологічного і охоронного відеоспостереження тощо.

У магістральних і міждержавних електромережах ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» з 2009 р. працює унікальна у світовій практиці трирівнева автоматизована система комерційного обліку електроенергії (АСКОЕ) з контролем показників якості електроенергії (ПЯЕ), що відрізняється від інших тим, що провадить одночасне вимірювання параметрів електроспоживання і показників якості електроенергії та базується на вимогах міжнародних стандартів. Система розроблена Інститутом електродинаміки НАН України, Національним технічним університетом України «КПІ» та Харківським національним технічним університетом «ХПІ» разом з фахівцями ДП «НЕК «Укренерго».

У системі АСКОЕ облік обсягів передавання електроенергії в умовах функціонування оптового ринку електроенергії, здійснюється з використанням

розрахункових лічильників, встановлених в точках комерційного обліку електроенергії, визначених сторонами Договору між членами ОРЕ та міждержавних угод.

На ПС 330 кВ «Хмельницька» Південно-Західної ЕС введено в експлуатацію систему моніторингу автотрансформатора. Це – перший програмно-апаратний комплекс, впроваджений на об'єкті ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО», який дозволяє здійснювати контроль, моніторинг та діагностику параметрів автотрансформатора у реальному часі. Інформація з системи моніторингу заведена на рівні підстанції в оперативно-інформаційний комплекс Південно-Західної ЕС з використанням сучасних протоколів [32].

Впровадження систем моніторингу автотрансформаторного обладнання є складовою частиною комплексної програми модернізації підстанцій ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО», якою передбачено введення аналогічних систем на інших об'єктах енергосистеми.

Пілотні проекти із впровадження Smart Grid реалізуються також і в облenerго:

– ПАТ «Хмельницькобленерго» розроблено «Пілотний проект з впровадження АМІ-системи на базі Старокостянтинівського РЕМ» впровадження якого дозволить зменшити витрати електроенергії в електромережах, підвищити якість енергопостачання, розширити тарифні можливості та забезпечити отримання даних про енергоспоживання в режимі реального часу.

– ПрАТ «Волиньобленерго» розроблено пілотний проект «Впровадження smart-grids як складової частини системи «Розумна держава», впровадження якого дозволить зменшити витрати електроенергії в електромережах, підвищити якість постачання споживачів, впровадити багатоцільові автоматизовані системи розрахунків, управління відключеннями електроенергії, узагальнювати звітні данні про електроенергію, воду та газ [31].

Завдяки технічному переоснащенню діючих підстанцій та будівництву нових вводяться в експлуатацію цифрові вимірювальні прилади.

За даними НКРЕКП станом на 01.01.2017 р. оснащення локальним устаткуванням збору та обробки даних (ЛУЗОД) на об'єктах споживачів становило 78,6 % від їх загальної кількості [35].

ПрАТ «Львівобленерго» для своїх клієнтів у 2017 р. розпочало впровадження «розумних» лічильників, які дають змогу споживачам перейти на зонний облік – «нічний тариф» і сплачувати за використану електроенергію за реальними показниками. Крім переваг для споживачів, «розумні електромережі» та лічильники автоматизованої системи комерційного обліку електроенергії допомагають суттєво зменшити технологічні втрати і запобігти крадіжкам електроенергії. До кінця 2017 р. «розумним» обліком планувалося охопити понад 10,5 тис. споживачів у м. Львові та восьми районах. На впровадження «розумних» лічильників і обладнання для передавання даних Інвестиційною програмою ПрАТ «Львівобленерго» на 2017 р. передбачалось 26,3 млн грн.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, яка є національним стратегічним документом у сфері боротьби зі зміною клімату та враховує основні положення Паризької угоди, що сприятиме реалізації головних завдань міжнародної кліматичної політики, прийнятих в Україні та розроблено План заходів з реалізації цієї Концепції. Метою Концепції є вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку держави, створення правових та інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян. Мінприроди України за підтримки Проекту USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні» розроблено у 2017 р. проект «Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 р.», якою передбачено поступове зниження пріоритету викопного палива на користь поновлюваних джерел енергії; скорочення викидів і збільшення поглинання парникових газів; запровадження екологічно безпечного виробництва із застосуванням «зелених» технологій в усіх секторах економіки тощо. За попередніми прогнозами експертів до 2050 р.: викиди парникових газів можуть скоротитися на 60 – 75% від рівня викидів у 1990 р.; частка

поновлюваної енергетики у структурі електрогенерації може зрости до 35%; частка вугільних ТЕС скоротитися до 25%, а частка АЕС – до 28%. Стратегію схвалено Міжвідомчою комісією з питань клімату [39].

Мінприроди України також розроблено законопроект «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», а також триває робота над впровадженням нової сучасної системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів на рівні спалювальних установок, що дозволить отримувати достовірні дані та створити в країні економічні інструменти регулювання викидів парникових газів.

Кінцевою метою всього процесу є постійна синхронна робота енергосистем Молдови і України з енергосистемою континентальної Європи, а також, в залежності від рівня імплементації законодавства ЄС з енергетики в Україні та у Молдові, членство в ENTSO-E українських та молдавських операторів передавальних енергосистем.

Для забезпечення безперешкодного переміщення електроенергії через кордони та повного користування всіма учасниками ринку, у тому числі домогосподарствами, перевагами міждержавної торгівлі електроенергією, необхідний ефективний, прозорий та узгоджений підхід. Обидві країни отримують переваги підвищеної безпеки енергопостачання, у той час як у споживачів Молдови є додаткові переваги від потенційно нижчих цін у результаті посиленої конкуренції на ринку електроенергії. Секретаріат Енергетичного Співтовариства, у тому числі й у рамках проекту EU4EnergyGovernance, і надалі надаватиме підтримку обом країнам у цьому процесі [40].

Планом розвитку передбачається будівництво нових підстанцій та ліній електропередачі, реконструкція наявних об'єктів магістральних (міждержавних) електричних мереж із збільшенням їх потужності та пропускну здатності

Для отримання переваг міждержавної торгівлі Україні та Молдові не потрібно чекати на інтеграцію ринку.

Слід зазначити, що передумовою для майбутнього об'єднання ринків між синхронною зоною Молдови та об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України є

спільний та скоординований розподіл пропускної спроможності міждержавних перетинів.

Усунення вузьких місць магістральної мережі звільняє доступ генераторних потужностей до мережі ринку електроенергії, таким чином створюючи конкуренцію для генеруючих компаній і знижуючи вартість електроенергії для кінцевих споживачів. Так само проект може впливати на зниження вартості електроенергії за рахунок включення нових об'єктів генерації.

3.2 Трансформація антимонопольного регулювання ринку електричної енергії.

Одним із основних негативних наслідків діяльності нерегульованих ринків електроенергії стала можливість неконтрольованого посилення монопольного зловживання, перш за все великих генеруючих компаній.

Найбільша вада ринку — надвисока концентрація, коли 92% обсягу електроенергії генерують п'ять найбільших виробників.

Фактично це монополія держави — "Укргідроенерго", "Енергоатом", "Центренерго" — та ДТЕК, яка контролює близько 80% теплової генерації. Такий стан дозволяє основним гравцям маніпулювати цінами, адже вартість електроенергії для кінцевого споживача залежить не тільки від тарифів окремих виробників, а й від структури [44].

Так, у разі зміни принципів ціноутворення на ринку згідно з вимогами нового закону ціна електроенергії для споживачів, що мають нерівномірний графік споживання — малого та середнього бізнесу, побутового споживача — дорівнюватиме ціні "найдорожчої" генерації у біржовому сегменті ринку. Як наслідок, ціни для таких споживачів підстрибнуть принаймні на 30%. Позитивним аспектом такого цінового

коливання могло б стати оновлення основних фондів виробників, адже генеруючі потужності зношені на 80%.

Проте поява нових електростанцій в Україні в найближчі 10-15 років малоімовірна, оскільки строк окупності таких інвестицій — понад 20 років. При цьому імпортер як повноцінний конкурент вітчизняної генерації теж не може зайти на ринок до зняття низки адміністративних, економічних та технічних бар'єрів.

У багатьох країнах антимонопольні органи мають у своєму розпорядженні інструменти боротьби зі зловживаннями монопольним становищем – виявлення та попередження можливості зловживання генеруючою компанією, яка займає домінуючу позицію на ринку з метою отримання, в ряді випадків, необґрунтовано високого прибутку.

Своєчасне виявлення зловживань монопольним становищем, яке має місце у зв'язку зі злиттям і поглинаннями, дає можливість попереджувати їх прояви. Зокрема, злиття німецьких комунальних підприємств та створення великих комунальних компаній E.ON і RWE було схвалено Європейською Комісією та німецьким Федеральним відомством з нагляду за діяльністю картелів лише після внесення відповідних змін в ринкові механізми обмеження можливих проявів монополізму генеруючих компаній на ринку електроенергії [15].

Антимонопольними органами країн і системними операторами енергооб'єднань виявлено масштабні зловживання ринковою владою на ринках Північної Америки, Великобританії, Австралії та Скандинавії. Для недопущення можливих зловживань в умовах конкуренції на ринках електроенергії, як у групи компаній ринку PJM (США), так і в NordPool (Скандинавська електроенергетична біржа), було створено відділи моніторингу ринку, які відповідають за відстеження та аналіз діяльності ринку з метою попередження можливого маніпулювання ринковою владою. Зокрема, датський Оператор магістральних мереж (ОММ, Energinet.dk) щомісячно публікує огляди кон'юнктури ринку, в яких на основі загального аналізу визначаються дії щодо недопущення неправомірного ціноутворення на ринку електроенергії. Слід зазначити постійну співпрацю скандинавських операторів магістральних мереж (ОММ) і

регулюючих органів країни для безперервного відслідковування та недопущення проявів монополізму [14].

В умовах реструктуризації ринку електроенергії в світовій практиці відмічено три види ринку:

- спотовий, де здійснюються поставки електроенергії для потреб поточного споживання;
- ф'ючерсний – поставки для споживання в майбутньому;
- ринок двосторонніх угод – поставки як для поточного споживання, так і для споживання у визначений період.

Так, в Австралії, Великобританії і Норвегії використовуються всі три види угод, в Аргентині – спотовий ринок і ринок двосторонніх контрактів.

Варто зазначити, що в складі діючих сьогодні конкурентних ринків електроенергії спотові ринки не завжди достатньо ефективно справляються із завданням забезпечення довгострокового розвитку генеруючих потужностей на основі адекватного попиту, оскільки продукують цінові сигнали для інвесторів із запізненням. У результаті відносно високих цін уводяться в дію лише найменш капіталомісткі об'єкти [10].

Процес інвестування в нову генерацію за допомогою спотового ринку здійснюється нерівномірно, що тягне за собою то гострий дефіцит потужності, то значний надлишок її резервів. Аналогічні недоліки є властивими і механізмам торгівлі на основі прямих контрактів між виробником і споживачем, якщо ці контракти мають короткостроковий характер.

Світовий досвід, особливо країн ЄС, показує, що забезпечення ефективності та прозорості на ринку електроенергії можна досягти за рахунок розвитку на ньому біржової торгівлі. За своєю природою біржа є тим економічним інструментом, який забезпечує відкритість товарного ринку та прозорість операцій на ньому за рахунок створення конкурентного середовища, усунення проявів цінової дискримінації, монопольного тиску та тіньових схем ринкових транзакцій тощо. Біржа є ефективним механізмом ціноутворення, забезпечення захисту економічних інтересів, а також полегшує доступ на ринок міжнародних учасників. Зокрема, на енергетичному ринку

Євросоюзу сьогодні діє ряд крупних енергетичних бірж (NordPool, EPEX тощо), що сприяє зняттю бар'єрів на шляху міжнародної торгівлі.

Важливим проявом сучасних енергетичних тенденцій є трансформація енергетичних ринків у відповідності до Третього енергетичного пакету ЄС [40], що разом з оцінкою впровадження інноваційних технологій в енергетиці та активізації розвитку ПДЕ, дозволяє визначити основні особливості та тенденції розвитку сучасної енергетики та формування відносин між суб'єктами енергетичних ринків на найближчі 10 – 20 років і надалі. Насамперед, це такі загальні особливості та тенденції:

- послідовне зниження питомих витрат енергії та підвищення енергоефективності;
- розвиток ПДЕ та поступове витіснення ними викопних палив;
- суцільне впровадження інформаційних та цифрових технологій за повним енергетичним ланцюжком, управління ним та обліку енергії: видобуток та переробка (підготовка) палива, виробництво та трансформація енергії, транспортування, розподілення, зберігання та споживання енергії;
- ширше впровадження беземісійних та низькоемісійних технологій у промисловості, на транспорті й у побуті, що сприяє декарбонізації навколишнього природного середовища;
- посилення тенденцій на досягнення децентралізації енергопостачання, переходу до автономізації енергозабезпечення та можливості альтернативного енергозабезпечення споживачів енергії через диверсифікацію джерел та маршрутів постачання енергії та палив, розвитку ПДЕ, «інтелектуальних» мереж та цифрових технологій;
- демонополізація та створення конкурентних енергетичних ринків, у т.ч. ринків електричної енергії та природного газу, за рахунок розмежування функцій з продажу електроенергії чи природного газу від функцій з їх транспортування (розподілення);
- широке впровадження економіко-математичних методів і моделей з метою якісного аналізу стану, прогнозування та оптимізації розвитку об'єктів енергетичної інфраструктури [39].

У подальшому розвиток енергоринку, за висновками Єврокомісії, полягатиме у розширенні систем розподіленої генерації, де підприємства, енергокооперативи та окремі домогосподарства перетворюються на учасників ринку і мають можливість генерувати, зберігати та використовувати для власного споживання електроенергію з ПДЕ. Це дозволить не тільки значно збільшити частку мікросистем, які мають високий рівень автономності, а й залучити нові інвестиції у розробку інновацій для розвитку потужних систем збереження енергії, а також відповідної смарт-системи контролю. У свою чергу, це також збільшить гнучкість ринку короткострокових договорів, дозволить більш ефективно реагувати на попит в умовах пікового споживання та покривати його за рахунок акумульованої енергії [10].

Положення зазначених нормативно-правових актів спрямовано не лише на сталий розвиток внутрішнього електроенергетичного ринку, а й на гармонізацію спільного функціонування вже діючих національних електроенергетичних ринків.

У сфері державного регулювання можна виділити цілі, пов'язані з розвитком антимонопольного законодавства, забезпеченням недискримінаційного доступу конкуруючих учасників до інфраструктури ринків електроенергії. Крім того, посилення вимог екологічного законодавства вимагало прискореної модернізації енергетичних потужностей.

Антимонопольне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій і створення умов для конкуренції на енергетичних ринках країн-членів ЄС здійснюється на трьох рівнях: європейському, національному та регіональному. Європейське антимонопольне право має пріоритет над антимонопольним правом країн-членів ЄС. Завданням антимонопольного регулювання є стимулювання конкуренції як основи створення умов щодо оптимізації цін через підвищення ефективності виробництва та забезпечення захисту споживача. Основним критерієм для запровадження ринку є рівні умови для конкуренції [29].

Правову основу ЄС в галузі регулювання конкуренції визначають:

- Римський договір про створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) від 01.01.1958 р., – Ст. 85 (заборона узгоджених дій) і Ст. 86 (заборона зловживання домінуючим становищем);

- Договір про заснування ЄС – Ст. 101 (заборона картелів) і Ст. 102 (нагляд за зловживаннями);
- Регламент ЄС від 20.01.2004 № 139/2004 «Про контроль за концентрацією підприємств»;
- Регламент ЄС від 16.12.2002 № 1/2003 «Про застосування статей 81 і 82 Договору про заснування ЄС»;
- Регламент ЄС від 20.04.2010 № 330/2010 «Про вертикальні угоди та узгоджені дії»;
- Третій енергетичний пакет ЄС.

З введенням у дію Третього енергетичного пакету ЄС знято обмеження доступу в сектор транспортування енергетичних ресурсів. Необхідно відзначити, що питання доступу і приєднання до мереж у ЄС регулюються дуже жорстко. Третім Енергетичним пакетом ЄС уведено прямі норми про обов'язок власника мереж забезпечувати доступ до своїх мереж третіх осіб, у тому числі безпосередніх конкурентів [40].

Управління попитом передбачає можливість зниження рівня електроспоживання кінцевими споживачами за появи відповідних економічних сигналів ринку електроенергії, коли споживачі добровільно змінюють графік електроспоживання за визначеним тарифом на ринку «на добу наперед» без додаткових вказівок від системного оператора, з отриманням відповідної винагороди за здійснення такого зниження рівня споживання. Система DR дозволяє не лише зменшити витрати споживачів на електроенергію, але й сприяє її здешевленню на оптовому ринку, підвищенню рівня надійності енергосистеми, зниженню потреби в додаткових генерувальних потужностях і, відповідно, скороченню обсягу інвестування на їх введення [7].

Ринок електричної енергії країн ЄС, містить такі складові: ринок двосторонніх договорів, ринок «на добу наперед», внутрішньодобовий ринок, балансуєчий ринок, роздрібний ринок електричної енергії та ринок допоміжних послуг.

Інструментами для розвитку конкуренції на ринках ЄС є:

- анбандлінг (unbundling): розділення природної монополії (передача, розподіл) і конкурентних видів діяльності (виробництво, постачання);

- забезпечення вільного доступу до мереж і вільний доступ до ринку нових учасників;
- об'єднання ринків (об'єднання бірж, об'єднання балансуєчих ринків):
- перехід від національних до регіональних ринків і на кінцевому етапі – до спільного європейського ринку;
- спрощення, уніфікація і прозорість правил та інших процедур, у тому числі управління перевантаженнями і розподілу пропускнуої спроможності транскордонних з'єднань;
- розвиток передавальних мереж, транскордонних з'єднань;
- ринкове ціноутворення на оптовому ринку і роздрібному ринку.

На роздрібному ринку електричної енергії споживачі електроенергії купують електроенергію у постачальників електроенергії. Споживачі за власним вибором можуть купувати електроенергію у будь-якого з постачальників електроенергії на підставі укладеного договору на постачання електроенергії.

Рис. 3.1 Основні інструменти для розвитку конкуренції на ринку електричної енергії України

*Джерело ДП НЕК «УКРЕНЕРГО» [31].

Можливість споживачів впливати на формування попиту є ключовою рисою будь-якого ефективно функціонуючого конкурентного ринку.

Управління попитом (DemandResponse, DR) передбачає можливість зниження рівня електроспоживання кінцевими споживачами за появи певних економічних сигналів ринку електроенергії, коли споживачі добровільно змінюють графік електроспоживання за визначеним тарифом на ринку «на добу наперед» без додаткових вказівок від системного оператора, з отриманням відповідної винагороди за здійснення такого зниження рівня споживання. Система DR дозволяє не лише зменшити витрати споживачів на електроенергію, але й сприяє її здешевленню на оптовому ринку, підвищенню рівня надійності енергосистеми, зниженню потреби в

додаткових генерувальних потужностях і, відповідно, скороченню обсягу інвестування на їх введення [7].

За наявності досить широких можливостей і механізмів участі в управлінні попитом розвиток його потенціалу (залучення все більшої кількості споживачів до надання послуг) в Європі обмежено низкою причин. До них можна віднести зобов'язання зі скорочення викидів парникових газів (що лімітує участь дизельних генераторів споживачів), відсутність чітких вимог до постачальників послуг із DR та недосконалість методик визначення середнього рівня енергоспоживання тощо.

Головними передумовами для успішної реформи в наших реаліях є посилення антимонопольних вимог до учасників ринку генерації, створення можливостей для відкриття імпорту, будівництва нової генерації й систем акумуляування.

Конкуренція на ринку електроенергії з'явиться лише за умови зміни структури власності. У Європі були прецеденти, коли за антимонопольним законодавством розділялися вертикально інтегровані компанії. На вітчизняному ринку окремими гравцями могли б стати кожна АЕС, ТЕС, ГЕС та ГАЕС.

Інакше в умовах обмеженого державного втручання чутливість ринку до цінових коливань, змов та зловживань значно посилиться, що позначатиметься на кінцевому споживачі та дискредитуватиме процес європейської інтеграції [43].

Філософія енергоспоживання змінюється швидше, ніж на це реагують держава та великий бізнес. З кожним стрибком цін український споживач наблизатиметься до альтернативної генерації, енергоефективності та "нульового" споживання.

Законом України «Про ринок електричної енергії» [18] визначено, що ринок електричної енергії функціонує на конкурентних засадах із дотриманням таких основних принципів, як: добросовісна конкуренція, незалежне державне регулювання, недискримінаційне ціно- та тарифоутворення, недискримінаційної участі на ринку електричної енергії.

АМКУ окреслив основні проблеми, які все ще не знайшли свого вирішення у основоположних нормативних документах, і запропонував своє бачення щодо їх вирішення (див. Рис. 3.2) [29]:

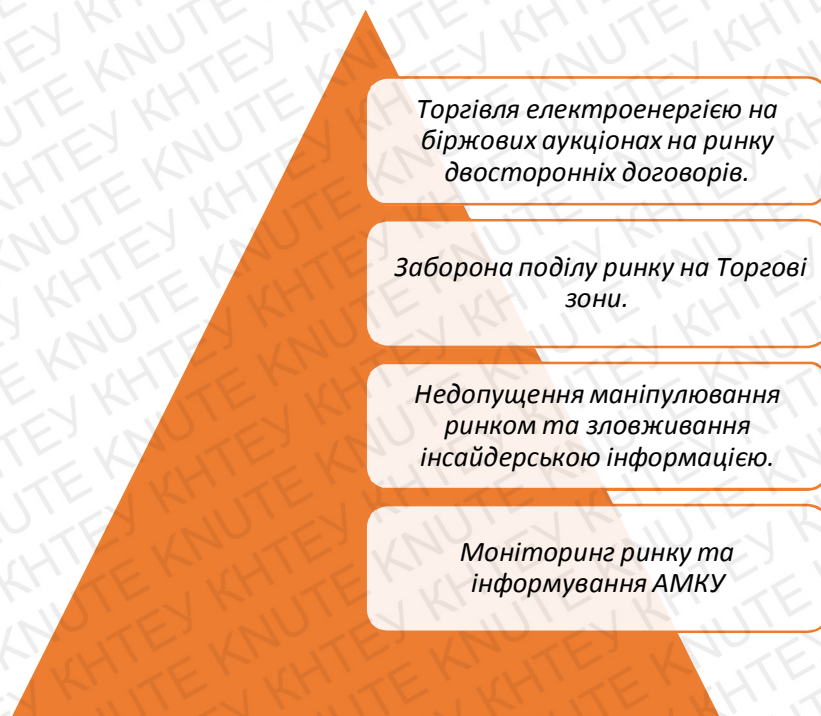

Рис.3.2 Основні кроки для вирішення конкурентних питань на ринку електричної енергії України*

*Джерело офіційний веб-сайт Антимонопольного комітету України [29].

1. Торгівля електроенергією на біржових аукціонах на ринку двосторонніх договорів. Зокрема, Комітет вважає, що з метою забезпечення реальної конкуренції та рівних умов доступу до біржових торгів враховуючи те, що найбільші два суб'єкти ринку виробництва електричної енергії володіють часткою близько 85 % від усього виробництва електричної енергії, доцільно передбачити можливість доступу до біржових торгів усіх виробників електричної енергії незалежно від форми власності та іноземних трейдерів на одному електронному майданчику.

2. Заборона поділу ринку на Торгові зони.

З метою недискримінаційного ціно- та тарифоутворення, запобігання формуванню локальних монопольних утворень, а також з метою забезпечення збалансованості попиту та пропозиції, Комітет вважає за доцільне переглянути зазначений принцип, який, зокрема, знайшов своє відображення у Правилах ринку на добу наперед та внутрішньодобового ринку, а також у Правилах ринку.

3. Недопущення маніпулювання ринком та зловживання інсайдерською інформацією.

За результатом опрацювання актів вторинного законодавства НКРЕКП (правила ринків та кодекси) Комітетом встановлено, що принципи заборони маніпулювання ринком, в тому числі шляхом використання інсайдерської інформації, які доволі широко використовуються в європейській практиці, не знайшли свого відображення в зазначених документах. Важливим є передбачити жорстку відповідальність за розголошення інформації з обмеженим доступом, яка в свою чергу може мати суттєвий вплив на ринок, та надавати неконкурентні переваги суб'єктам господарювання, які такою інформацією володіють.

4. Моніторинг ринку та інформування АМКУ про виявлення ознак порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

Законом України «Про ринок електричної енергії» [18] здійснення моніторингу ринку та його сегментів, а також повідомлення Комітету про факти, що можуть свідчити про порушення законодавства про захист економічної конкуренції на ринку електричної енергії, покладено на Регулятора.

Органи Антимонопольного комітету України у II кварталі 2017 року здійснювали перевірки електропередавальних підприємств на предмет відповідності їхніх дій вимогам законодавства про захист економічної конкуренції.

Було виявлено близько 80 ознак порушень (див. Рис. 3.3)

Комітет, зі свого боку, ініціював розробку нормативно-правового акту, який би визначав порядок взаємодії НКРЕКП і АМКУ в частині моніторингу ринку електричної енергії та обміну інформацією щодо антиконкурентних практик, виявлених за результатами цього моніторингу, та враховував Європейські практики [29].

Заходи з підвищення проконкурентної свідомості учасників ринку електричної енергії.

15.06.2017 — круглий стіл на тему «Формування конкурентних умов функціонування ринку електричної енергії в умовах трансформації».

Рис.3.3 Порушення антимонопольного законодавства станом на 2017 р.*

*Складено автором на основі Звіту АМКУ 2017

27.04.2017 - круглий стіл з питань зміни встановленого мінімально допустимого складу обладнання електростанцій, що входять до складу виробників, що працюють за ціновими заявками, за участю представників НКРЕКП, Міненерговугілля, ДП «Енергоринок», ДП «Укренерго», голосуючих директорів Ради ОРЕ, ДонОРГРЕСу та представників суб'єктів господарювання.

За результатами комплексного дослідження Комітет у 2016 році рекомендував Міненерговугіллю, НКРЕКП та Раді ОРЕ:

- Ужити заходів щодо запровадження цінової конкуренції між виробниками електроенергії та її імпортерами.

12.12.2017 Комітет надав Раді ОРЕ та Міненерговугіллю рекомендації щодо залучення імпорту виходячи з його економічної доцільності створити рівні умови як для імпортерів, так і для виробників електроенергії.

- Запровадити механізми купівлі-продажу допоміжних послуг (порядок придбання).

10.06.2016 Рада ОРЕ на позачерговому засіданні розглянула пропозиції та рекомендації з розвитку конкуренції на ринках електричної енергії, наведені у Звіті, та створила робочу групу з розвитку конкуренції.

У серпні 2016 року Рада ОРЕ схвалила Дорожню карту з реалізації рекомендацій АМКУ за результатами дослідження ринків електричної енергії та енергетичного вугілля. Закон України «Про ринок електричної енергії» передбачає функціонування балансуючого ринку, на якому буде запроваджено механізм купівлі-продажу допоміжних послуг.

Приклади дозволених узгоджених дій на ринку електричної енергії.

Протягом 2017 року в Комітеті було розглянуто дев'ять заяв про надання дозволу ДП «Енергоринок» на узгоджені дії у вигляді внесення змін до додатків до Договору між членами Оптового ринку електричної енергії України, зокрема у частинах:

- складання прогностичного графіка навантаження за три доби, що передують розрахунковій, з метою визначення прогностичних допустимих величин експорту та прогностичних необхідних величин імпорту електричної енергії.
- відміни обов'язкового випробування блоків після планового поточного чи аварійного ремонтів;
- визначення назви суб'єкта, що здійснює функції з оперативно-технологічного (диспетчерського) управління в регіонах;
- визначення порядку переключення блоків, які працюють в «острові Бурштинської ТЕС», з шин електромережі ENTSO-E на шини електромережі ОЕС України;
- оптимізації процедури визначення Розпорядником системи розрахунків фактичної вартості електричної енергії, проданої в Оптовий ринок електричної енергії України виробниками електричної енергії;
- оптимізації процедури визначення Розпорядником системи розрахунків фактичної вартості електричної енергії, проданої в Оптовий ринок електричної енергії України виробниками електричної енергії, та врахування в платежах за електричну енергію додаткових платежів для компенсації недоотриманих коштів виробникам, що працюють за «зеленими» тарифами;

- купівлі/продажу електричної енергії з метою отримання/надання аварійної допомоги між ОЕСУ України та енергетичними системами інших країн;
- застосування механізму визначення обсягів відпуску/продажу в ОРЕ електричної енергії, виробленої виробниками з альтернативних джерел енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – лише мікро-, міні-, та малими гідроелектростанціями), організації обліку наелектростанціях та розрахункового обліку електроенергії (визначення величини недооблікованої електроенергії) тощо.

Підстави для висновку

Зазначені узгоджені дії не призводять до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції.

Висновок

Надано дозвіл на заявлені дії Розпорядженням державного уповноваженого АМКУ від 05 грудня 2017 року No 02/237-р розпочато розгляд справи про узгоджені дії у вигляді внесення змін до Договору між членами Оптового ринку електричної енергії України у частині вибору складу обладнання з урахуванням необхідності забезпечення незнижуваних запасів вугілля на складах електростанцій, розрахунку цін за робочу потужність та платежів за електричну енергію виробникам, які працюють за ціновими заявками. Внесення зазначених змін до Договору містить ознаки антиконкурентних узгоджених дій. Розгляд зазначеної справи буде продовжено у 2018 році.

3.3 Удосконалення державного регулювання та поліпшення конкурентного середовища на ринку електричної енергії України.

У ході багаторічної роботи Європейської Комісії зі створення внутрішнього європейського ринку електроенергії було досягнуто істотний прогрес у вирішенні низки організаційних, правових і технічних завдань інтеграції національних ринків електроенергії відносно:

- забезпечення відкритого та недискримінаційного доступу до передавальних електричних мереж;
- методів управління транскордонними потоками енергії, насамперед – визначення та підвищення пропускної здатності міжсистемних ЛЕП;

- гармонізації тарифів на доступ до мережі та механізму взаємодії компенсації між операторами магістральних мереж (ОММ);
- гармонізації регуляторної бази;
- визначення прав і обов'язків національних ОММ;
- визначення правил торгівлі електроенергією між національними ринками електроенергії з різним ступенем їх лібералізації і моделями ринків електроенергії.

Результатом цієї роботи стали:

- створення семи регіональних ринків електроенергії як проміжного етапу формування єдиного ринку електроенергії;
- гармонізація методів забезпечення відкритого і недискримінаційного доступу до передавальних електричних мереж;
- розроблення, фінансування та реалізація десятирічного плану розвитку електричних мереж країн-членів ЄС, а також формування транс'європейської електроенергетичної мережі TEN-E (Транс'європейські енергетичні мережі) [40].

Таким чином, структурні перетворення електроенергетичного сектора стали світовою тенденцією не тільки в більшості розвинених, але і в ряді країн, що розвиваються.

Передбачається, що ринок електричної енергії функціонуватиме на конкурентних засадах, що сприятиме поліпшенню конкурентного середовища, однак державному регулюванню підлягатимуть тарифи на послуги з передачі електричної енергії; тарифи на послуги з розподілу електричної енергії; тарифи на послуги з диспетчерського (оперативно-технологічного) управління; ціни на універсальні послуги, ціни, за якими здійснюється постачання електричної енергії споживачам постачальником «останньої надії», в частині методик (порядків) їх формування; ціни (тарифи) на послуги постачальника універсальних послуг, постачальника «останньої надії»; «зелені» тарифи; інші тарифи та ціни в рамках покладення спеціальних обов'язків для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електричної енергії відповідно до цього Закону.

Відповідно до Закону, передбачається дворічний перехідний період з моменту набуття чинності на впровадження всіх сегментів нового ринку.

Прийняття Закону є необхідною передумовою структурних змін в електроенергетиці України, підґрунтям для модернізації галузі та інтеграції ринку електричної енергії України до регіональних енергетичних ринків, з наступним входженням до загальноєвропейського енергетичного ринку.

За словами радника міністра енергетики та вугільної промисловості М. Белявського, вже прийнято близько 60 % всіх вторинних законодавчих актів.

Так, на виконання зазначеного Закону, у березні 2018 р. НКРЕКП, затвердила 3 кодекси й 3 правила, зокрема, Кодекс системи передач, Кодекс систем розподілу й Кодекс комерційного обліку електричної енергії та проекти Правил ринку, Правил ринків «на добу вперед» і внутрішньодобового, Правил роздрібного ринку електричної енергії.

Також Комісія затвердила Методику (Порядок) формування плати за приєднання до системи передачі й систем розподілу.

23 серпня 2018 р. НКРЕКП ухвалила рішення про скасування формули визначення оптової ціни електроенергії «Роттердам+». Зазначається, що це рішення вступить в силу з початком дії нового ринку електроенергії (з 1 липня 2019 р.). Крім того, такими, що втратили дію, визнали ще низку нормативних документів, які раніше регламентували роботу української енергетики – всього 24 постанови.

Крім цього, уряд затвердив вимоги до уповноваженого банку ринку електричної енергії (постанова № 709 від 5 вересня 2018 р.). Відповідно до постанови, уповноваженим банком ринку електричної енергії, який має право здійснювати обслуговування поточних рахунків із спеціальним режимом використання учасників ринку електричної енергії, є державний банк, що провадить свою діяльність згідно із законодавством про банки і банківську діяльність.

В грудні 2018 р. стартує перший етап реформи, який стосується сегмента роздрібного ринку. «Укренерго» і «Енергоринок» повинні запуснути необхідне програмне забезпечення, а НКРЕКП – затвердити останню частину актів, необхідних для ефективного запуску нового ринку.

Загалом, представники експертної спільноти підтримують введення ринку електричної енергії та рекомендують прискорити цей процес.

Ще одним кроком та хорошим сигналом для поліпшення конкурентного середовища на ринку електричної енергії України є можливість формування цін за ринковими умовами без втручання політичних чинників, вважає директор енергетичних програм Центру Разумкова В. Омельченко.

Впровадження конкурентного ринку електроенергії може поліпшити механізм руху коштів від споживача до виробника. Відповідно, виробник зможе краще планувати свої наступні грошові потоки на підставі прямих довготермінових контрактів, що дозволить збільшити інвестиції в оновлене обладнання. У найближчі 20 років в енергетичний сектор України потрібно 15-20 млрд дол. залежно від сценарію зростання споживання, переконана Ю. Ковалів.

Закон «Про ринок електричної енергії» об'єднує найкращі європейські практики, наголосив в.о. голови парламентського комітету з питань ПЕК, ядерної політики та ядерної безпеки О. Домбровський. Він закладає для ринку електроенергії в Україні законодавчу рамку, відповідну до правил, прийнятих в ЄС. Ці правила вироблені таким чином, щоб забезпечити в енергетичній галузі максимально коректні і нейтральні правила функціонування ринку, відзначив економіст П. Кухта.

Нова модель ринку запроваджує розподіл виробництва і транспортування електроенергії та створює конкуренцію між гравцями ринку, що, на думку народного депутата, члена Комітету ВР з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки Л. Підлісецького, мотивуватиме гравців на обох сегментах пропонувати кращу якість за кращу ціну.

На думку виконавчого директора Інституту сталого розвитку та засновника Харківського енергетичного кластеру С. Ігнат'єва, головною сильною стороною Закону є зафіксовані гарантії незалежного та вільного доступу до ринку, ґрунтуючись на публічних угодах. Важливу роль відіграє також зниження ціни на електричну енергію для суспільно важливих споживачів: шкіл, лікарень тощо. Він переконаний, що стимулювання використання альтернативних джерел енергії через продовження дії в Україні одного із найбільших «зелених» тарифів у світі, тобто, скуповування

електричної енергії, що виробляється із альтернативних джерел енергії за підвищеною ціною, є економічним важелем для виконання Україною зобов'язань перед ЄС, включення відновлювальних джерел енергії у енергетичний баланс країни.

О. Оржель вважає, що завдяки пільгам можливо наблизитися до мети в 11 % відновлюваної енергетики, поки її доля в об'ємі генерації в цілому по країні низька, близько 1 %.

На думку директора секретаріату Європейського енергетичного співтовариства Я. Копача, міцна і міжнародно порівнянна правова основа, яка забезпечує стабільність і передбачуваність у всьому секторі, посилить інтерес міжнародних інвесторів.

Перший заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі України М. Нефьодов вважає, що реформа ринку електроенергії є пріоритетом, зважаючи на її визначальний вплив на умови ведення бізнес-діяльності в країні та переконаний, що реалізація основних конкурентних механізмів удосконалисть конкурентне середовище на ринку електричної енергії.

Член НКРЕКП Д. Коваленко впевнений, що для вдалого впровадження нового ринку необхідно вирішити питання перехресного субсидування. На сьогоднішній день 50 % вартості електричної енергії відшкодовується споживачам промисловістю, це 45 млрд грн. Промисловість має скинути тягар перехресного субсидіювання. Теоретично завдяки цьому промисловість може стати більш конкурентною на світовому ринку. Але відмова від перехресного субсидіювання спричинить двократне зростання тарифу для населення, зауважив О. Оржель.

Це питання може бути вирішене тільки одним шляхом: одночасне прийняття рішення про підвищення тарифу для населення та запровадження дієвої системи субсидій для незахищених верств населення, вважає Д. Коваленко. Для порівняння, зараз кіловат-година електроенергії в Україні коштує 1,28 грн. Тоді як в сусідній Румунії – 4,39 грн, в Польщі – 4,63. Українці платять за електроенергію в 3,5 рази менше, ніж жителі сусідніх країн ЄС.

Новий ринок електричної енергії не забезпечить громадян дешевою електроенергією, але зможе реформувати галузь, поліпшити конкурентне середовище ринку електричної енергії, вважає директор Секретаріату Енергетичного

Співтовариства Я. Копач. На його думку, надто часто НКРЕКП стає предметом політичного втручання, який унеможлиблює регулятору бути правдивим двигуном лібералізації ринку, який би працював в інтересах українського споживача.

На мою думку, активна участь громадянського суспільства в обговоренні правил, за якими функціонуватиме ринок, а також увага населення до діяльності Регулятора та інших державних органів є надважливими. Суспільство діятиме як важіль стримування та контролю у прийнятті рішень державними органами та допоможе не допустити викривлення змісту закону на стадії його імплементації.

За задумом законодавців впровадження нового ринку має привести до удосконалення конкурентного середовища, а саме: до вільного ринкового ціноутворення, зменшення впливу держави, конкуренції та можливості продажу електроенергії за двосторонніми договорами.

Проте за поточних ринкових умов у нашій країні таке реформування може погіршити ситуацію в галузі та загрожує дискредитацією процесу євроінтеграції. Держава контролює майже всі операції на ринку, що спотворює ринкову модель та унеможлиблює конкурентний розвиток. Послабити концентрацію на ринку можна за рахунок імпорту та будівництва нових потужностей. Велику загрозу лібералізації ринку електроенергії становить його монополізація.

Фундаментальною передумовою формування сприятливого інвестиційного клімату в енергетичному секторі є докорінне покращення ділового клімату в Україні загалом, у тому числі утвердження верховенства права, впровадження незалежного, постійного та дієвого нагляду у сфері конкуренції та швидке запровадження умов ринкового ціноутворення на недискримінаційних засадах.

З огляду на це, необхідним є:

- формування прозорих та ліквідних енергетичних ринків;
- реалізація Закону України «Про ринок електричної енергії», а також відповідних підзаконних актів, інтеграція української інфраструктури та регуляторно-законодавчої бази з країнами ЄС;
- інтеграція енергетичної інфраструктури України з європейською[14].

Також необхідно є інтеграція з ENTSO-E та ENTSO-G як з технічної, так і інституційної та правової точок зору. Україна, як член Енергетичного Співтовариства, проводитиме спільну регуляторну політику з країнами ЄС, а саме удосконалювати законодавство, що регулює діяльність енергетичного сектору з урахуванням вимог *acquis communautaire*. Інвестиційна привабливість економіки України та, передусім, енергетичного сектору залишатиметься недостатньою, якщо не буде вжито комплексу заходів, спрямованих на залучення інвестицій, запобігання відтоку вітчизняних капіталів через використання офшорних схем [13].

У зв'язку з цим доцільним є [7]:

- прозоре формування тактичних рішень, що прогнозовано відповідають визначеним довгостроковим цілям, зазначеним у НЕС;
- формування чітких та зрозумілих механізмів державно-приватного партнерства та прозорої регуляції європейського зразка в сфері інвестування в ПЕК;
- створення програм та інвестиційних проектів з метою досягнення визначених у НЕС вищих державних пріоритетів, інтересів бізнесу та споживачів енергії;
- наявність зрозумілих механізмів щодо забезпечення адекватної прибутковості інвестованого капіталу (наприклад, через введення тарифікації за принципами RAB);
- застосування зрозумілих механізмів забезпечення більш досконалої конкуренції включаючи надання доступу третіх сторін до існуючої інфраструктури та адекватної прибутковості енергокомпаній з ознаками природньої монополії (наприклад, через введення тарифікації за принципами PriceCapRegulation);
- упровадження заходів із забезпечення прозорості трансфертного ціноутворення задля запобігання відтоку капіталу до офшорних зон у енерго- та газорозподільних компаній (обленерго, облгази);
- тотальне запровадження прозорих механізмів державних закупівель;
- запровадження податкового законодавства та обґрунтованих пільг, що стимулюватимуть надходження інвестицій в ПЕК, особливо у ВДЕ і підвищення енергоефективності.

Серед основних стратегічних завдань реформування ринку електроенергетики України слід виділити [6]:

- перехід на єдині для всіх споживачів принципи ринкового ціноутворення; перехід до енергоефективного та енергоощадливого використання і споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій, що дасть змогу скоротити енергоємність ВВП не менше як на 20 % протягом п'яти років;
- реорганізацію ринків енергії та імплементації європейського законодавства у сфері енергетики, відповідно до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, яке для електроенергетичного сектору полягає в тому числі і в відокремленні, відповідно до Третього енергетичного пакету, основних видів виробничої діяльності (генерації, транспортування електроенергії, її розподілу);
- здійснення нормативно-правових і технічних заходів щодо синхронізації енергетичної системи України з об'єднанням енергосистем країн ЄС ENTSO-E (термін до 2020 року);
- лібералізацію електроенергетичного ринку, шляхом переходу від моделі єдиного покупця до моделі прямих договорів між постачальниками і споживачами енергії та балансуючого ринку;
- поетапну ліквідацію перехресного субсидування і вирівнювання цін на природний газ та електричну енергію для всіх споживачів, включаючи населення, на економічно обґрунтованому рівні та одночасне здійснення переходу до адресних дотацій соціально вразливим верствам населення, в тому числі, законодавчо запровадження мораторію на встановлення певних пільгових цін і тарифів для окремих галузей промисловості і споживачів;
- забезпечення прозорості енергетичних ринків та підвищення їх ефективності, що включає гарантування на рівні закону незалежного статусу регулятора у сфері енергетики відповідно до вимог Третього енергетичного пакету з метою забезпечення належного рівня прозорості на монопольних ринках та ефективного нагляду за дотриманням конкуренції, яке включає, в тому числі, і законодавче відкриття структури тарифів на природний газ, електроенергію, теплову енергію і їх транспортування;

- удосконалення законодавства та регуляторного середовища щодо створення сприятливих умов для залучення інвестицій в енергетичний сектор та реконструкції існуючих об'єктів інфраструктури [13].

Діючою оновленою Енергетичною стратегією України на період до 2030 року (Енергостратегія-2030) [13], передбачено зростання обсягів споживання до 2030 р. порівняно з 2010 р.: первинних енергоресурсів – на 25%; електроенергії – у 1,5 рази; вугільної продукції – на 26%; нафти для внутрішніх потреб – на 30%; природного газу – майже на 14%.

За базовим варіантом розвитку економіки країни Енергостратегією-2030[13] прогнозовано зниження енергомісткості ВВП лише у 2,1 рази (або на 54%) – з 0,21 т у.п./1000 грн ВВП у 2010 р. до 0,10 т у.п./1000 грн ВВП у 2030 р., що практично залишиться на кінець прогнозованого періоду більш ніж у 1,8 рази вищим від середнього рівня по країнах ЄС. При цьому положеннями Енергостратегії-2030 не враховано що Енергетичною стратегією ЄС та Планом дій ЄС щодо підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів передбачено подальше підвищення енергоефективності використання енергоресурсів на 20% до 2020 р. та 27% до 2030 р., що ще більшою мірою віддалить Україну від середньоєвропейського рівня і, відповідно, не дозволить забезпечити конкурентоспроможність української продукції на європейському ринку.

В Енергостратегії-2030 основний пріоритет зосереджено не на підвищенні енергоефективності та енергоощадності, а на додатковому нарощуванні енергетичних потужностей (до 12 ГВт) при низькій ефективності діючих потужностей. Зокрема, Енергостратегією-2030 не передбачено доведення питомих витрат палива на 1 кВт·год виробленої електроенергії навіть до рівня 1990 р., що підтверджує збереження високого рівня витрат паливних ресурсів у галузі енергетики [40].

Визначена Енергостратегією-2030 частка альтернативних джерел енергії в енергобалансі країни в обсязі 4,6% у 2030 р. не узгоджується з прийнятими у країні національними програмами та ратифікованими міжнародними угодами. Зокрема, не відповідає положенням Директиви 2009/28/ЄС про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел та Національного плану дій з

відновлюваної енергетики на період до 2020 року (затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. №902-р) у якому частка енергії, отриманої з ПДЕ у кінцевому енергоспоживанні країни до 2020 р. має досягти 11%. Крім зазначеного Енергостратегія – 2030 має ряд інших значних недоліків, що не сприяє економічному та науково-технічному розвитку країни [13].

Одним із пріоритетних напрямів сталого розвитку енергетики в Україні є побудова електроенергетичних систем на основі Smart Grid – технологій, що включають в себе «інтелектуальні» системи вимірювання та керування енергетичними потоками, управління електропостачанням відповідно до попиту на електроенергію, а також пристроїв та систем накопичення (акумулявання) електроенергії для добового регулювання електропостачання в умовах розвитку розподіленої генерації на основі ПДЕ [21].

ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» в рамках Другого проекту з передачі електроенергії для забезпечення виконання основних функцій диспетчерсько-технологічного управління в нових умовах заплановано виконання проекту «Розумні мережі» (Smart Grid), яким передбачено: модернізацію SCADA/EMS національного та регіональних диспетчерських центрів; часткову модернізацію SCADA ПС, організацію передавання розширеного обсягу інформації про стан ПС на верхні рівні управління; розгорнення першої черги вимірювальної системи WAMS; створення системи прогнозування виробітку перемінної за метеорологічними умовами генерації з ПДЕ; розгорнення технологічної платформи відкритості галузі (загальна модель CIM, GIS); пілотні проекти технологій V2G (сумісна робота електромереж та електромобілів), VPP (віртуальні електростанції), дослідження структури споживання та впровадження систем управління попитом Demand Response тощо [25].

Метою проекту «Розумні мережі» є створення до 2020 р. нормативної та технологічної бази для розвитку в Україні технологій, спрямованих на зменшення нерівномірності графіка споживання та балансування стохастичної генерації з ПДЕ; досягнення на всіх рівнях диспетчерського управління компанії: повної спостережності комутаційних схем високовольтних підстанцій; умов для поступового підвищення рівня спостережності розподіленої генерації та роботи електромереж розподільчих

компаній; короткотермінового прогнозування генерації з ПДЕ; виконання розрахунків операційної безпеки електромережі в режимі «near real time»; підвищення технологічної прозорості компанії для інших учасників ринку та кінцевих споживачів. Орієнтовний бюджет проекту – 1040 млн грн. Джерело фінансування – кредитні кошти Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) [39].

На виконання пріоритетних дій Уряду на 2016 рік, за ініціативи Міністерства енергетики та теплоенергетики України Національним інститутом стратегічних досліджень разом з Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова підготовлено проект Нової Енергетичної стратегії України до 2035 року. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (НЕС-2035).

НЕС-2035 розроблено в контексті Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України, передбачено здійснення реформи енергетики та реалізації програми енергоефективності в рамках визначеного вектору розвитку. У процесі розробки проекту НЕС-2035 було враховано пропозиції таких авторитетних міжнародних організацій як Міжнародне енергетичне агентство, Секретаріат Енергетичного Співтовариства, Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй, Світовий банк, представництво Європейського Союзу в Україні, Європейський банк реконструкції та розвитку [31].

НЕС-2035 визначає цілі, завдання та механізми щодо виведення енергетичного комплексу на принципово новий якісний рівень розвитку, пропонує механізми трансформаційного характеру та визначає стратегічні орієнтири розвитку до 2035 р. Головна мета розвитку енергетики на період до 2035 р. – забезпечення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадного використання і споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій.

Проектом НЕС-2035 передбачено певне зростання показника загального первинного постачання енергії (ЗППЕ). У період 2017 – 2020 рр. Україна має домогтися виконання амбітного завдання – сталості рівня ЗППЕ за зростання ВВП. У результаті реалізації завдань проекту НЕС-2035 планується досягти зниження енергоємності ВВП більше, ніж у 2 рази до 2035 р. за росту ЗППЕ лише на 11%.

Вирішення цього завдання вимагатиме як значних капіталовкладень, так і структурних змін в економіці [40].

Проектом НЕС-2035 передбачено 3 етапи її реалізації (див. Рис. 3.4):

- Завданнями етапу модернізації та реформування (2017 – 2020 рр.) є зміна підходів до управління енергетичним сектором, зокрема завершення приватизаційних процесів та реформування енергетичних ринків, ліквідація системи опосередкованих розрахунків в енергетиці, збільшення повноважень та відповідальності місцевих органів влади за результати життєдіяльності громад та переходу до безпосередніх договірних відносин між виробниками та споживачами енергоресурсів на основі ринкового ціноутворення.
- Завданнями етапу інтеграції та корпоративного розвитку (2021 – 2025 рр.) є реформування системи управління в енергетичному секторі та запровадження системи фінансово-економічного регулювання енергетики відповідно до ринкових моделей, а також підвищення корпоративної культури суб'єктів господарювання та їх спроможності використовувати доступні інструменти внутрішнього та зовнішнього ринку капіталу та ресурсів енергетичного ринку України. Має відбутися суттєве вдосконалення законодавчої бази забезпечення енергетичної безпеки держави в умовах лібералізованих енергетичних ринків, зокрема в частині використання доступних ресурсів в умовах кризових ситуацій в енергетичному секторі.

Етап модернізації та реформування (2017 – 2020 рр.)

Зміна підходів до управління енергетичним сектором.

Етап інтеграції та корпоративного розвитку (2021 – 2025 рр.)

Реформування системи управління в енергетичному секторі та запровадження системи фінансово-економічного регулювання енергетики відповідно до ринкових моделей

Етап інноваційного оновлення (2026 – 2035 рр.)

Забезпечення безпеки енергопостачання та розвиток енергетичної інфраструктури з врахуванням вимог захисту довкілля та забезпечення сталого розвитку

Рис. 3.4 Основні етапи реалізації проекту НЕС-2035

*Джерело ДП НЕК «УКРЕНЕРГО» [31].

- Завданнями етапу інноваційного оновлення (2026 – 2035 рр.) є забезпечення безпеки енергопостачання та розвиток енергетичної інфраструктури з врахуванням вимог захисту довкілля та забезпечення сталого розвитку. Передбачається формування системи державної підтримки науково-технологічного та інноваційного розвитку енергетичного сектору України, розширення активності та спроможності національних компаній на світових енергетичних ринках, інноваційне оновлення основних фондів енергетичного сектору України з використанням можливостей міжнародної інтеграції тощо [31].

Дорожньою картою НЕС-2035 визначено етапи з підвищення енергетичної ефективності, незалежності та енергетичної безпеки країни, а також завдання з інтеграції в європейський енергетичний ринок. Зокрема, забезпечення диверсифікації постачання нафти, нафтопродуктів та природного газу мінімум як з трьох джерел; запровадження біржової торгівлі вугільною продукцією та не нижче 70% з власних джерел; входження енергетичного сектора України до Європейської системи енергетичної безпеки; розширення обслуговування східноєвропейським газовим хабом українського ринку та забезпечення розвитку підземних газових сховищ [39].

Висновки до розділу 3

На сьогоднішній день ОЕС України працює в складі енергооб'єднання IPS/UPS, до складу якого входять країни СНД і Балтії. Перехід до складу ENTSO-E означає розрив зв'язків з системою IPS/UPS та встановлення режиму паралельної роботи з країнами ENTSO-E, Польщею, Словаччиною, Румунією, Угорщиною.

Основною метою закону є забезпечення надійного та безпечного постачання електроенергії споживачам з урахуванням інтересів споживачів, мінімізації витрат на послуги постачання електроенергії, шляхом визначення на законодавчому рівні організаційної структури та принципів функціонування ринку електроенергії, основних засад та передумов його реформування.

Один із принципів функціонування нової моделі - недискримінаційне ціноутворення. В умовах ринкової економіки особливо цінової методики полягають в тому, що ціна на абсолютну більшість товарів (послуг) є результатом кон'юнктури ринку, а не нормативом, що встановлюється владою.

Одним із основних негативних наслідків діяльності нерегульованих ринків електроенергії стала можливість неконтрольованого посилення монопольного зловживання, перш за все великих генеруючих компаній. Найбільша вада ринку — надвисока концентрація, коли 92% обсягу електроенергії генерують п'ять найбільших виробників.

Антимонopolне регулювання діяльності суб'єктів природних монополій і створення умов для конкуренції на енергетичних ринках країн-членів ЄС здійснюється на трьох рівнях: європейському, національному та регіональному.

Законом України «Про ринок електричної енергії» [18] визначено, що ринок електричної енергії функціонує на конкурентних засадах із дотриманням таких основних принципів, як: добросовісна конкуренція, незалежне державне регулювання, недискримінаційне ціно- та тарифоутворення, недискримінаційної участі на ринку електричної енергії.

Органи Антимонопольного комітету України у II кварталі 2017 року здійснювали перевірки електропередавальних підприємств на предмет відповідності їхніх дій вимогам законодавства про захист економічної конкуренції.

Комітет, зі свого боку, ініціював розробку нормативно-правового акту, який би визначав порядок взаємодії НКРЕКП і АМКУ в частині моніторингу ринку електричної енергії та обміну інформацією щодо антиконкурентних практик, виявлених за результатами цього моніторингу, та враховував Європейські практики.

Наразі відбувається трансформація традиційного ринку електричної енергії, формується енергетика майбутнього на основі інтелектуально розподіленої енергетики з урахуванням поновлюваних джерел енергії; інформаційних систем управління; інтелектуального комутаційного обладнання; споживчих сервісів, які дозволяють управляти накопиченням та споживанням електроенергії; перехід від класичного централізованого виробництва енергії до системи розподіленої генерації, в якій

учасники динамічно змінюють ролі й взаємодіють як енергетичні кооперативи, стають «кваліфікованими учасниками» ринку та отримують можливість генерувати, зберігати й використовувати для власних потреб електроенергію із ПДЕ. Запровадження технологій Smart Grid, в тому числі накопичувачів енергії, дозволить значно зменшити втрати електроенергії в електромережах та підвищити надійність постачання електроенергії споживачам відповідної якості [28].

Енергетична політика ЄС має визначальний характер на всю економіку країн-членів, адже за допомогою створюються всі необхідні умови для промислового виробництва. В силу збільшення інтеграційних процесів у рамках ЄС можна помітити активізацію зусиль з розробки і втілення єдиної енергетичної політики як у державах-членах Євросоюзу, так і в міжнародних організаціях та окремих країнах.

Таким чином, питання інтеграції ОЕС України в мережу європейських систем ENTSO-E з впровадженням нової моделі функціонування ринку електроенергії є ключовим моментом у реформуванні енергетичної галузі нашої країни.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі сформульовано та вирішено актуальне завдання з дослідження теоретичних та науково - методичних засад ефективної трансформації ринку електроенергії України та обґрунтування рекомендацій щодо напрямів вдосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання ринку електроенергії в контексті європейської економічної інтеграції.

Провівши аналіз тенденцій функціонування ринку електроенергії України та процесів його інтеграційного розвитку, можна зробити висновки:

1. Ринок електроенергії України знаходиться на перехідній його стадії до нової моделі функціонування. При трансформації та впровадженні нових правил та способів роботи окремих одиниць ринку в кінцевому результаті можливе виникнення нових непередбачених негативних наслідків. Тому для ефективного функціонування ринку електроенергії України та поліпшення конкурентного середовища після його трансформації необхідним є визначення та врахування ризиків, що можуть виникнути в процесі змін та негативно вплинути на подальший розвиток ринку. Об'єднана енергосистема України (ОЕС України) є одним з найбільших енергооб'єднань Європи та становить основу енергетики країни. ОЕС України здійснює централізоване забезпечення електроенергією внутрішніх споживачів, взаємодіє з енергосистемами суміжних країн, забезпечує експорт та імпорт електроенергії.

В Україні підприємства енергетичної галузі мають досить складну структуру, через це ступінь природної монополізації виробництва переоцінюється, тому що багато елементів не є природно монополями. У зв'язку з цим виникає необхідність у межах галузі виділити лише ту структуру, що є носієм суттєвих, специфічних, властивих для природної монополії.

Директивою концепції функціонування та розвитку Оптового ринку електричної енергії України передбачено трансформацію енергокомпаній – природних монополістів, щоб забезпечити конкурентні засади їх діяльності та створити

організаційно-економічний механізм регулювання цін на продукцію (послуги) в напрямку їх зменшення.

2. Енергетична політика ЄС має визначальний характер на всю економіку країн-членів, адже за допомогою створюються всі необхідні умови для промислового виробництва. В силу збільшення інтеграційних процесів у рамках ЄС можна помітити активізацію зусиль з розробки і втілення єдиної енергетичної політики як у державах-членах Євросоюзу, так і в міжнародних організаціях та окремих країнах.

3. Проаналізувавши сучасний стан ринку електроенергії України, було виділено основні проблеми його функціонування, що гальмують процеси інтеграції з ЄС. Сьогодні ринок електричної енергії України посідає головне місце в енергетичній стратегії (у контексті інноваційного розвитку та декарбонізації економіки ЄС), а енергетика Євросоюзу загалом стає основною складовою його зовнішньої політики. Усі ці особливості мають безпосереднє відношення до вступу України в ЄС та створення умов для трансформації ринку електроенергії.

4. Базуючись на проведеному аналізі процесів функціонування ринків електроенергії України та ЄС. Можна виділити ряд відмінностей в основних факторах ринків: моделі функціонування, системи тарифоутворення, цінові політики, енергозбереження та енергоефективності. Ринки країн – членів ЄС є найбільш лібералізованими та нерегульованими. Встановлення цін на електроенергію відбувається за допомогою ринкових механізмів, а саме балансу попиту і пропозиції на енергетичних біржах. На електроенергетичних ринках Європи законодавчо врегульовано вільне входження, розвивається конкурентне середовище. На відміну від країн ЄС ринки пострадянських країн залишаються під державним регулюванням.

5. Головною ціллю енергетичної співпраці є зближення енергетичних ринків. Проаналізувавши тенденції функціонування ринку електричної енергії України в умовах його трансформації було виділено ряд завдань, що постають перед Україною для створення ефективних умов інтеграції. Визначивши основні проблемні моменти на ринку електроенергії України: відсутність конкуренції між генеруючими компаніями, зношеність мережевого обладнання, відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій, слабка законодавча база та її невідповідність нормам ЄС і політика

ціноутворення. Було виділено ряд задач, які повинні вирішуватися на ринку електроенергії. Частина задач складає питання регулювання ринку, що в сучасних умовах реформування ринку є досить актуальною складовою. Для втілення і реалізації реформ ринку електроенергії було розглянуто Директиву 2009/72/ЄС «Про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та кроки України до виконання зобов'язань». Порівнявши діючу та нову моделі ринку електроенергії України, було виділено їх основні відмінності та заходи, що є необхідними для удосконалення конкурентного середовища. Виділено чотири етапи впровадження нової моделі та проаналізовано основні кроки України на шляху до трансформації і оцінено фактори перехідного періоду.

6. Для створення умов ефективного функціонування та удосконалення конкурентного середовища на ринку електроенергії України та його успішної інтеграції з ЄС необхідно активізувати конкуренцію на внутрішньому ринку між генеруючими компаніями, удосконалити процес ціноутворення на ринку та підвищити інвестиційну привабливість галузі. Одним із напрямків активізації трансформації та розвитку ринку електроенергії України є розвиток біржової торгівлі, що відіграє важливу роль як в процесі інтеграції так і має важливе значення для учасників ринку та для економіки загалом.

Держава має стимулювати, по-перше, створення нових генераційних потужностей в консорціумах виробників та споживачів електроенергії за умови непорушення конкуренції, а по-друге, енергоефективну поведінку, зокрема без фінансових вкладень (скасування регульованих тарифів, просування проектів «розумний будинок», стимулювання впровадження ІКТ для оптимізації споживання електроенергії тощо), в т.ч. заходами імплементації норм *aquiscommunautaire* в національні законодавства.

7. Однією з проблем функціонування, що гальмують подальшу трансформацію та поліпшення конкурентного середовища ринку електроенергії України з ЄС є механізм державного регулювання. Для вирішення цих проблем та усунення бар'єрів слід виділити ряд завдань, що постають перед державою для забезпечення умов входження українського ринку електроенергії до міжнародних. Необхідно удосконалити

організаційно - економічний механізм державного регулювання та забезпечити відповідність законодавств з ЄС.

Головними напрямками підвищення енергоефективності економіки та поліпшення конкурентного середовища ринку електричної енергії України мають стати:

- виховання свідомості енергозбереження у громадян, заохочення до використання побутових приладів та освітлення з високими показниками енергоефективності;
- скорочення енергоспоживання домогосподарств, комерційного та комунального секторів на потреби опалення шляхом підвищення енергоефективності житлових і громадських будівель, а також підвищення енергоефективності опалювальних приладів;
- повнота та прозорість обліку всіх форм енергії та енергоресурсів;
- підвищення енергоефективності в секторі виробництва і трансформації енергії, насамперед у теплоелектроенергетиці та централізованому тепlopостачанні шляхом оптимізації використання потужностей, технічної та технологічної модернізації;
- скорочення витрат енергії у системах транспортування та розподілу електричної і теплової енергії шляхом технічної, технологічної модернізації та концептуального перегляду схем енергозабезпечення із врахуванням досягнень у сфері децентралізованого енергопостачання, зокрема за рахунок використання ВДЕ та управління енергоспоживанням;
- оцінка потенціалу оптимізації системи центрального опалення шляхом переходу на індивідуальне опалення у регіонах та на об'єктах, де це є економічно доцільним;
- впровадження на рівні держави, міст, бюджетних та адміністративних будівель та підприємств системи енергетичного менеджменту.

Здійснення структурних змін матиме визначальний вплив на показники енергоефективності економіки в цілому. Однак необхідними також є заходи загального

економічного впливу, які потребують окремого аналізу в рамках економічної стратегії держави.

Враховуючи поточний стан у сфері енергоефективності, основними завданнями для економіки в цілому та в секторах економіки на визначений період стратегічного планування мають стати:

- завершення процесу переходу на ринкове ціноутворення. Ліквідація «витратної» методології тарифоутворення, вдосконалення нормативно-правової бази регулювання енергетичних ринків, підвищення їх конкурентоспроможності;
- маркування побутових товарів за показниками енергоспоживання, розповсюдження енергоефективних побутових приладів та освітлення, впровадження навчальних програм, організація роз'яснювальної роботи та реклами, застосування договорів енергосервісу (ЕСКО) у бюджетній сфері та житлово-комунальному секторі;
- встановлення вимог до обладнання та технологій щодо рівня енергоспоживання та екологічних параметрів;
- індивідуальними, реконструкція внутрішньобудинкових теплових мереж, встановлення загальних будинкових та індивідуальних регуляторів теплоспоживання);
- створення інструментів державної фінансової та технічної підтримки (в тому числі із залученням іноземних партнерів) для реалізації заходів з енергоефективності в житлових будівлях.

Отже, головним висновком випускної кваліфікаційної роботи є те, що Україні потрібно вживати заходів та розвивати енергетичний сектор, основною проблемою на шляху є нестача коштів на його модернізацію та реформацію, тому необхідним є покращити інвестиційний клімат держави та сприяти співробітництву з іншими країнами. Слід відзначити, що диференціація розвитку та енергетичних політик України та ЄС є настільки великою у теперішньому часі, що подальше зволікання з модернізацією вітчизняної енергетичної галузі та віддалення від норм функціонування

ринку електроенергії може призвести до такої «прірви» між ринками, що подолати її буде вже не можливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В., Филюк Г. Природні монополії. К. : Знання, 2006. – 367 с.
2. Бараннік В. О. Стан та проблеми запровадження нової моделі функціонування електроенергетичного ринку України : аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1866/>.
3. Бедін С. В. Державне регулювання електроенергетичного ринку в Україні : автореферат дис. ... канд. наук з держ. упр. 2013. – 20 с.
4. Бойко А.В. Причини виникнення та особливості організації природних монополій. Управління в сфері економічної конкуренції : [навч. посібник] 2016. С. 181– 228
5. Вертелева О.В. Фактори міжнародної конкурентоспроможності України / О.В. Вертелева. Вісник КНТЕУ. 2016. №3. С.33 – 48.
6. Віхров О. П. Окремі питання реформування ринку електроенергії в контексті виконання угоди про асоціацію. URL: http://hozpravo.com.ua/conferences/uchastnik/index.php?ELEMENT_ID=779.
7. Володіна Є. Світовий досвід перетворень енергетичної галузі. URL: <http://www.biowatt.com.ua>
8. Герасименко А.Г., Лагутін В.Д., Вертелева О.В., Міняйло О.І. та ін. Управління у сфері економічної конкуренції: у 2 томах. Том 2. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017.
9. Герасименко А.Г., Боровик Ю.І. «Друге найкраще рішення» у регулюванні ринку електричної енергії в Україні: критичний аналіз. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст. : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.
10. Гончаренко М. В. Напрямки державної політики у сфері реформування електроенергетичної галузі в Україні. Вісник Національного університету

- цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2016. Вип. 1. С. 123-130.
11. Державне антимонопольне регулювання. В.Д. Лагутін, Ю.І. Боровик, О.В. Вертелева та ін.; за заг. ред. В.Д. Лагутіна. К.: Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2015. – 480 с.
 12. Договір між Членами Оптового Ринку Електричної Енергії від 15.11.1996 р. URL: <http://www.er.gov.ua/doc.php?f=2543>.
 13. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. URL: <http://energetyka.com.ua/normatyvna-baza/384-energetichna-strategiya-ukrajini-na-period-do-2030-roku>.
 14. Євдокімов В. А. Механізми державного регулювання розвитку електроенергетичної галузі України. Міжнародний технічний семінар «Чорноморська ініціатива: Регулювання конкурентних оптових ринків електроенергії», організований Національною асоціацією членів Комісії комунальних підприємств (НАРУК), Тбілісі, Грузія, 2016. С. 3.
 15. Євдокімов В. А. Система державного регулювання електроенергетичного сектору в Україні: особливості формування та функціонування. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. С. 64–69.
 16. Євдокімов В. А. Сутність і структура механізмів державного регулювання електроенергетичного сектору в Україні. Вісник Академії митної служби України. 2015. № 1 (12). С. 32–36.
 17. Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України». Відом. Верхов. Ради України. 2014. № 22. Ст. 781.
 18. Оптовий ринок електричної енергії України: утворення, функціонування, розвиток / заг. ред. З. Ю. Буцьо.
 19. Закон України «Про природні монополії» від 20.04.2000 р. від 20.04.2000 № 1682-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>
 20. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 № 2019 – VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19>

- 21.Звіт про результати діяльності НКРЕКП у 2016 році. URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=24476>.
- 22.Кузьминчук Н. В. Ринок електричної енергії України: проблеми державного регулювання й перспективи розвитку. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики, 2013, № 4 (24). С. 139–148.
- 23.Лагутін В.Д. Ефекти конкурентної політики за умов європейської інтеграції України. Проблеми формування та реалізації конкурентної політики Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 21-22 вересня 2017 року. С. 66-68 (0,2 ум. др. арк.).
- 24.Лагутін В.Д. Конкуренція і конкурентна політика в умовах європейської інтеграції України Конкурентоспроможність національної економіки Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції.URL:<http://econom.univ.kiev.ua/science/conferences/in2017/>
- 25.Лагутін В.Д. Монополія та конкурентна політика: політико-економічні проблеми. Економічна теорія. 2015. №4. С. 89-98.
- 26.Лагутін В.Д., Романенко В. А. Уманців Ю. М. Конкурентоспроможність національної економіки: навч. посіб.- К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011
- 27.Макуха В. Оновлення Енергетичної стратегії має на меті зміцнення енергобезпеки України. URL: http://www.kmu.gov.ua_2012_26.06.
- 28.Медвідь Ф. М. Енергетична безпека України: становлення національної стратегії.URL:<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
- 29.Мочерный С.В., Некрасов В.Н., Овчинников В.Н., Секретарюк В.В. Экономическая теория.-Учебник для вузов. М.: ПРИОР, 2000. 211с.
- 30.ОЕСР (2016), Огляди ОЕСР законодавства і політики у сфері забезпечення конкуренції: Україна. 2016 : Звіт про виконання попередніх рекомендацій.С. 16, 20.URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133482&schema=main>.
- 31.Офіційний сайт Антимонопольного комітету України. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/index>.

- 32.Офіційний сайт Державного підприємства «Енергоринок». URL: http://www.er.gov.ua/data/zvit_dyrektor_dpe.pdf.
- 33.Офіційний сайт Державного підприємства Національна енергетична компанія «Укренерго». URL: <http://www.ukrenergo.energy.gov.ua/Pages/main.aspx>.
- 34.Офіційний сайт Державної служби статистики України.URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 35.Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua>.
- 36.Офіційний сайт Міністерства інформаційної політики України. URL: <http://mir.gov.ua/>.
- 37.Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <http://www.nerc.gov.ua/>.
- 38.Про електроенергетику: Закон України № 575/97-ВР від 16.10.1997 р.
- 39.Про затвердження додаткового платежу на виконання урядового рішення для ПАТ «Центренерго» на березень 2015 року». Постанова НКРЕКП № 859 від 19.03.2015 р.URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=15192>
- 40.Про затвердження Умов та Правил здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії: Постанова НКРЕ України № 3 від 08.02.1996 р.URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0174-96>.
- 41.Про Стратегію сталого розвитку «Україна –2020». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
- 42.Про схвалення Енергетичної стратегії України до 2030 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>.
- 43.Романенко В.А. Конкурентна політика та конкурентоспроможність національної економіки. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2016. №3. С. 5
- 44.Дрожжин Д. Ю. Використання зарубіжного досвіду у сфері реформування електроенергетики. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. № 2 (29) : у 2 ч. Ч. 2. С. 108–116.

45. Уманців Ю.М. Еволюція ролі та функцій держави в економіці. Економічний вісник університету. 2016. Вип. 28/1. с. 140-148
46. Хрустальова В.В. Основні аспекти підтримки конкурентоспроможності національної економіки у контексті глобалізаційних тенденцій. Сучасні механізми реалізації конкурентної політики України в умовах глобалізації. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 17 листопада 2016 р.
47. Щербакова Т.А. Конкурентна політика на сучасному етапі розвитку національної економіки. Сучасні механізми реалізації конкурентної політики України в умовах глобалізації: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 листопада 2016). К. : АМКУ, 2016. С. 98–1
48. Щербакова Т.А. Модифікація конкурентної політики за умов трансформації економічних відносин. Економіка України, 2016. №4. С. 45–57.
49. Франчук І. А. Аналіз структури ринків електроенергії, диференційованих за видами діяльності і напрямками розвитку їх державного. Економіка та держава. – 2016. № 1 (73). С. 76-79.
50. Баранік Я. О. Модель оптового ринку електричної енергії України . Актуальні проблеми економіки. 2014. № 3 (33). С. 14-30.
51. Іванілова Н. М. Значення контрактів на сучасних нерегульованих ринках електроенергії. Вісник Національного університету “Львівська політехніка” “Проблеми економіки та управління”. 2016. № 554. С. 139-144.
52. Хорольський В. П., Коровіна О. В., Харін С. А. Україна в системі ядерної енергетики: послідовне зміцнення позицій. Економіка: проблеми теорії та практики. 2017. С. 100-108.
53. Solinska M., Ivashchuk N. The significance of nuclear and renewable energy in covering demand on fuel and energy until 2030. 2017, Судак. С. 31-33.
54. Solinski B. Ryzyko inwestycyjne w sektorze energetyki odnawialnej 2016.S. 260-274.
55. Стогний Б. С., Жовтянский В. А. Энергоэффективность в Украине: малая проблема большой экономики . 2014. № 47.

56. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» від 15.12.2010 № 2787-VI.
57. Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України. Постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року №26-VIII.
58. Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» Верховна Рада України, документ № п0001001-15, підписання від 27.11.2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15/para2#n2>
59. Просхвалення розроблених Міністерством енергетики та вугільної промисловості планів імплементації деяких актів законодавства ЄС в енергетичній сфері. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/346-2015-%D1%80>
60. Директива 2003/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_571
61. Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/663-18>
62. Зміна парадигми соціальних тарифів на енергоносії в Україні – обов’язкова умова відновлення енергетичної безпеки країни. URL: <http://www.ukrainianenergy.com/uk/page/presentation/id/2277>
63. Указ Президента України №298/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року. URL: www.president.gov.ua/documents/19527.
64. Указ Президента України «Про стан виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року. URL: www.president.gov.ua/documents/19527.
65. Указ Президента України «Про стан забезпечення енергетичної безпеки держави та невідкладні заходи щодо сталого проведення опалювального сезону 2014/2015 року» та додаткові заходи для гарантованого забезпечення вітчизняних споживачів енергоносіями». URL: www.president.gov.ua/documents/19527.html

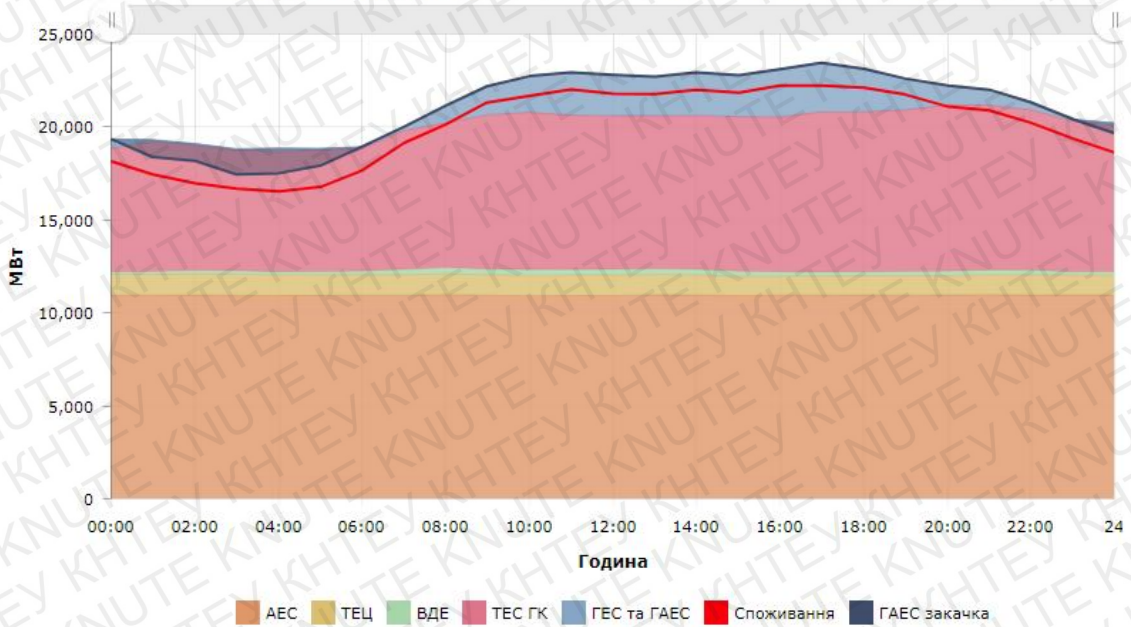
66. Віктор Лір Ефект рикошету, або як уникнути кризи неплатежів в енергетиці України. URL: http://gazeta.dt.ua/energy_market/efekt-rikoshetu-abo-yak-uniknuti-krizi-neplatezhiv-v-energetici-ukrayini-.html
67. Мокий А.І., Флейчук М.І., Гуменюк А.М. Структурні деформації та диспропорції та конкурентоспроможність економіки України. 2011. Т. 2. С. 503–510
68. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран. – М. : Альпина Паблишер, 2017. 947 с.
69. Портер М. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів . пер. з англ. А. Олійник та Р. Сільський. 1997. 390 с.
70. Представництво України при Європейському Союзі та Європейському співтоваристві з атомної енергії. URL: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy>
71. Кальченко В. «Перехід до нової моделі ринку електроенергії в Україні». Науково-практична конференція “Реформування ринку електричної енергії України - перехід до ринку двосторонніх договорів і балансуючого ринку”, Матеріали конференції, 2008.
72. Мехович, С. А. Державний вектор вирішення проблеми небалансів оптового ринку електричної енергії України. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24118/1/mmi2011_3_1_31_35_0.pdf
73. Носулько, Ю.А. Реформування енергоринку. Нова модель. Правове регулювання. URL: http://www.uba.ua/documents/doc/julia_nosulko_04_06_14.pdf.
74. Цаплін, В. Реформування оптового ринку електричної енергії України. URL: http://www.er.gov.ua/data/seminar140409/Tsaplin_EICom.zip
75. Завербний, А. С. Аналізування проблем реформування українського ринку електричної енергії. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2012_748_46.pdf.

76. Суходоля, О. М. Досвід реформування ринку електричної енергії в Україні . О. М. Суходоля. Стратегічні пріоритети. 2014. №1. С. 59-68.
77. Директива 2003/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії, яка скасовує Директиву 96/92/ЄС. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_571.
78. Поліщук, О. Корпоративізація «Укренерго» та «Енергоатому»: що і навіщо / О. Поліщук // Українська енергетика. – 20 березня 2012 р. URL: <http://ua-energy.org/post/18174>.
79. Афанасьев В. Я. Об актуальных исследованиях и разработках проблем развития конкурентных отношений на электроэнергетических рынках. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ob-aktualnyh-issledovaniyah-i-razrabotkah-problemrazvitiya-konkurentnyh-otnosheniy-na-elektroenergeticheskikh-rynках>.
80. Руководство по энергетической статистике – IEA (Международное энергетическое агентство) Printed in France by Stedi. June 2017. 192 с. URL: http://www.iea.org/stats/docs/statistics_manual_russian.pdf
81. Кучеренко О. Ще раз про оптовий ринок електроенергії / Олексій Кучеренко. URL: http://dt.ua/ECONOMICS/sche_raz_pro_optoviy_rinok_elektroenergiyi26032.html
82. Ажнакін С. Г. Шляхи модернізації оптового ринку електроенергетики України. Економічні інновації, Випуск 47. 2012. С. 15–22. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ei/2012_47/PDF/2_Azhnak.pdf
83. Биркович Т. І. Аналіз сучасних приватизаційних процесів в енергетиці України. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=441>
84. Мищишин О. Я. Дослідження залежності виробництва електроенергії від видобутку енергоресурсів в Україні. Львів : Держ. фінанс. академія, 2005. № 7. С. 468–478.

85. Франчук І.А. Аналіз структури ринків електроенергії, диференційованих за видами діяльності і напрямками розвитку їх державного регулювання. *Економіка та держава* № 1(73)/2009. С. 76–79.
86. *Енергетика України на початку XXI століття: Монографія* / Под ред. А.К. Шидловського. К. : Укр. енцикл. знання, 2005–2007. – Т. 1–5.
87. *Statistics & Balances International Energy*. URL: http://www.iea.org/stats/index.asp?COUNTRY_CODE=29
88. *Statistical Review of World Energy*. URL: <http://www.bp.com/statisticalreview>.
89. Рабина А.А. Структурные изменения в мировой энергетике и задачи государственного регулирования энергетического сектора в Украине. *Актуальні проблеми економіки Науковий економічний журнал* № 8 (110), 2016. С. 31–36.
90. Шевцов А. Ринок електроенергії в Україні: проблеми вдосконалення. Аналітичні матеріали. Регіональний філіал НІСД у м. Дніпропетровську, 2006.
91. Шпак Я. Енергоринок України: проблеми та перспективи. *Енергетична політика України*. 2001. № 12. С. 74–81.
92. The official site of National Institute for Strategic Studies (NISS) (2015) "Energy Strategy of Ukraine till 2035. White Paper Energy Policy of Ukraine "Security and Competitiveness". URL: [http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_nauk_an_rozrobku / Energy% 20 Strategy% 202035.pdf](http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_nauk_an_rozrobku/Energy%20Strategy%202035.pdf) (Accessed 12 Jan. 2016).
93. The official site of Razumkov Centre (2015) "New Energy Strategy of Ukraine till 2020: security, energy, competition". URL: http://www.uceps.org/upload/Draft%20Strategy_final_01%5BUKR%5D.pdf (Accessed 12 Jan. 2016).
94. *Wind in Power 2017. Annual combined onshore and offshore wind energy statistics* (Частка вітрової енергії в енергосистемі 2017. Щорічна збірка статистичної інформації щодо вітрової енергії (берегової та морської))
95. *Renewable power generation costs in 2017* (Витрати на виробництво поновлюваних джерел енергії в 2017 р.), IRENA, 2018

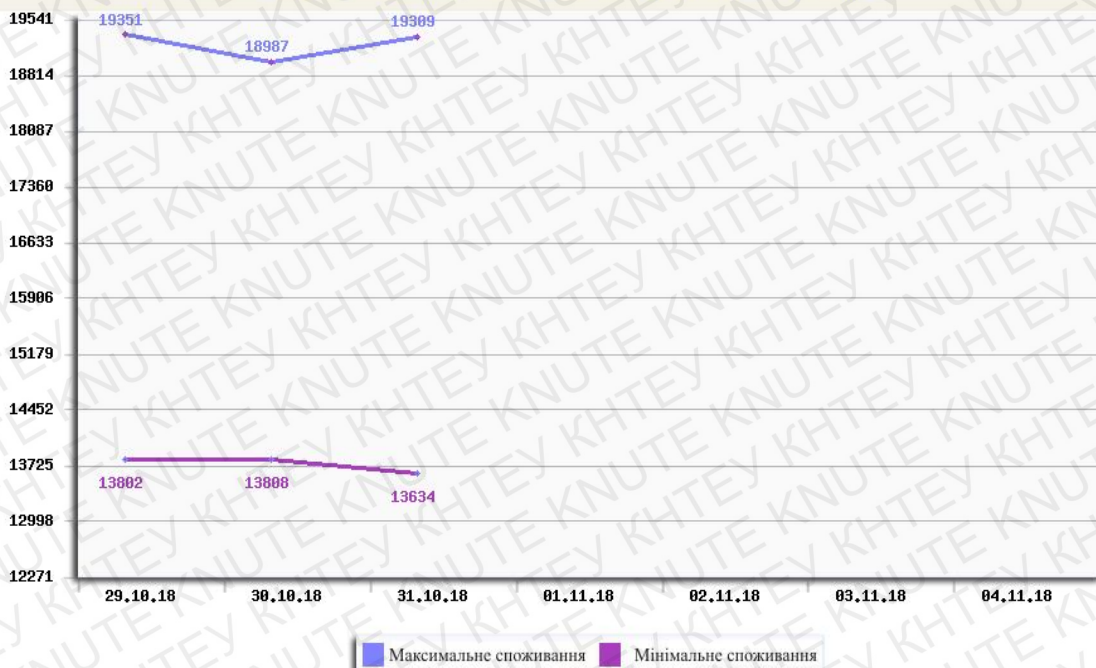
Додаток А

Добовий графік виробництва/споживання е/е за 26.11.2018

Додаток Б

Мінімальне та максимальне споживання потужності ОЕС України, МВт

Приклади прийнятих рішень АМКУ:

Приклад №1

Відповідач:
«Черкасиобленерго»

Рекомендації Черкаського обласного територіального відділення

Територіальним відділенням у ході здійснення планової перевірки ПАТ «Черкасиобленерго» за результатами аналізу укладених ПАТ «Черкасиобленерго» із ПНТ договорів на передачу електричної енергії місцевими (локальними) електромережами було встановлено, що вони є різними за своїми умовами та при цьому не відповідають Примірному договору. Дії ПАТ «Черкасиобленерго» щодо укладання з ПНТ договорів про передачу електричної енергії локальними електричними мережами з різними умовами містять ознаки вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції, передбаченого пунктом 2 статті 50, пунктом 2 частини другої статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції», у вигляді зловживання монопольним становищем на ринку розподілу електричної енергії (передачі електричної енергії локальними електромережами у межах Черкаської області, в якій розташовані належні ПАТ «Черкасиобленерго» локальні електромережі, шляхом застосування різних інших умов до рівнозначних угод із суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причин.

Приклад №2

Відповідач:
ПАТ «Укрзалізниця»

Рекомендації No 32-рк від 26.12.2017

ПАТ «Українська залізниця», відповідно статті 46 Закону України «Про захист економічної конкуренції», з метою усунення умов, що можуть сприяти виникненню порушень законодавства про захист економічної конкуренції, надано рекомендації щодо розроблення та затвердження внутрішнього розпорядчого документа, який би регулював порядок здійснення заходів з надання послуги постачальникам електричної енергії за нерегульованим тарифом з передачі електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами, що належать ПАТ «Українська залізниця».

Додаток В (продовження)

Приклад №3

Відповідачі:

«ПАТ Вінницяобленерго»

Рішення Вінницького обласного територіального відділення No 28-рш від 28.09.2017

Дії ПАТ «Вінницяобленерго» щодо відмови ТОВ «АІМ» в укладенні договору про передачу електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами – зловживання монопольним становищем на ринку передачі електричної енергії місцевими(локальними) електричними мережами у територіальних межах Вінницької області (в межах електричних мереж, що перебували у власності чи користуванні ПАТ «Вінницяобленерго») у вигляді відмови від реалізації товару за відсутності альтернативних джерел придбання.

Приклад №4

Відповідачі:

ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго»,
 ТОВ «ДТЕК Східенерго»,
 ПАТ «ДТЕК Західенерго»

Рекомендації No 12 р/к від 13.04.2017

Надано такі рекомендації:

- здійснити заходи щодо закупівлі паливно-енергетичних ресурсів (енергетичного вугілля) для виробництва електричної енергії на конкурентних засадах;
- здійснити закупівлю у період травень-грудень 2017 року паливно-енергетичних ресурсів(енергетичного вугілля) для виробництва електричної енергії на конкурентних засадах, в обсязі неменше 10 відсотків споживання (спалювання) енергетичного вугілля для виробництва електричної енергії за аналогічний період 2016 року.